

## 6. Hur har ungdomarna det idag?

### Inledning

Detta avsnitt av rapporten ger en bild av hur det gått i livet för de f.d. Råbyungdomarna. Här presenterar vi uppgifter om ungdomarnas nuvarande situation när det gäller utbildning, arbetsförhållanden, inkomster och familjeförhållanden, deras sociala nätverk och deras fysiska och psykiska hälsa. Återigen vill vi påpeka att redovisningen bygger på ungdomarnas egna uppfattningar. Vi gör emellertid ett undantag från den principen när vi redovisar vilka som klarat sig bra i livet eller mindre bra. Den delen av kapitlet bygger på vår bedömning av hur ungdomarna klarat sig utifrån kriterier om vad som kan betraktas som "normalt" i vårt samhälle. Resultatet av en sådan redovisning är naturligtvis beroende av vilka kriterier och mått man använder på framgång. Men det är inte några "objektiva" siffror, vad nu det skulle kunna vara. Vår bedömning av deras situation behöver inte heller stämma med deras egen definition av sin situation. Men är man väl medveten om detta kan en sådan klassificering ge väsentlig information om livssituationen för de undersökta ungdomarna.

### Arbete och försörjning

En av våra första frågor gällde i vilken utsträckning de intervjuade hade fått arbete och själv kunde bidra till sin försörjning. Vi fann att knappt fyrtio procent hade ett arbete. De flesta som hade ett arbete var verksamma i ett arbetar- eller serviceyrke, några få procent var tjänstemän eller egenföretagare. I gruppen över 26 år hade mer än femtio procent ett arbete. Övriga var kort- eller långvarigt arbetslösa.

**Tabell 6:1. Arbetssituation efter ålder (%). (N=61, 18 =10, 21=30, 26=21)**

| Arbetssituation | 18-20      | 21-25      | 26-        | Summa      |
|-----------------|------------|------------|------------|------------|
| Okänt           | 0          | 0          | 5          | 2          |
| Arbetslös länge | 50         | 53         | 43         | 49         |
| Arbetar ej f.n. | 30         | 13         | 5          | 13         |
| Arbetare        | 20         | 27         | 38         | 30         |
| Tjänsteman      | 0          | 7          | 5          | 5          |
| Egen företagare | 0          | 0          | 5          | 2          |
| <b>Summa</b>    | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>101</b> | <b>101</b> |

Trettio procent befinner sig helt utanför arbetsmarknaden och drygt tjugo procent betraktar sig som arbetssökande. Andelen arbetssökande minskar

emellertid med stigande ålder och andelen fullt sysselsatta ökar. Det tycks som om ungefär halva gruppen sakta försöker sega sig in på arbetsmarknaden, medan en lika stor grupp mer eller mindre permanent placerats utanför.

**Tabell 6:2. Sysselsättning efter ålder (%). (N=61, 18=10 21=30, 26=21)**

| Arbetssituation  | 18–20      | 21–25      | 26–        | Summa       |
|------------------|------------|------------|------------|-------------|
| Okänt            | 0,0        | 0,0        | 4,8        | 1,6         |
| Ej arbete        | 10,0       | 33,3       | 23,8       | 26,2        |
| Förtidspension   | 10,0       | 0,0        | 9,5        | 4,9         |
| Arbetssökande    | 50,0       | 23,3       | 9,5        | 23,0        |
| Undersysselsatt  | 10,0       | 6,7        | 0,0        | 4,9         |
| Fullt sysselsatt | 20,0       | 36,7       | 52,4       | 39,3        |
| <b>Summa</b>     | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>99,9</b> |

Många av ungdomarna har både en mycket dålig skolutbildning och en dålig yrkesutbildning bakom sig vilket inte underlättar kampen om arbete på öppna marknaden.

Sjuttio procent har avgångsbetyg från grundskolan. Att den siffran är relativt hög beror på den skolundervisning de fått på Råby. Värdet av de betygen ifrågasätts dock av många av ungdomarna (se ovan). I den senast utskrivna gruppen har tjugofem procent fortsatt till gymnasieskola på utbildningslinjer som är kortare än eller lika med två år. I båda grupperna finns det trots Råbys egen skola c:a femton procent som inte ens har gått igenom hela grundskolan.

Hela sextio procent av undersökningsgruppen saknar yrkesutbildning.

**Tabell 6:3. Yrkesutbildning vid intervjutillfället (%). (N=61, 1=36 2=25)**

| Yrkesutbildning   | Grupp 1    | Grupp 2    | Summa      |
|-------------------|------------|------------|------------|
| Okänt             | 8,3        | 16,0       | 11,5       |
| Saknar utbildning | 55,6       | 68,0       | 60,7       |
| Kurs < 1 år       | 11,1       | 16,0       | 13,1       |
| Kurs > 1 år       | 16,7       | 0,0        | 9,8        |
| Yrkesutb > år     | 8,3        | 0,0        | 4,9        |
| <b>Summa</b>      | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

I den grupp som varit utskriven längst tid (8–10 år) har drygt tjugoprocent hunnit med en kurs eller utbildning på 1–2 år, men majoriteten saknar helt yrkesutbildning. Stora brister i både skolutbildning och yrkesutbildning

bäddar för svårigheter att konkurrera på arbetsmarknaden och att klara sin egen försörjning – på laglig väg.

Detta avspeglar sig också i den inkomst de redovisar.

### **Ekonomi**

Medianinkomsten för åldersgruppen 20–24 år i Malmö år 1993 var 89.800 kr. Ungdomarna i den äldre gruppen var vid intervjutillfället 26 år i genomsnitt och för den yngre gruppen var medelvärdet 21 år.

Medianinkomsten för den äldsta undersökningsgruppen i vår undersökning var inte mer än 25.200 kronor. Den låga medianen beror på den stora andel som har mycket låg inkomst eller ingen taxerad inkomst alls.

**Tabell 6:4. Taxerad inkomst efter grupp 1994 (%). N=61, 1=36, 2=25)**

| <b>Tax. inkomst Kr</b> | <b>Grupp 1</b> | <b>Grupp 2</b> | <b>Summa</b> |
|------------------------|----------------|----------------|--------------|
| 000 - 39.999           | 58,3           | 80,0           | <b>67,2</b>  |
| 40.000 - 79.999        | 16,7           | 12,0           | <b>14,8</b>  |
| 80.000 - 99.999        | 5,6            | 8,0            | <b>6,6</b>   |
| 100.000 -              | 19,4           | 0,0            | <b>11,5</b>  |
| <b>Summa</b>           | <b>100</b>     | <b>100</b>     | <b>100,1</b> |

I den grupp som åldersmässigt borde vara igång på arbetsmarknaden har c:a tjugo procent en inkomst som överstiger 100.000 kronor om året. Om vi generellt antar att den äldre gruppen uppvisar inkomster som är representativa för den ekonomiska situation som den yngre gruppen hamnar i, när de blivit lika gamla, är resultatet dystert. Inkomstuppgifterna visar att de flesta måste fylla ut inkomsten med individuellt prövade bistånd för att få en dräglig utkomst.

Fyrtio procent bygger sin försörjning på lönearbete och/eller A-kassa. De övriga bygger sin försörjning på socialbidrag, i vissa fall kombinerat med lön (drygt trettio procent) eller på "andra" inkomster. Vad det innebär skall jag återkomma till nedan.

Drygt femtio procent av alla utskrivna var noll-klassade hos taxeringsmyndigheten. För att få reda på vad noll-klassningen berodde på gjorde vi därför en extra undersökning av orsakerna. Vi fann att en liten andel av dessa var studerande (8 %) och ungefär lika många hade nyss tagit sig ur något slags straff eller vård. Tjugo procent befann sig emellertid på anstalt och nästan lika många befann sig i vad vi kallar en gråzon. Det betyder att

de försörjer sig på ett eller annat sätt som inte alltid sätter sina spår hos taxeringsmyndigheten.

Ett annat sätt att beskriva deras inkomster är att ange medelvärde eller percentilmått för de olika grupperna. För att göra det enkelt kan vi säga att för hela undersökningsgruppen gäller en medelinkomst på 35 000 kronor. Nittio procent av alla har en inkomst under 110 000 kronor om året. Om vi koncentrerar oss på den äldre gruppen där fler hunnit etablera sig på arbetsmarknaden finner vi en medelinkomst på knappt 50 000 kronor och nittio procent under 125 000 kronor.

Vi ställde också frågan hur de såg på sin ekonomiska situation.

**Tabell 6.5. Ekonomisk situation efter grupp (%). (N=61, 1=36, 2=25)**

| Svar                                    | Grupp 1      | Grupp 2    | Summa      |
|-----------------------------------------|--------------|------------|------------|
| Ingen uppgift                           | 5,6          | 8,0        | 6,6        |
| Mycket dåliga affärer, helt beroende... | 25,0         | 36,0       | 29,5       |
| Ofta penningbekymmer                    | 16,7         | 12,0       | 14,8       |
| I stort sett egen försörjning           | 11,1         | 16,0       | 13,1       |
| Normal inkomst, viss klagan             | 25,0         | 8,0        | 18,0       |
| Fullgod försörjning, positiv attityd    | 16,7         | 20,0       | 18,0       |
| <b>Summa</b>                            | <b>100,1</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

Av tabellen ser vi att nästan fyrtiofem procent inte anser sig klara sin egen försörjning i vuxen ålder, medan trettiosex procent anser sig ha en fullgod försörjning. Som ni skall se betyder emellertid inte fullgod försörjning det samma som en hederlig löneinkomst.

Om vi kombinerar uppgifterna om försörjningssätt och bedömning av ekonomisk situation finner vi naturligtvis att de som är helt eller nästan nöjda med sin situation är de som bygger sin inkomst på lön och A-kassa. Gruppen med andra försörjningssätt är däremot spridd över hela skalan – allt ifrån nöjda och positiva till beroende och bekymrade. Denna gråzonsgrupp består enbart av pojkar, med ett undantag. Försörjningssättet för majoriteten av pojkarna är fängelselön och/eller "kriminella pengar": pengar från kupper, checkbedrägerier och knarkförsäljning. Flickan i gruppen försörjer sig via prostitution. Tre av pojkarna lever av andras inkomst, i något fall med hjälp av studiebidrag, annars genom make, bror och föräldrar.

En av de intagna berättar att han alltid säger sig leva av socialbidrag trots att inkomsterna egentligen kommer av kriminell verksamhet. En annan av de intagna svarar också att han har socialbidrag som försörjnings-



form, men när intervjuaren påpekar att han inte varit på socialbyrån på tre år ser han lite bekymrad ut. Många av de intagna har skulder på hundratusentals kronor, men kan ändå säga sig vara nöjda med sin ekonomiska situation. "Min ekonomiska situation? Den är bra för fan." Fyra av dessa helkriminella inkomsttagare har glatt uppgivit sin ekonomiska situation som fullgod eller normal. Siffran för dem som inte klarar sin försörjning, *på ett för samhället acceptabelt sätt*, blir emellertid över femtio procent.

### Bostaden

En stor andel av båda undersökningsgrupperna har till synes lyckats bra på bostadsmarknaden. Tillgången till bostäder är eller har varit betydligt bättre än tillgången till arbete. I tabellen redovisar vi hur ungdomarna bor idag, eller skulle bo om de inte var föremål för vård eller avtjänade fängelsestraff. Återigen tycks den senast utskrivna gruppen ha en bättre situation.

**Tabell 6:9. Hur bor ungdomarna idag? (%) (N=61, 1=36, 2=25)**

| Svarskategorier   | Grupp 1    | Grupp 2    | Summa        |
|-------------------|------------|------------|--------------|
| Bostadslös        | 22,2       | 8,0        | 16,4         |
| Bor i andra hand  | 16,7       | 4,0        | 11,5         |
| Bor hos föräldrar | 0,0        | 16,0       | 6,6          |
| Egen bostad       | 61,1       | 72,0       | 65,6         |
| <b>Summa</b>      | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100,1</b> |

I de fall den intervjuade "bor" på anstalt kodade vi det först som en särskild boendekategori. Vi har emellertid valt att skilja redovisningen av tillfälligt boende från mera permanenta arrangemang. I de fall den intagne saknar bostad registreras de alltså som bostadslösa. En av flickorna, idag 29 år, har aldrig bott på något annat än anstalt sedan Råbytiden. Även hon har kategoriserats som bostadslös.

Vid intervjutillfället befann sig tjugofem procent av de intervjuade på anstalt (fängelse, häkte eller psykiatriskt sjukhus, och i ett fall: narkomanvård). Men att vara intagen är inte helt detsamma som att vara bostadslös. I tre fall är situationen om inte bättre, så annorlunda. För en av de intagna skall socialtjänsten ordna lägenhet efter frigivningen. En av pojkarna är skriven på pappans adress, men bor nu hos släktingar där han emellertid inte kan bo kvar. En av pojkarna har ingen adress utan flyttar runt hela tiden. Sedan tre månader bor han hos en av sina bröder.

I gruppen med egen bostad finns också en pojke som lika gärna kunde klassas som bostadslös eftersom han sedan ett år bor i en husvagn. Innan dess hade han flyttat ett tiotal gånger. Nu säger han sig trivas med boendet: "Skönt, inga grannar."

Gruppen som har egen bostad är inte heller en homogen eller stadgad grupp. I ett tiotal fall har de bott mer än ett år på samma ställe. I övrigt handlar det om boende som varat några månader. I hälften av fallen har ungdomarna hunnit flytta minst fem gånger sedan utskrivningen och i åtminstone fem av fallen mer än tio gånger. Många av de intervjuade står också i färd med att flytta om ett litet tag. Jag har inte tillgång till något jämförelsematerial så jag låter siffrorna tala för sig själv. Rotlöshet och rastlöshet tycks utmärka tillvaron för de flesta.

*Nu skall vi räkna. Jag flyttade från Råby till Klostergården. Då var jag 27, och det var M-a som hjälpte mig med lägenheten där. Så då bodde jag på Klostergården och sen så bodde jag i D, och sen bodde jag i T, och sen bodde jag i D igen, och sen bodde jag i Lund, sen bodde jag i Malmö, sen bodde jag i Lund, sen bodde jag i Malmö igen och nu bor jag i Malmö. Nu är jag fast i Malmö. Så jag har väl flyttat en 8-9 gånger sen utskrivningen (F 2, 22 år).*

### **Jag vill jobba med ungdomar...**

Behandlingen på Råby innebär ju dels en kontakt med behandlingspersonal, men också vistelse på olika arbetsplatser inom anstalten. På Råby kan man idag välja mellan ett snickeri, en mekanisk verkstad, ett trädgårdsmästeri och en s.k. fri resurs som utför diverse arbeten inom anstaltsområdet. Tidigare har det också funnits jordbruksarbete, kökshandräckning och ett skrädderi. Jordbruksarbete och trädgårdsarbete tillhör de historiskt viktigaste sysslorna eftersom de gamla skyddshemmen ägde en hel del jord och eftersom ungdomarna ofta skrevs ut till fortsatt jordbruksarbete hos bönder i trakten. Men tiderna ändras. Vi frågade oss därför vilka yrken som står till buds för dagens ungdomar och hur väl arbetsträningen förberedde ungdomarna för ett inträde på arbetsmarknaden. Hur många har fått ett arbete? Vad är det för slags arbete de har fått? Och vilka arbeten drömmer de om?

Det visade sig att ungdomarnas drömyrken inte handlade om fantasifoster, utan om konkreta, nästan realiserbara yrken. Flickorna vill arbeta på

kontor eller ha ett vårdande yrke. Pojkarna vill bli kockar eller öppna eget – helst restaurang!

Men för att ta det från början. De flesta flickorna har inte fått något fast arbete. Liksom för pojkarna handlar det om olika ströjobb, svartjobb, utbildningsplatser m.m. av kort varaktighet. Att stå utanför arbetsmarknaden eller vara långvarigt arbetslös är det vanligaste alternativet. De som står helt utanför arbetsmarknaden är de som fortfarande befinner sig i missbruk, prostitution eller under samhällsvård. De som haft längre men tillfälliga anställningar har arbetat som vaktmästare på sjukhus, som städerska/lokalvårdare, mjölkerska, lagerarbetare eller vårdbiträde inom äldreomsorg. De som har fått ett mera fast arbete är idag kontorister eller anställda inom vårdsektorn.

Eva är 21 år och har sedan Råby haft olika praktikplatser, men i övrigt varit arbetslös:

*Jag funderar t.o.m. på att gå in i armén bara för att få nånting att göra. Jag har gått tre år arbetslös och det tar på nerverna.*

Vera är 30 år och har tre barn. Hon har enbart sex års skolutbildning och står nu som arbetssökande.

*Det har mest varit ströjobb. Ett fast jobb i åtta månader som lagerarbetare. Sortera gamla kläder. Men jobb som jobb. Jag har jobbat rätt så mycket, men nu har det inte varit på evigheter. (I: Hur mycket är evigheter?) Usch. Det är flera år.*

För pojkarna är det också så att korta ströjobb inom industri, byggsektor och offentlig sektor dominerar: hamnarbetare, snickare, servitör, montör, fastighetsskötare, slaktare, fritidsledare, hantlangare på byggen och plåtslagare. I många fall har de inte ens haft några arbeten att tala om därför att de mesta tiden suttit i fängelse eller vårdanstalt. En liten grupp försörjer sig på olika slags svartjobb eller arbeten i en gråzon: köper och säljer saker, polerar bilar, reparerar cyklar eller, som en uppriktigt säger, på att sälja heroin.

De som idag har ett arbete har yrken som vårdare, behandlingsassistent, chaufför, fabriksarbetare, byggjobbare (byggnadsställningar), bilmekaniker och litograf.

Mats är 28 år och idag välanpassad "diversearbetare" i radhus. Han har varit arbetslös en fyra till fem år och försörjer sig nu på att sälja och köpa "allehanda grejer".

*...så har jag hållit på med import och sådana grejer också, handel med lite varupartier...(P 10).*

Nader är en 25-årig arbetslös plåtslagare som har ensam vårdnad om en treårig pojke.

*Jag har jobbat på ICOPAL som snickare, sen har jag varit parkförvaltare. Jag har varit plåtslagare. Vad har jag mer varit? Bilmekaniker. Sen har jag varit vid vägverket. Sen var jag på nåt projekt i E. Det var nånting de hade. Man kom dit vid åtta, sen var man där till fyra. Folk kunde ringa dit och få lite grejer. Man åkte ut och gjorde lite allt möjligt (P 53).*

Rolf är 28 år och utbildad snickare. Han arbetar nu som vårdare. Så här beskriver han sina tidigare arbeten:

*Oj, oj. Jag har varit allt. Höll jag på att säga. Jag har jobbat på byggen. Sen har jag jobbat på trävarufirma och som elektriker en kort tid. Sen har jag jobbat på specialsnickeri och inom vården på ett par ställen. Jobbat som barnleksakstillverkare en kort period och jobbat som vaktmästare (P 59).*

### **Framtidsplaner och drömyrke**

*Villa, körkort, käring, ungar och ett bra jobb. Men det ligger så långt framåt såå (P 96).*

Vår fråga var: Vilka framtidsplaner har du? Har du något drömjobb?

Och på det svarade man på ett för mig ganska överraskande sätt.

Av de flickor som hade några drömmar hoppades en grupp på ett arbete på kontor, som affärsbiträde eller överhuvudtaget bara ett arbete som man trivs med.

*Så att man inte hamnar på ett städjobb nånstans som man inte alls trivs med. Ja, ett jobb som man trivs med och där man kan kommunicera med andra (F 61).*

En annan grupp flickor drömmer om ett vårdande yrke som barnmorska, sjuksköterska, behandlare och psykolog.

*Jag skulle läsa gymnasiekompetens och så funderar jag på att fortsätta till socionom. Jag vill jobba med ungdomar som har problem av något slag. Jag tycker det verkar intressant. I och med att man har suttit i den sitsen själv, så vet man mer vad det handlar om (F 38).*

Slutligen finns det en grupp som inte har några framtidsdrömmar, åtminstone inga man vill förmedla till oss. Det är de prostituerade, de psykiskt sjuka och missbrukarna i behandling.

Pojkarnas drömmar kan delas in i fyra eller kanske fem områden. Öppna eget är en dröm som många har. Typen av verksamhet kan variera från verkstadsarbete till bageri och pizzeria, men friheten i en egen verksamhet är lockande. Många av drömmarna är också av hanterbart slag – inte enbart fria fantasier.

Ett andra stort yrkesområde är, även för pojkarna, vård och behandling. Men yrket framför alla andra är kock! Om vi inkluderar de som vill starta egna bagerier och pizzerior är detta den klart största drömmen: kock, servitör, restauranganställd. Enstaka svar gäller traditionella mansyrken som snickare och målare eller helt enkelt ett fritt och bra jobb, vilket som helst.

*Ja, jag vet inte. Ett fritt jobb, det är det som är det viktigaste. Att man inte står på någon fabrik där någon står över en. Något som är omväxlande. Gärna något som är lite hårdare så man är trött när man kommer hem på kvällarna. Man styr sig själv. OK jag skulle väl kunna vara VD för något jävla företag, men så långt kommer man väl inte. Jag skulle säkert kunna jobba med människor. Det brukar bli bra det jag tar mig för (P 14).*

Några ambitiösa pojkar vill ägna sig åt datorer, arkeologi och ekonomi. Även dessa drömyrken skulle med lite god vilja och hårt arbete bli möjliga att nå för dem.

Den fjärde största gruppen är de som inte vet, de som är uppgivna eller inte har ägnat frågan någon tanke för att de haft nog med var dags plåga.

*Man har ju ingen utbildning, så man får väl hålla på och nasa skit tills man blir gammal. Man har ju dåliga ATP-poäng (P 10).*

### **Äktenskap, barn och sociala relationer**

En viktig dimension i ett fullgott liv är förmågan att ha, bevara och kunna knyta nya, goda och ömsesidiga relationer till andra människor. Här har vi undersökt i vilken utsträckning ungdomarna har bildat familj och skaffat barn. Vi har också försökt få en uppfattning om deras relation till de egna barnen, sina egna föräldrar och sin släkt.

Det första vi fann var att andelen sammanboende eller gifta utgör nästan fyrtiofem procent. Utan jämförelsematerial bedömer jag det som en ganska bra siffra för en grupp med så svår uppväxtsituation. De samboende som



har barn tillsammans utgör dock enbart tjugo procent, och då ingår två barn som bor utanför familjen. Störst andel sammanboende hittar vi i åldersgruppen 21–25 år där de utgör femtio procent, därefter sjunker andelen till drygt fyrtio procent.

Tjugofyra ungdomar, nästan fyrtio procent av hela gruppen, hade fram till intervjutillfället skaffat ett eller flera barn.

Om vi jämför resultatet med uppgifterna om vilka som "klarat sig" ser vi att den lilla grupp som klarat sig bra här i livet också är de som är gifta eller samboende med barn (83%). De står också för fyrtiofem procent av alla samboende-förhållanden med barn. Uppgifter om den sociala situationen ingår inte i beräkningen av hur de klarat sig, så sambandet är alltså inte givet. I andra extremer, de som det gått riktigt illa för, hittar vi de ensamboende männen utan barn (50%) och de samboende utan barn (23%) och med barn (18%).

**Tabell 6.6. Familj och barn efter grupp (%). (N=61, 18=10, 21=30, 26=21)**

| Svarskategorier               | 18–20      | 21–25       | 26–        | Summa      |
|-------------------------------|------------|-------------|------------|------------|
| Ensamboende man utan barn     | 50,0       | 36,7        | 19,0       | 32,8       |
| Ensamboende kvinna utan barn  | 0,0        | 3,3         | 9,5        | 4,9        |
| Samboende utan barn           | 10,0       | 33,3        | 14,3       | 23,0       |
| Ensamboende man med barn      | 0,0        | 0,0         | 4,8        | 1,6        |
| Ensamboende kvinna med barn   | 10,0       | 6,7         | 4,8        | 6,6        |
| Samboende med barn            | 20,0       | 13,3        | 23,8       | 18,0       |
| K, M, S med ej hemboende barn | 10,0       | 6,6         | 23,8       | 13,1       |
| <b>Summa</b>                  | <b>100</b> | <b>99,9</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

De ensamstående männen med barn har i alla fall utom ett barnen boende utom hemmet, och med få undantag hör de till de båda grupper som vi bedömt inte klarar sig så bra i livet. De ensamstående eller samboende som har barn boende utanför hemmet säger sig ha en god eller tät kontakt med sina barn. I två fall är kontakten enbart sporadisk. Ingen säger sig ha brutit kontakten med sina barn.

### Flickorna och barnen

Åtta av de intervjuade flickorna har barn.

J är 30 år och har ett barn på nio år med en av pojkarna från Råby. Idag bor hon i ett samboförhållande med en annan man och har barnet hemma. J är en av dem som "klarat sig". Barnet kom till utan planering eller önskan:



*Jag ville inte alls ha barn. Jag hade precis gått igenom en abort, ganska nyligen, med samma pappa då. Men så ville han ha barn...(F 7).*

Y är 26 år och har fött fyra barn. Två av dem finns hemma hos henne, två i fosterhem. Hon blev gravid när hon var 16 år och "alla" tyckte hon skulle göra abort. Därför vägrade hon på trots och det tycker hon nu var det dummaste hon gjort. Vi frågade om hon uppfostrar sina barn på samma sätt som hon själv blev uppfostrad:

*Nej. Jag uppfostrar mina barn med kärlek, inte med slag. Jag har fått så mycket stryk för mig och mina barn och mina barnbarns barnbarn (F 22).*

E är 25 år och idag samboende med två hemmavarande barn. Även hon är helt avståndstagande till sin egen uppfostran och försöker att inte göra om samma misstag med sina egna barn.

*Jag försöker att inte göra det, men det är mycket svårt att låta bli. S är väl den som blivit mest drabbad måste jag säga och det är nånting som jag måste leva med alltid (F 23).*

U är 22 år och bor ensam med ett spädbarn. Hon delar vårdnaden om barnet med fadern och barnet vistas halva tiden hos hans far och mor.

### **Var barnet planerat eller önskat?**

*Nej, jag hade P-piller så jag hade inte alls räknat med det. Så jag fick reda på det i andra månaden, så det var inte så kul. När jag var gravid så tänkte jag inte så mycket att jag var med barn. Jag vet inte, jag accepterade inte det riktigt, för det var mycket hans föräldrar och han som ville ha barn. Så jag hade inte en chans att bestämma vad jag ville göra, liksom. Så att jag, jag bara hängde med där, men nu är jag ju glad för att jag behöll det, men då... (F 42).*

U vill inte heller uppfostra sina barn efter föräldrarnas modell.

*Nej, det skall jag inte. Jag vet inte. Jag har alltid fått klara mig själv. Min mamma har aldrig funnits där när hon har behövts. Hon har aldrig orkat bry sig (F 42).*

A är 29 år och ensam vårdare av tre barn som alla bor hemma hos henne. Pappan till barnen är ofta där. De träffades under Råbytiden. A står som arbetssökande sedan flera år, men väntar på plats på behandlingshem för sitt missbruk. Hennes ekonomiska situation är mycket dålig p.g.a. missbruket:

*För tre år sedan hade jag inga betalningsanmärkningar, inga skulder, inte så mycket missbruk, utan väldigt lite. Idag har jag skulder på säkert närmare 400.000. Jag har betalningsanmärkningar på, jag vet inte hur mycket. Och sen har jag ett missbruk som är nästan värre än när jag var 17 år (F 63).*

Missbrukssituationen när hon var i 17-årsåldern var anledningen till att hon omhändertogs och den beskriver hon så här:

*Som 16-åring började jag med amfetamin och sen bara ett tag efter började jag med heroin. Och just då, då blir man ju väldigt... För att få ihop mycket pengar så måste man göra mycket brott, och det gjorde vi mycket sådana där villainbrott och lägenhetsinbrott, och det är ju rätt så grova brott. Och jag blev väldigt kriminellt belastad på väldigt kort tid. Jag vet, på ett års tid så vände jag. Ingen kände igen mig. Heroinmissbruket bröt ner mig så snabbt. Det var fara för mig själv och även fara för samhället. Så det var därför jag blev LVU-omhändertagen.*

Missbruket fortsatte hon med efter Råby tills hon blev gravid. Ett år efter det senaste barnets födelse började hon igen. Nu försörjer hon sig på socialbidrag, barnbidrag, bostadsbidrag och bidragsförskott. Hon går ut och in på missbruksbehandling och är misstänkt för narkotikabrott.

### **Männen och barnen**

Sexton män har ett eller flera egna barn.

För att kategorisera männen och deras relation till barnen har jag delat upp dem i fyra klasser. En grupp på fyra män är sammanboende med både moder och barn och säger sig ha en god relation till sina barn. Resten är separerade på gott och ont, eller så har de aldrig etablerat någon riktig relation av olika skäl.

En sådan grupp är de som separerat från barnets eller barnens moder, men som anser sig ha en fortsatt god kontakt med sina barn. I denna grupp finns fem män.

En annan grupp är de som har små eller stora brister i kontakten med barnen. Den består av sju män.

Det finns vissa svårigheter att illustrera dessa skilda förhållanden eftersom vi vet mest om de som inte har det så bra. I våra anteckningar finns inte så mycket om de som tycker allting är OK, men för dem som har stora problem i relationerna finns mer skrivet i formulären.

*Ett gott förhållande* kan illustreras med S som är 25 år och har bott tillsammans med sin fru, barnets moder, i fyra år. Båda har en god yrkesut-

bildning. Tillsammans har de ett barn på två år, och de planerar flera barn. S var pappaledig i nio månader. Han har inga starka känslor varken för eller mot de egna föräldrarnas uppfostran, utan de utformar sin egen modell. Detta är det bästa exemplet vi kunde finna.

I den *andra gruppen* kan vi välja en mer udda familjetyp där föräldrarna visserligen är samboende i princip, men pappan sitter i fängelse sedan två år. Mamman är arbetslös. De har ett barn på knappt två år.

*Jag har en mycket bra kontakt med honom. Jag har ofta besök här och får alltid till någon form av permission förutom den regelbundna, så jag ränner lite sådär (P 40).*

N är 27 år och arbetslös hantverkare. Han är skild sedan drygt ett år och har två barn, fyra och två år gamla. Makarna har delad vårdnad och deras relation är god. N har en god och regelbunden kontakt med båda barnen. N hade en synnerligen kaotisk uppväxt och bollades mellan sin mor och sin moster som inte tålde varann. Naturligtvis tar han avstånd från en sådan uppfostran för de egna barnen. Han satsar på att stötta de egna barnen så mycket som möjligt i det de vill göra (P 53).

I den *tredje gruppen* finns splittrade förhållanden med brister i makarnas kontakt eller med inslag av destruktiva relationer mellan föräldrarna som drabbar barnen (och fadern).

R är 26 år och separerade för tre år sedan från modern till deras gemensamma barn. Barnet finns hos modern. Här introduceras ett inte helt ovanligt tema när det gäller faderskapets villkor: den plötsliga och sena upptäckten av att vara pappa.

I: Har du egna barn?

*Ja, det har jag fått reda på för två år sedan, att jag hade en liten tös. Eller, liten och liten, hon är nio år.*

I: Varför fick du inte veta det?

*Dels var det mitt humör i ungdomstiden, hon var väl rädd att jag skulle bli förbannad på henne. Jag var inte mer än 16 år då och hon var 17 (P 59).*

Vilken kontakt har du med ditt barn?

*Jag är en sån där lekpappa; bio. Jag vet inte om jag är känslokall, men jag har inga känslor alls för henne. Jag ser mig mer som en fritidsledare. Jag har missat så mycket; jag känner liksom ingen alls kontakt med*

*M.(- - -) Jag försöker inte fostra henne alls. Hon får göra precis som hon vill, det är hon som bestämmer (P 19).*

R är 28 år och har ett barn på 8 år som bor hos sin moder. Det var frukten av en relation som aldrig blev en relation.

*Det var avslutat. Men så trodde hon att hon kunde väcka upp vårt förhållande genom att bli med barn. Jag ville ju inte ha barn då.*

I: Träffar du henne?

*Nej, inte just nu, eftersom hon använder det som ett vapen emot mig: "Träffar du en annan flicka så får du inte träffa din dotter" (P 59).*

I den fjärde och sista gruppen finns stora brister i faderns relation till barnen.

L är 26 år och sitter i fängelse sedan ett år; ett av många fängelsestraff. Han separerade från barnets moder för tre år sedan och barnet föddes för två år sedan.

*Jag satt inne när jag fick reda på att hon var med barn. Jag fick ett kort: jag är med barn och jag tänker behålla honom. Och sen skrev hon att hon hittat en annan kille och han skulle ta på sig fadersrollen. Ja, det är väl bra tänkte jag. Jag trodde inte jag var far till barnet. Så fick jag ta blodprov och sådana grejer och det visade sig att det var jag som var far (P 11).*

De träffas sporadiskt, när han har permission, aldrig i fängelset. Han tar avstånd från föräldrarnas uppfostran och har inte mycket stöd i dem som rollmodeller för ett faderskap. Precis som så många av dessa män ser han inte sin uppgift som fostrare.

*Jag försöker inte uppfostra överhuvudtaget. Jag låter han göra lite som han vill. Det är svårt att ta nåt ansvar. Jag har ju precis lärt känna honom. (- - -) Morsan har ju lärt mig en del, men farsan är helt sjuk i huvudet. Det finns ju ingenting att ta efter han. Sen är morsan å andra sidan för snäll många gånger.*

M är 30 år och har ett barn på 9 år. De separerade för sex år sedan och M sitter i fängelse sedan tre år. Han har inte träffat dottern på sex år. Mamman har stridit för att få egen vårdnad, men M har motsatt sig det.

*Efter jag blev dömd till åtta års fängelse ville jag inte ha någon kontakt med utsidan alls, så jag bröt mitt förhållande (P 30).*

Han försöker hålla kontakt med dottern, men utan framgång.

*Jag skriver och hör av mig. Men hennes kille river alla brev jag skriver till min dotter. Hon skriver nån gång, min dotter då, om varför jag inte hör av mig. Och jag hör av mig ständigt.*

P är 28 år och har två barn, åtta och sju år, med olika kvinnor. Han sitter på rixsanstalt med ett sjuårigt fängelsestraff. Om äldsta barnet säger han:

*Det är **mitt** barn. Mamman fick amningspsykos och jag fick ta hand om barnet när hon stack, i sex till åtta månader. Jag bar henne runt hela nätterna och pumpade i mig tjack för att vara vaken när mitt barn behövde mig (P 64).*

Yngsta barnet har han telefonkontakt med ofta. Äldsta barnet vill han inte träffa så länge han sitter i fängelse. Hon tror att pappa är utomlands och arbetar. P är helt avståndstagande till föräldrarnas uppfostran och sin egen uppväxt. Fadern var kriminell och lämnade familjen när P var fyra år. Efter fosterhemsplacering växte han upp med modern och fyra eller fem styvfäder. Den senaste knivhugg han vid 15 års ålder.

*Nej, jag har fri uppfostran. (...) Jag är glad över att hon sköter skolan. Jag vill ge henne ett liv som inte jag har gått igenom.*

### **Socialt nätverk**

Med socialt nätverk menar vi helt enkelt de kontakter och relationer man har med familj, släkt och vänner. Har de tillgång till positivt stöd och resurser från dem, eller ligger de i konflikt, eller har de isolerat sig gentemot omgivningen? Har de givande kontakter utanför den egna familjen?

Första frågan gällde karaktären på umgänget utanför den egna familjen. I den äldsta gruppen var det drygt trettio procent som tyckte sig ha en normal eller god kontakt med kamrater och släkt, medan det var hela femtio procent som inte var tillfreds med sina sociala kontakter. Hälften av dem som inte är tillfreds var helt utan vänner eller isolerade.

I den senast utskrivna gruppen finns en klar förskjutning till den positiva änden av skalan. Fler är nöjda med sin sociala situation (40 %), än de som är isolerade och missnöjda är (32%).



**Tabell 6:7. Vilket umgänge har du utanför familjen. (%) (N=61, 1=36, 2=25)**

| Svarskategorier                 | Grupp 1    | Grupp 2    | Summa      |
|---------------------------------|------------|------------|------------|
| Ingen uppgift                   | 0,0        | 4,0        | 1,6        |
| Har inga vänner, isolerad       | 25,0       | 12,0       | 19,7       |
| Inte tillfreds med sitt umgänge | 25,0       | 20,0       | 23,0       |
| Medelmåttigt tillfreds          | 16,7       | 24,0       | 19,7       |
| Normal social kontakt           | 25,0       | 28,0       | 26,2       |
| Goda sociala relationer         | 8,3        | 12,0       | 9,8        |
| <b>Summa</b>                    | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

Betydelsen av de olika svarsalternativen illustreras av citat från intervjuerna. De som helt saknar vänner uttrycker det t.ex. så här:

*När jag är ute i samhället så umgås jag inte med någon. För man har fått lära sig under tiden i livet att i min bransch är det parasiter överallt (P 95, sitter på Kumla-anstalten).*

*Jag har inga vänner (P 5).*

De som inte är nöjda med sina sociala kontakter, men inte heller isolerade, utgör en av de större svarskategorierna i båda grupperna. Skillnaden mellan de båda kategorierna är dock inte knivskarp. Svar från den kategorin kan låta så här:

*Jag har många kompisar, men inga vänner. De är vänner med mig när jag fixar droger till dem (P 8).*

*Jag har en som jag kan kalla vän. Jag umgås inte med så mycket folk (P 15).*

*Vi har inte bott här så länge. Det tar väldigt lång tid för mig att få en relation till någon så att jag skulle vilja umgås med dem (P 84).*

*Jag har sagt upp kontakten med alla mina kompisar, även dom som inte missbrukar p.g.a. det finns inget att hämta hos dem heller. Jag har en två, tre kompisar. Jag vill starta om helt (P 88).*

Mellankategorin är de som är någorlunda tillfreds även om det finns vissa problem i relationerna med släkt och bekanta.

*Det kunde gärna vara lite mer, men jag tycker mycket om att vara själv (P 46).*

*Jag känner väl en två, tre par, mer är det inte. Jag har inte tid med mer. Jag jobbar mest (P 93).*

Normal social kontakt är återigen svårt att skilja från den tidigare kategorin, men skall innebära att man har det umgänge man vill ha, även om det inte är så omfattande. Jag skall återkomma till en del särskilda svårigheter med kategoriseringarna här.

*Jag jobbar. Jag har inte så mycket umgänge. Jag har i och för sig vänner som jag träffar ibland på helger och så (P 59).*

*Jag tycker om att vara ensam. När jag har behov av att träffa mina vänner så går vi ut och fikar (F 42).*

*Jag har många bra vänner. Jag försöker utvidga min vänskrets hela tiden (P 33).*

En god social kontakt skall förutom att vara normal också innehålla ett moment av stöd inom vänskapskretsen eller hänsynstaganden utöver de egna behoven, t.ex. till familj och barn.

*Man umgås med sina kompisar. Ibland är det jobbarkompisarna. Ofta är det sådana som jag träffade när jag flyttade hit. (I: Har ni gemensamma vänner?) Ja, vi är ute, men det blir ju ändå inte lika ofta som förr om man tänker på (sonen). Det får man ta hänsyn till, så är det bara (P 83).*

En liknande om än inte helt jämförbar tendens finns i svaren på frågan om umgänget med de egna föräldrarna och syskonen. Här anger knappt trettio procent i den äldre gruppen att de har en god eller hyfsad kontakt, jämfört med c:a fyrtiofem procent i den yngre gruppen. På samma sätt finns det en klar skillnad i den sämsta kategorin. I den äldre gruppen har tjugofem procent en öppen konflikt med sina föräldrar, men endast tolv procent i den yngre.

**Tabell 6:8. Umgås du med din familj/dina föräldrar? (%) (N=61, 1=36, 2=25)**

| Svarskategorier                                 | Grupp 1    | Grupp 2    | Summa        |
|-------------------------------------------------|------------|------------|--------------|
| Ingen uppgift                                   | 0,0        | 4,0        | 1,6          |
| Öppen konflikt                                  | 25,0       | 12,0       | 19,7         |
| Dåliga ell. bristande relationer                | 19,4       | 32,0       | 24,6         |
| Bra relation till en, mindre bra till den andre | 27,8       | 16,0       | 23,0         |
| Ytligt sett bra, smärre problem                 | 13,9       | 20,0       | 16,4         |
| Glad åt familjen, tillgång                      | 13,9       | 16,0       | 14,8         |
| <b>Summa</b>                                    | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100,1</b> |

Öppen konflikt betyder ett närmast totalt avståndstagande från eller till föräldern eller föräldrarna. Antingen är kontakten helt bruten eller lever den som en konflikt. Det vanligaste är som i dessa exemplen att kontakten är helt bruten sedan flera år. Efter brytningen med familjen bildar man sig en identitet som ett slags ensamvarg, ofta med kriminell identitet (se nedan).

*Nej aldrig. Jag har mycket stort avstånd till min mor. Jag anser mig stå själv i världen (P 4).*

Dålig relation betyder här att en av föräldrarna är borta i en eller annan mening och att relationen till den andra föräldern inte är särskilt bra, eller att relationerna till båda föräldrarna är mer eller mindre dålig.

*Jag brukar träffa min syster ibland. Min pappa någon gång ibland. De har ju också sina problem. (---) Jag har ju fått den här stämpeln på mig att jag är kåkfarare och narkoman. Alla snackar skit om mig. De (föräldrarna) har fått den uppfattningen om mig. Är det något som händer för andra, så är det mitt fel (P 37).*

I mellangruppen hittar vi mer renodlade uppdelningar mellan föräldrarna. Med den ena har man goda relationer, den andre är försvunnen, eller upplevs som kass, svikare etc.

*Jag umgås med morsan och brorsan. Min äldste bror är tung narkoman. (I: Din pappa då?) Jag pratar inte med honom. Han är alkoholist och lämnade oss när jag var fyra-fem år (P 19).*

I kategori fyra hittar vi regelbundna men ytliga kontakter med föräldrarna.

*Det är ju inte så ofta, men det händer då och då (P 10).*

*Alla mina syskon bor ju här i stan, så vi umgås då och då på födelsedagar och sånt. Man hälsar på och så och bara sitter och flabbar en hel dag. (I: Dina föräldrar?) Jo då, vi umgås med dem också, men inte så mycket. Det kan gå en hel månad innan man träffar dem. Har man inget att säga så ringer man ju inte. Annars helt normalt. Jag tror faktiskt vi inte har några problem. Vi har alltid kommit bra överens. Det är ingen som springer omkring och surar på varandra. Det skulle vara farsan då, han är alldeles för lik mig. Vi kanske ryker ihop ibland... (P 14).*

I den "bästa" gruppen hittar vi de som har en god och stödjande relation med sina föräldrar. De är inte så många, men de finns.

*När jag är ledig åker jag hem. Vi hittar på väldigt mycket tillsammans. Vi har det otroligt bra jämfört med hur det var innan (P 88).*

Om vi letar efter eventuell samvariation mellan socialt umgänge och hur man klarar sig i livet så finns det en sådan. I gruppen som klarar sig bra senare i livet har femtio procent goda sociala relationer och stödresurser. I den grupp som klarat sig sämst hittar vi enbart sjutton procent nöjda. Omvänt hittar vi fyrtiofem procent isolerade i denna den minst lyckade gruppen och noll i den "lyckade". Ett sådant resultat är delvis självklart eftersom en stor del av dem som inte "klarat sig" sitter inne på anstalt och därför inte kan ha något vettigt umgänge. Att jag trots allt noterar det är för att visa hur dåliga resurser den "sämsta" gruppen har för att ta sig ur sin dåliga situation.

Nu skall resultaten från just dessa frågorna inte tillmätas samma betydelse som de andra eftersom svaren och våra fasta kategorier för en gångs skull inte riktigt fungerade. Våra frågor är uppbyggda efter tanken om ett slags svensk medelfamilj som *har* mer eller mindre av arbete, fritid, vänner, hälsoproblem etc. En av de "bästa" kategorierna på umgängesskalan är när man har många, goda vänner och har det umgänge man vill ha. När då flera svarar att de är med i MC-klubbar som Hell's Angels och trivs med sitt umgänge då börjar schemat svaja.

Vi frågade också om de var nöjda med sin fritid idag. En arbetslös ung man som åtminstone borde ha gott om fri tid svarade att han inte alls var nöjd med sin fritid; han hade alldeles för mycket att göra.

*Det är ju det att jag är inne i ett ganska aktivt missbruk och det är ett 24-timmars jobb.*

En annan ung man som också var arbetslös och saknade bostad låg i stort sett enbart på soffan hos en av sina släktingar sedan flera månader tillbaka. Han sa sig å andra sidan vara mycket nöjd med sin fritid.

En grundtanke med relationsbegreppet här är att det skulle spegla goda kontakter med släkt och vänner i verkligheten. Men det finns aspekter även på detta som vi inte kunde förutse. En av missbrukarna som ständigt åker ut och in på anstalter tycker att relationen till föräldrarna förbättras varje gång han sitter på anstalt: *"De blir lugnare när jag kommer in nånstans, för då vet dom var jag är. Annars är det rätt oroligt – i alla fall från hennes (mors) sida."* Ett svar som kodats som "Ytligt sett bra relation" är av samma karaktär: relationen är OK, men det sociala sammanhanget är inte det förväntade:

*Jag träffar min far på Kumla och mina syskon besöker mig nån gång. Jag tycker inte om att ta emot besök egentligen (P 30, både han och pappan sitter i fängelse. Modern är död.)*

Det finns heller inget klart samband mellan svaren på frågorna om umgänget med den egna (föräldra-)familjen och annat umgänge. En god relation till den egna familjen och släkten kan mycket väl kombineras med brist på vänner och isolerad livshållning i övrigt.

### **Sjukdom och hälsa**

När det gäller den kroppsliga hälsan är svaren också lite osäkra. Det är inte svårt att föreställa sig att de intervjuade inte vill berätta om intima, skamliga eller otrevliga sjukdomar inför en främmande intervjuare. Nu är det upplevd hälsa vi frågar efter, inte faktisk, och svaren kan därför upplevas som sanna även om den medicinska vetenskapen skulle ha en annan mening. Svar kring medelvärdet: "som folk har det mest", är det förväntade svaret.

Å andra sidan kan vi förvänta oss att många i den äldre gruppen hunnit känna av de fysiska konsekvenserna av ett liv i missbruk och kriminalitet. De är ju faktiskt äldre än ungdomarna i grupp två och borde därför redovisa sämre hälsa än de yngre.

Svaren visar mycket riktigt att den äldre undersökningsgruppen hamnar kring medelvärdet "att ha det som andra". Deras svar tyder ändå på en sämre hälsa än den yngre gruppen som svarar att de har en klart bättre hälsa än genomsnittet. Skillnaden är markant. Om vi jämför variabeln över ålder, oavsett gruppstillhörighet, finner vi att grupperna 17–20 och 20–25



till nästan femtio procent uppger sig ha god eller mycket god hälsa. Därefter sker en stor förändring så att knappt tjugo procent uppger god eller mycket god hälsa och nästan sjuttio procent har hamnat i normalhälsogruppen.

**Tabell 6:10. Kroppslig hälsa. (%) (N=61, 1= 36, 2=25)**

| Svarskategorier            | Grupp 1    | Grupp 2    | Summa      |
|----------------------------|------------|------------|------------|
| Ingen uppgift              | 0,0        | 4,0        | 1,6        |
| Alltid sjuk, invalidiserad | 2,8        | 0,0        | 1,6        |
| Ofta läkarvård             | 13,9       | 16,0       | 14,8       |
| Som folk är mest           | 58,3       | 24,0       | 44,3       |
| Sällan sjuk                | 19,4       | 36,0       | 26,2       |
| "Aldrig sjuk"              | 5,6        | 20,0       | 11,5       |
| <b>Summa</b>               | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

Frågan är om detta har med skillnader mellan pojkar och flickor att göra eller enbart åldern. Om vi jämför sjukligheten över könen finner vi att skillnaderna i viss utsträckning förklaras av (en uppgiven) sämre hälsa hos kvinnorna. Nästan fyrtiofem procent av kvinnorna ger svar som faller i den näst sämsta gruppen där enbart fyra procent av männen finns! Men det är samtidigt så att efter 26 år försämras den uppgivna hälsan hos både män och kvinnor på ett markant sätt. Men kvinnorna ligger lägst i fördelningen.

Hälsan tiger still, säger man, och så även här. I de fall de intervjuade flickorna svarat att de har god hälsa har de antecknade svaren reducerats till några korta ord "Ytterst, ytterst sällan sjuk". De som uppger att de har en hälsa som folk i gemen inleder ofta med ett besked om god hälsa. Men så lägger de till en bisats eller en mening som modifierar bilden en aning. Då kommer huvudvärken, ryggvärken eller den besvärliga magen.

*Sjukdomar har jag inga. (...) Jag skall kolla magen, för när jag äter så mår jag illa (F 56).*

*Förutom migrän så är det bra (F 60).*

Men den stora gruppen bland flickorna är de som mår riktigt dåligt eller har det dåligt, utan att alltid må så dåligt. De som *mår* dåligt klagar över ont i ryggen och huvudet, besvär med magen och med njurarna. Många av svaren handlar om missbruksrelaterade sjukdomar som t.ex. hepatit C, ett virus som i huvudsak överförs via blod och som ofta drabbar intravenösa missbrukare och som kan leda till kronisk leversjukdom.

*Jo, jag mår bra. Jag mår bra. Jag har sån hepatit C, det fick jag för två år sen (F 79).*

*Katastrofal. Jag har ont i ryggen och migrän har jag haft ganska länge. Jag har ju de besvären kvar. Och läkarna tror inte ett dugg på det där. Och jag har magkatarr som håller på att bli magsår (F 61).*

Pojkarna har delvis en annan sjukdomsbild. De som är friska ger ofta en överdrivet god bild av sitt tillstånd. Förmodligen är det kopplat till deras i övrigt dåliga situation som gett dem tid till att träna kroppen under tiden på anstalter. Tiden utanför anstalten är emellertid inte alltid lika uppbygglig för hälsan. Och de som blivit äldre börjar så småningom märka att kroppen har tagit stryk: leverskador, effekter av våld och en allmän utslitning. Citaten följer den goda bilden över i den mindre goda. Siffran efter kolon står för svars kategorin (se tabell 6:10).

*Jag har klarat mig jävligt bra. Aldrig sjuk (P 14:5).*

*Ja, jag mår väl rätt så bra, förutom att man går upp rätt så mycket när man sitter härinne (P 40:4).*

*Annars är min fysiska hälsa väldigt bra, men min lever har börjat säga ifrån (P 59:3).*

*Bra. Håller igång. (Heroinist och amfetaminist sedan 10 år, P 15:3.)*

*Väldigt dåligt. Jag kom hem från Holma den 14/6 och då vägde jag 92 kg. Och nu väger jag 65 kg. Så det är inte så bra (P 74:2, utskriven från LVM-placering 3,5 månader tidigare).*

*Jag är ju totalt färdig i kroppen. Den är som en fyrtioårings kropp – utarbetad (P 50:1, 23 år. Har blödande magsår och skulder i miljonklassen).*

*Jag har feber, trött (P 54:1, långtidssjukskriven, uppgiven, oförmögen att göra någonting).*

I gruppen av pojkar med normal hälsa hittar vi också självmedicinerarna (ett rör Treo om dagen) och de som trotsar alla våra kategoriseringsförsök. Normal hälsa kan i detta fallet också vara: en kula i ryggmärgen, två kulor i benen och skottskador i inre organ, men i övrigt god rörelseförmåga.

Ja, ja. Allting går ju inte att tränga in i förtänkta kategorier.

## Psykisk hälsa

Få saker har väl varit så omdebatterade som den psykiska hälsan hos de barn och ungdomar som varit aktuella vid barnavårdsnämnder, ungdoms- anstalter och ungdomsfängelser. Ungdomarnas genetiska och mentala egenskaper, och brottslighet som ett slags egenskap som går att bota har länge stått i fokus för forskningen om dessa ungdomar.<sup>23</sup> Idag är ungdom- arnas psykiska problem och egenskaper åter i centrum när man planerar hur man skall differentiera ungdomarna inom anstaltsorganisationen (se t.ex. SOU 1992:18).

I den här undersökningen har vi inte intresserat oss för frågan om ung- domarnas psykiska status på annat sätt än genom att fråga dem själva om deras psykiska hälsa och vilka följder eventuella besvär fått för dem. Vår syn på denna fråga har vi utvecklat dels i en artikel i SiS antologi "Vård av ungdomar med sociala problem" (Levin 1996 b) och i en artikel om "Behandling och socialt arbete" (Levin, Sunesson & Swärd, 1997).

De kategorier vi använt framgår av intervjuguiden (bilaga 4). Som i de flesta tabeller har vi här en mellankategori som innebär att man har det som folk har det mest – ett slags svenskens normaltillstånd när det gäller psykisk hälsa. Över det finns två grader av god eller mycket god psykisk hälsa, och under finns en kategori för dem som har sådana besvär att de sökt läkare för dem och en kategori för dem som drabbats av psykisk sjuk- dom eller psykiska besvär av så allvarlig art att de varit intagna på psyki- atrisk klinik eller mentalsjukhus.

**Tabell 6:11. Psykisk hälsa. (%) (N=61, 1= 36, 2= 25)**

| Svarskategorier             | Grupp 1    | Grupp 2    | Summa       |
|-----------------------------|------------|------------|-------------|
| Ej svar                     | 0          | 4,0        | 1,6         |
| Psykiskt sjuk               | 13,9       | 0,0        | 8,2         |
| Psykiska besvär             | 27,8       | 32,0       | 29,5        |
| Normalt. Har det som andra. | 47,2       | 48,0       | 47,5        |
| God psykisk hälsa           | 11,1       | 16,0       | 13,1        |
| Mycket god psykisk hälsa    | 0,0        | 0,0        | 0,0         |
| <b>Summa</b>                | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>99,9</b> |

Tabellen visar att mer än hälften av ungdomarna anser sig ha en normal eller god psykisk hälsa i vuxen ålder. Vi kan också se att en stor andel i

<sup>23</sup> Se t.ex. Ahnsjö 1941, Jonsson 1944, Blomberg 1954, Redl & Wineman 1957, Blomberg & Grünewald 1964, Robins 1966, Andersson 1976, Settergren-Carlsson & Humble 1974, Dalteg & Levander 1995.

båda grupperna har eller har haft så pass stora psykiska besvär att de sökt läkare för det eller så att det hindrat dem socialt eller i arbetet. Allvarlig psykisk sjukdom hittar vi enbart i den äldre gruppen, inte i den yngre. Psykisk hälsa över genomsnittet finns däremot i större utsträckning i den yngre gruppen än i den äldre. Båda grupperna kan sägas ha lika många svar i normalkategorin, men den äldre gruppen har fyrtio procent av svaren under normalkategorin. Om detta speglar rena åldersskillnader eller en bestående skillnad i problemgrad är svårt att veta. Skillnader mellan könen kan vi emellertid finna.

**Tabell 6:12. Psykisk hälsa. (%) (N=61, M=45, K=16)**

| Svarskategorier             | Man          | Kvinna       | Summa       |
|-----------------------------|--------------|--------------|-------------|
| Ej svar                     | 0,0          | 6,3          | 1,6         |
| Psykiskt sjuk               | 6,7          | 12,5         | 8,2         |
| Psykiska besvär             | 28,9         | 31,3         | 29,5        |
| Normalt. Har det som andra. | 46,7         | 50,0         | 47,5        |
| God psykisk hälsa           | 17,8         | 0,0          | 13,1        |
| Mycket god psykisk hälsa    | 0,0          | 0,0          | 0,0         |
| <b>Summa</b>                | <b>100,1</b> | <b>100,1</b> | <b>99,9</b> |

Här blir skillnaderna tydliga. Kvinnorna har överhuvudtaget inga svar i de båda bästa kategorierna, men den största andelen av psykisk sjukdom. Det är pojkarna som ger svar av typen god psykisk hälsa.

Normalkategorin innehåller ofta ganska realistiska svar med antydningar om medgång och motgång, om olustiga tankar som tränger sig på och kanske en och annan höstdepression, men på det hela taget en hyfsad situation.

*Det hinner jag aldrig tänka på. Mår jag bra och jag känner mig bra så är allting OK. Men jag kan ju börja grubbla ibland. Någon gång har det ju hänt att man grubblat till, men det är ju inte så ofta. Jobbet gör det mycket lättare för då slipper man tänka, för då har man annat att tänka på (F 60).*

Om man sitter på anstalt kan tankarna om världen och människorna utanför bli till plåga även om man i övrigt mår OK.

*Den är väl god. Det är lite upp och ner nu, det är klart, med henne därute. Det är ovissheten där. Den är jävlig. Att inte veta nånting (P 65).*

Hit har vi också fört svar som innehåller en aktiv hållning till svårigheter i livet. Men då bör de ge intryck av en viss realism.

*Allting är bra. Alla har vi problem, men ingenting som inte går att lösa. Får man problem så har man själv orsakat dem och då går de också att lösa (F 38).*

I gruppen med mer än sedvanligt gott psyke måste vi skilja på dem som själv bedömt sig ha ett sådant och den bedömning intervjuaren gjort, för här fanns stora diskrepanser. En realistisk fyra innebär att personen själv ser sig som stark och stabil och också kan demonstrera vad han menar med detta. Här handlar det mest om rationella och handlingsinriktade attityder till svårigheter i livet.

*Jag har alltid försökt reda ut mina problem själv. Jag är kanske en rätt stark människa, inombords. (...) Har jag haft några problem på jobbet så har jag tagit tag i dem direkt. Pratad med någon om jag blivit orättvist behandlad (P 14).*

*Jag anser mig inte vara dum i huvudet. Är man deprimerad så finns det en orsak till att man är deprimerad. Antingen löser man den orsaken eller så lägger man den på hyllan så länge och så löser man den senare. Man sitter inte och åltar om den, sitter inte och tänker på den (P 40).*

I gruppen strax under den "normala" hittar vi svar som präglas mer av ensamhet, depression, psykosomatiska besvär och identitetskriser.

*Det är svårt att säga för att jag mår bra, men ändå inte. Alltså, jag är ändå tillfreds med livet, men jag har problem med det här att jag... Man har lite identitetskris, lite marginalgruppstendenser, man kan inte referera sina åsikter någonstans. Ja, och så märker man att man har obotliga narkotikaskador också. Man blir lätt neurotisk och sånt. Och... ja, jag tycker inte att jag har ett gott psyke, faktiskt. Jag är ganska labil, även om jag har förbättrat mig jävligt mycket. För sista månaden har jag liksom tänkt över mycket av min egen situation. Inte bara liksom att sköta mig så, utan jag tycker kriminalitet handlar inte bara om att lägga av med kriminalitet och lägga av med droger, utan det handlar också om att göra om hela sin personlighet. Det har jag börjat jobba på också så jag tycker jag mår bättre och bättre hela tiden (P 4).*

I gruppen med allvarliga psykiska besvär och inläggning på psykiatriska sjukhus och kliniker hittar vi både män och kvinnor. Här finns en prostituerad kvinna med tungt heroinmissbruk, de som gått ut och in på avgiftningskliniker under tvång och de som varit inspärrade hela sitt liv. En del av dem inledde tidigt en kontakt med barnpsykiatri och ungdomskliniken på S:t Lars mentalsjukhus.

*Ja, jag har det mesta. Panikångest, klaustrofobi, dödsångest. Det är jobbigt (P 67).*

*Jag har varit intagen ända sen jag kom från Råby. Jag har inte varit ute någonting. Ja, jag har ju varit här i nästan sju år nu specialen. (I: Var var du innan?) X: Då var jag i Lund på S:t Lars. Ja, och sen har jag varit på Karsudden. Det har jag varit (F 79).*



## 7. Bedömning av nuläget

I detta avsnitt gör vi ett försök att sammanfatta nuläget för Råbyungdomarna. Detta är vår sammanvägda bedömning av hur ungdomarna klarat sig i livet så här långt. Den tabell vi presenterar nedan bygger på ett antal negativa och positiva faktorer. De negativa faktorerna avser främst förekomsten av brottslighet, anstaltsvistelser och drogmissbruk, men också förekomst av prostitution och omhändertagna barn. De positiva faktorerna avser förekomsten av arbete och sysselsättning, bostad och en inkomst att leva av. Till detta kommer information om deras nuvarande livssituation; om de befinner sig i en process bort från ett tidigare brottsligt liv eller om de just nu befinner sig i fängelse eller missbruksbehandling.<sup>24</sup>

Sättet att klassificera resultaten bygger, liksom intervjuformuläret, på en tillämpning av den modell som ursprungligen användes vid den s.k. Skå-forskningen (Se Andersson 1976, Jonsson 1977, 1980 och Bonnier & Kälvesten 1989). Vårt bedömningsschema finns redovisat som bilaga. Det använder fyra olika kategorier för att beskriva hur ungdomarna klarar sig idag. Vi har provat ett flertal bedömningsmodeller med varierande framgång. Detta är den mest rättvisande modell vi kunnat konstruera.

För våra bedömningskategorier gäller att uppgifterna avser hela uppföljningstiden. För den äldsta gruppen är uppföljningstidens medelvärde nio år och för den yngre tre år. Standardavvikelsen är i båda fallen ett år. Medelvärdet för ålder är i den äldre gruppen tjugosex år och i den yngre tjuogoett.

För att hamna i kategorin "Klarar sig bra" krävs för det första att man uppfyller kraven på frihet från brott, drogmissbruk och fortsatt ofrivillig anstaltsvistelse. Man måste ha en socialt accepterad sysselsättning. Kravet är alltså inte arbete, utan make eller maka som är hemma med barn är också accepterat om familjen i övrigt klarar av sin försörjning. Om man är ensamförsörjare krävs en taxerad inkomst för 1994 på 70 000 kronor eller däröver. Man måste också ha redovisat en god eller normal psykisk och kroppslig hälsa. För att hamna i denna kategori skall samtliga krav vara uppfyllda och endast obetydliga brister accepteras.

I nästa kategori gäller samma krav, men här accepteras en till två brister. Lindrigare brott som t.ex. trafikförseelser kan accepteras liksom enstaka

<sup>24</sup> (Jämför här kriterier från Werner & Smith, 1992, citerat ur Sundell m.fl. Livet som värsting. FoU-rapport 1996:9 Stockholms socialtjänst, s. 11.)

grövre brott för flera år sedan. Inkomster under 70 000 accepteras om man i övrigt försörjer sig på acceptabelt sätt. Arbetslöshet som beror på strukturella faktorer, tillfällig arbetslöshet o.s.v. kan också accepteras i denna kategori. Här kategoriseras också de som är under 20 år, även om de uppfyller alla kraven. Grundtemat för denna grupp är att man trots vissa brister efter Råby tycks ha brutit med sitt gamla liv eller visar en klar tendens till ett sådant brott.

För att kategoriseras i gruppen "klarar sig dåligt" räcker det att man uppfyller ett av de specificerade bristerna under perioden: allvarigare brott, drogmissbruk eller anstaltsvistelser under uppföljningstiden, men inte under uppföljningsåret. Psykiska brister eller drogmissbruk från och till under perioden. Försörjning som utmärks av förtidspensionering/socialbidragsberoende, sjukpension, eller där gråa eller svarta inkomster utgör en betydande del av inkomsterna. Här kategoriseras de som är under tjugo år som sämst. I den sämsta gruppen klassificeras i generella termer de som varken arbetar, studerar eller försörjer sig på vanligt sätt. De som tycks mer eller mindre fast rotade i sina problem. De kan vara antingen förtidspensionerade, sjuka eller intagna på sjukhus. De kan ha pågående allvarligt drogmissbruk, kriminalitet eller fängelsevistelse, där inga tecken på avgörande förändring är synliga. De kan vara långvarigt bostadslösa eller saknas helt i myndighetsregister, de kan vara prostituerade eller ha omhändertagna barn och de kan vara 0-taxerade av icke socialt accepterad orsak.

Trots att kodningen bygger på en längre tidsperiod blir det ändå en ögonblicksbild som kan ändras om bedömningen görs ett år senare. Vi är trots det övertygade om att bedömningarna i stort är rimliga och i synnerhet gäller det den "bästa" respektive "sämsta" gruppen. Grupperna där emellan är något mindre distinkta, vilket visade sig i att flera intervjupersoner tycktes ligga litet ovanför, mellan och under dessa kategorier. De som är 20 år eller under har samtliga placerats i grupperna två eller tre eftersom det är alldeles för tidigt att uttala sig säkert om hur de "har det" i en mera permanent mening.<sup>25</sup>

<sup>25</sup> Gruppen 0–20 år består av tio ungdomar, sju pojkar och tre flickor, en tillhör grupp ett och nio grupp två.

**Tabell 6:13. Hur klarar sig Råbyungdomarna? % (N=61, P=46, F=15)**

| Kategorier               | Pojkar     | Flickor    | Alla       |
|--------------------------|------------|------------|------------|
| Klarar sig bra           | 4,4        | 25,0       | 9,8        |
| Klarar sig någorlunda    | 17,8       | 25,0       | 19,7       |
| Klarar sig dåligt        | 37,8       | 25,0       | 34,4       |
| Klarar sig mycket dåligt | 40,0       | 25,0       | 36,1       |
| <b>Summa</b>             | <b>100</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

Tabellen visar att det gått bra eller någorlunda bra för knappt trettio procent av ungdomarna och dåligt eller mycket dåligt för sjuttio procent. Tabellen visar också att det gått klart bättre för flickorna än för pojkarna. Enkelt uttryckt har det gått bra för halva flickgruppen, och mindre bra för andra halvan. För pojkarna är siffrorna betydligt mer alarmerande. För drygt tjugo procent har det gått bra och för hela åttio procent har det gått illa. Detta är naturligtvis siffror som stämmer till eftertänksamhet, men kanske mest för att de är så efterhängsna i alla liknande undersökningar.

Vi har i Sverige en klassisk uppföljningsundersökning av de pojkar som var placerade på Barnbyn Skå, den mest ambitiösa av alla behandlingsinstitutioner som då fanns, i slutet av 1950-talet. Även den visar på liknande resultat. I en registerstudie år 1973 undersökte man bl.a. i vilken utsträckning de f.d. Skåpojkarna blivit självförsörjande i vuxen ålder. Det man fann var att två tredjedelar av dem inte klarade samhällets krav på självförsörjning efter 21 år. Endast arton procent var självförsörjande. Många av dem hade fortsatt med ungdomsvårdsskolor, ungdomsfängelser och fängelse (Andersson 1976, Jonsson 1990).

Det finns svaga skillnader mellan den första inskrivningsgruppen, de som skrevs ut mellan 1985 och 1987, och den andra, senare gruppen, som skrevs ut mellan 1990 och 1993.

**Tabell 6:14. Hur klarar sig Råbyungdomarna? % (N=61, 1=36, 2=25)**

| Kategorier               | Grupp 1      | Grupp 2    | Alla       |
|--------------------------|--------------|------------|------------|
| Klarar sig bra           | 16,7         | 0,0        | 9,8        |
| Klarar sig någorlunda    | 11,1         | 32,0       | 19,7       |
| Klarar sig dåligt        | 30,6         | 40,0       | 34,4       |
| Klarar sig mycket dåligt | 41,7         | 28,0       | 36,1       |
| <b>Summa</b>             | <b>100,1</b> | <b>100</b> | <b>100</b> |

Eftersom de allra yngsta räknats in i mellankategorierna, främst i andra gruppen, blir det enklare att se skillnaderna om vi säger att tjugooåta

procent har klara sig bra, eller någorlunda bra, i första gruppen, mot andra gruppens trettio två procent. Men det är inga stora skillnader och skillnaden är inte heller statistiskt signifikant.

Undersökningens grundfråga var om förändringar i behandlingsmetoderna skulle visa sig i bättre resultat av vården. Vi har redan konstaterat att undersökningen inte kan ge svar på den frågan i egentlig mening. Men om vi ändrar frågan till att gälla skillnader i livssituation blir svaret nej, några sådana effekter kan vi inte se mellan de båda grupperna.

Om vi håller könstillhörigheten konstant och jämför mellan grupperna finner vi en skillnad till flickornas fördel. Men materialet är så litet att inga slutsatser egentligen kan dras ur det. Det är dock flickorna som står för de positiva skillnader som kan skönjas. För pojkarna är skillnaden obefintlig. Alltså: för flickorna har det gått hyfsat om vi ser till båda undersökningsperioderna och kanske har det gått ännu lite bättre för flickorna från den senaste utskrivningsgruppen. Det som möjligen särskiljer den lyckade flickgruppen från de andra är att de i högre grad aktualiserats för mindre allvarliga problem som alkoholbruk och rymning. D.v.s. sådant som i USA skulle kalla "status offences", brott som enbart är brott för att de utförs av minderåriga.

Vilka skillnader det finns mellan de grupper som klarat sig olika väl vid intervju tillfället kommer att preliminärt analyseras i nästa kapitel. En tendens som möjligen kan utläsas redan nu är det enkla och ganska självklara sambandet mellan problemens svårighetsgrad, ungdomarnas egna resurser och hur väl de kan tillgodogöra sig vården respektive stå emot negativa influenser. En grupp ungdomar är de som hamnar i en kris när puberteten och frigörelseproblem aktualiseras och som p.g.a. konflikter med föräldrarna driver ute med tonårgång. Inte i centrum, men i periferin av gänget. Om de har goda familjeband och ett i grunden gott förhållande till föräldrar och släkt kan de klara sig igenom en §12-hems placering med goda resultat. Ofta innebär själva omhändertagandet och placeringen i sig en varning och en tankeställare tillräcklig nog för att de snabbt försöker ta sig ur vården på bästa sätt. Om placeringen blir kort, och snabbt leder över till öppnare förhållanden, ökat ansvar och en förtroendefull kontakt med en eller flera ur personalen finns förutsättningarna för ett gott resultat. Sådana förutsättningar tillhör inte vanligheten när det gäller placeringar på Råby, men de finns. Och det tycks vara sådana förutsättningar som ligger bakom många av fallen i kategorin: "klarar sig bra".

Zeuner (1990) för en intressant diskussion utifrån Goffmans stigmatteori om vilka faktorer som kan avgöra om de tillfälligt kriminella fortsätter i kriminalitet eller avstår. Genom att införa stigmabegreppets motsats, prestige, menar hon att man kan förstå och påverka de handlingsvägar de unga väljer i samband med samhällsingripanden. De ungdomar som har integrerat samhälleliga normer och inte ser någon prestige i fortsatt kriminalitet återvänder till normaliteten efter en markering av att gränserna är överskridna. De ungdomar som upplever sin position som stigmatiserad och nedvärderad ser kanske möjligheter till prestige i det kriminella gänget där en dom på fängelse kan vara – inte något avhållande – utan prestigegivande. Det normala livet i fattigdom, arbetslöshet och utanförskap är inte ett lockande alternativ. Vägen ur en sådan utveckling ser hon bl.a. i att stärka de ungas självvärdering och öka deras kvalifikationer genom prestigegivande upplevelser: utbildning, utbildningsbevis, pengar som tjänats genom riktigt arbete, hjälp till förberedelse och introduktion på den riktiga arbetsmarknaden etc. (se också Hansen 1996).

Ett något förenklat sätt att testa antagandet om problemgradens betydelse är att korstabulera intagningsorsakerna med utfallskategorierna.

**Tabell 6:15. Inskrivningsorsaker och livssituation. (%) (Multisvarsvariabel)**

| Inskrivnings-<br>orsaker | Bra        | Någorlunda  | Dåligt      | Uselt       | Summa      |
|--------------------------|------------|-------------|-------------|-------------|------------|
| Egendomsbrott            | 2,6        | 17,9        | 35,9        | 43,6        | 100        |
| Våld                     | 14,3       | 14,3        | 42,9        | 28,6        | 100,1      |
| Alkohol                  | 60,0       | 40,0        | 0,0         | 0,0         | 100        |
| Narkotika                | 4,8        | 19,0        | 33,3        | 42,9        | 100        |
| Ordningsbrott            | 0,0        | 0,0         | 0,0         | 100,0       | 100        |
| Rymning                  | 33,3       | 13,3        | 33,3        | 20,0        | 99,9       |
| Orkar ej                 | 0,0        | 0,0         | 60,0        | 40,0        | 100        |
| Suicid                   | 0,0        | 60,0        | 40,0        | 0,0         | 100        |
| Annat                    | 0,0        | 0,0         | 100,0       | 0,0         | 100        |
| <b>Samtliga</b>          | <b>9,8</b> | <b>19,7</b> | <b>34,4</b> | <b>36,1</b> | <b>100</b> |

Tabellen visar att intagningsorsaker som alkoholmissbruk och rymning är förknippade med den bästa prognosen. Alkoholmissbrukarna var också en grupp som klart skilde sig från övriga på ett positivt sätt i "gamla" Råbyundersökningen (Wiberg 1976). Bland dem hade en stor del klarat sig utan institutionsvård, utan fortsatt missbruk och de hade gynnsamma boende och arbetsförhållanden (1976:194-95). Rymning, vagabondering är de klassiska flickdiagnoserna och om de inte kombineras med narkotikamiss-



bruk tycks också denna indikation vara prognostiskt gynnsam. Om vi vänder på steken tycks egendomsbrott, våld och narkotikamissbruk ge de i särklass sämsta prognoserna, liksom för de ungdomar som "ingen" orkat med.

### **Vad innebär det att klara sig och inte klara sig?**

Denna rapport bygger sina resonemang enbart på de svar som vi tecknat ner i frågeformuläret. Det ger en ganska ytlig och fragmentiserad bild av ungdomarnas upplevelser. Vill vi ha en djupare förståelse av den dynamik som finns i de enskilda fallen och i de olika undergrupperna får vi vända oss till de bandade intervjuerna i sin helhet. Då kan vi se de processer som driver fram en placering och ett visst sätt att förhålla sig till anstaltstiden och resten av livet. Jag hoppas kunna återkomma till en sådan analys i nästa rapport eller i min avhandling.

Jag skall emellertid ge några exempel på vad det enligt vårt schema kan innebära om man tillhör den ena gruppen eller den andra. I varje kategori skall jag ge några exempel på fall som vi tycker är representativa. Redovisningen tar upp lite om uppväxtförhållande, omständigheter som lett fram till omhändertagande och placering, erfarenheter från anstaltstiden och vad som hänt i livet efter placeringen.

### **De lyckade fallen**

#### ***1. Konflikter med mamma.<sup>26</sup>***

Ulla är en kvinna på 25 år som vid intervjun är samboende med den pojke hon förlovade sig med vid 16 års ålder. De har två barn tillsammans och bor i eget hus i ett attraktivt område. Dit flyttade de direkt efter Råbytiden och sedan har hon bott kvar där. Han arbetar med anläggningsarbeten och hon är hemma med barnen. Mannens inkomst räcker för att försörja familjen. De har inte pengar till något extra, men klarar sig hyfsat.

Ulla saknar helt utbildning och har inte heller slutfört grundskolan. Hon har haft enstaka ströarbeten och praktikplatser. Hon har kontakt med arbetsförmedlingen, men har hittills ställt sig avvisande till deras förslag som avviker alltför radikalt från hennes intressen. Hennes dröm är att bli barnmorska, men hon inser hur mycket arbete det skulle innebära och känner inte att hon är riktigt redo för så mycket skolbänk ännu. Minnet av trista erfarenheter från den obligatoriska skolan sitter fortfarande kvar. Senast

<sup>26</sup> F 23



föreslog arbetsförmedlingen en maskinteknisk utbildning, men "så desperat är jag inte", säger hon. Hon vill ha ett arbete, men inte till vilket pris som helst.

Idag i vuxen ålder är det spöken från det förgångna som hon kämpar med. De problem som upptar henne är den konfliktfyllda relationen till mamman som hon både är arg och besviken på och som hon behöver och älskar. Det är en psykologisk problematik som får vissa sociala konsekvenser, men inte utan att hon och maken kan hantera det. Relationen till mamman går igen i hennes egen relation till barnen och hon blir förskräckt när hon upptäcker kraften i dessa mönster. Hon tar kraftigt avstånd från moderns uppfostran och kämpar hårt för att inte föra vidare ett sådant arv. Sättet hon gör det på tycks leda framåt för både henne själv och familjen och hon förmedlar en okuvlig vilja att stå upp för sig själv, sina rättigheter och det hon tycker är viktigt.

Detta är det enda hon själv upplever som problematiskt i sitt liv. Arbetslösheten, rollfördelningen i hemmet, uppfostran av de egna barnen och kampen för sociala relationer för egen och barnens del ser hon som praktiska problem som skall lösas, men inte till vilket pris som helst. Hon har sin stolthet och sin tro på den egna kraftens betydelse. Det är också detta personlighetsdrag som troligen bar henne genom placeringen på Råby.

Hon har inga fysiska, psykiska eller drogrelaterade problem. Hon sysslar inte med brott och har inte haft några kontakter med vare sig missbruksvård eller psykiatrisk vård. Den brottslighet hon har sysslat med och den kontakt hon haft med droger är helt kopplad till tiden på Råby.

Tiden på Råby ser hon som den roligaste tid hon upplevt. Det var ett äventyr att hamna där, det var roligt att vara där och att bli uppassad.

*Jag hade roligt. Jag hade så jäkla roligt, för jag gjorde allt förbjudet. (---) Jag visste att (mamma) fick reda på det, vad fan skulle hon göra? Inte ett skit! Hon kunde inte göra någonting. Men det var ju i och för sig för man var ju inne i det så snabbt så det var ju tur att man ändå lyssnade när det väl gällde, att "nu är det nock".*

Vistelsen blir hennes sätt att ge igen till mamman genom att leva rövare. Det bästa med Råby säger hon spontant var att hon slapp mamma. Samma mamma som hon anser vara skuld till att hon placerades (via ett omedelbart omhändertagande) på Råby. I hennes värld har hon agerat som hon gjort för att mamman inte uppfört sig på ett vuxet och ansvarsfullt sätt gentemot henne. Protesterna i form av rymningar och pojkäventyr ledde i

sin tur till att mamman sa sig inte orka med henne och så slår fällan igen. Mamman tar hjälp av socialen för att i gammal god mening tukta henne, lära henne att uppföra sig så att inte hon, mamman, behöver konfronteras med sina egna tillkortakommanden. Och Ulla straffar mamman genom att leva ett än värre rövarliv. Och personalen på Råby får ägna sig åt dessa till synes oförklarliga svallvågor i form av ungdomliga äventyr, protester, besvikelser och destruktivt handlande som sker i ett ingenmansland och kommer från två kombattanter i en osynlig, men levande konflikt.

Precis som de flesta Råbyungdomar berättar hon om anpassningen till ungdomsgruppens villkor och om rymningarna som den tid när man knarkar, gör inbrott, stjälar bilar och har alla möjligheter att hamna i kriminalitet och missbruk, eller mer i det än man var innan. Men det finns också något positivt i den gemenskap som utvecklas bland likar i en utsatt situation.

*Alla de andra killarna, även om de var killar, så var vi ju så nära, vi var ju som syskon. Det blev ju så. Vi gjorde ju allting tillsammans, även om det inte råkade vara godkänt.*

Svårigheten för Ulla var främst att hon var ensam flicka bland nästan enbart pojkar – både bland de intagna och i personalgruppen. Hon var därför ännu mer än annars i behov av någon som kunde lyssna till henne och hennes speciella problem. När man behövde någon var det sällan de fanns där, menar hon. Det var mest manlig personal och många av dem var yngre och därför svåra att prata med som till en vuxen. Detta är hon starkt kritisk till.

Hennes bild av innehållet i vården och personalens uppgifter är mycket oklara. Hon uppfattade en allmän välvilja, men också det egna behandlingsmotståndet som avgjorde vilket utrymme personalen fick att agera i.

*Man märkte att de (personalen) ville väl, men man gav inte dem en chans. Har någon av de som bor på Råby bestämt sig för att de inte vill, så kan de inte göra ett dugg. Så kvittar det hur utbildade de är för de kommer inte det minsta bara, det gör de inte.*

Det som kanske skiljer de som klarar sig från de övriga är att de har en slags egen styrka att stå emot dessa destruktiva krafter. Ulla säger själv att hon för en gångs skull lyssnade mer på personalen än på de andra ungdomarna. Men det viktigaste är att man bestämmer sig. Man måste bita ihop, säger hon.

*Och jag säger inte att det är jättelätt, för nu hade jag inte de problemen som de flesta hade där, så för mig var det inte så svårt ändå.(---) Jag*

*hade ju mindre än de andra för dom gick ju på droger och sådant. Men jag tyckte ändå att det är upp till en själv.*

När hon efter ett antal månader på Råby fick beskedet att hon skulle skrivas ut om hon skötte sig i två månader, så tog hon den chansen. Även om hon hade roligt på Råby, så ville hon ju hem.

*Jag hade gått inom dessa fyra väggar i åtta månader och där var ju inte en enda som flyttade ut mer än hon (...). (Men) jag tänkte att ska jag bo ihop med dessa idioterna ett halvår till då dör jag.*

Ulla tillhör dem som tycker att hon också fick något positivt med sig från Råby. Hon säger idag att hon är glad att hon har bott på Råby. Det hon lärde sig av personalen var att hon var värd något. Hon fick stöd och en ökad självkänsla. Kopplingen mellan att göra "dåliga" saker och att vara en "dålig" människa bröts.

*Även om man kanske var dum så (var) man inte den där dåliga människan som var dum i huvudet och inte kunde någonting och skulle aldrig bli någonting av en. Utan fast man kunde vara så jävla elak så var de där och peppade en och man fick faktiskt in i huvudet att: "jag kan".*

Och därmed kan Ulla i intervjun knyta samman sitt dåvarande och nuvarande liv med lärdomarna på Råby. Mamman har under hela hennes uppväxt talat om för henne hur dum hon är, att hon inte kan nånting, att hon inte fattar nånting och att det aldrig blir något av henne. Mamman har i sin tur säkert haft en mycket besvärlig uppväxt. Barnen i familjen har olika fäder och den man Ulla misstänker är hennes fader försvann tidigt i hennes liv. Därefter har mamman haft en stor omsättning av män, som i något fall gjort försök att också vara pappa för Ulla.

Och det är i sin nuvarande position som fru och mamma hon hämtar sin starka självkänsla. Oavsett vilka brister hon har eller har haft som människa så har hon i alla fall hållit samman sin familj och det är mer än mamman lyckats med.

*OK vi har haft våra problem, jag och (min man), men jag har två barn och samma pappa till båda mina barn. Bara det för min mamma att få det i huvudet, jag vet att det känns. Även om jag inte har utbildning, och hur min mamma levde och jag levde, för mig är det mycket. Hon har aldrig, aldrig kommit så långt som jag har gjort. Så kvittar det om hon har haft jobb och allting (---) hon kan aldrig säga att jag har misslyckats med det.*

## **2. Stabil arbetare i småbygd**

Lennart är idag 27 år och bor i eget hus i en mindre ort tillsammans med sin sambo och hennes två barn. I intervjun visar han en mycket stark distans till Råbytiden. Han minns inte mycket och vill inte heller minnas någonting från den tiden. Det är bara sådant som han tyckte var bra som han kan och vill komma ihåg.

Hur han har det idag berättar han betydligt mer om. Det är tio år sedan han bodde på Råby och då var han en annan person tycker han. Efter Råby flyttade han hem till föräldrarna och började arbeta i ett beredskapsarbete. Efter en kort tid fick han fast anställning i företag där han arbetade som montör i nästan sju år. Företaget gick då i konkurs och han blev arbetslös under en tid, men skaffade efter en tid ett nytt fast arbete på en industri nära sin nya bostadsort. Arbetet trivs han mycket bra med liksom sitt nuvarande boende. Han flyttade från föräldrarna till sin nuvarande bostadsort för fem år sedan och när han träffade sin nuvarande sambo flyttade de båda till ett eget hus. Där har de bott nu i några månader. Hans sambo arbetar inom sjukvården, även det på orten. Ekonomin är god, men inte mer eftersom tiden som arbetslös tärde på det sparade kapitalet. Men den är inte sämre än att han köpt ny bil samma dag som intervjun skedde.

Efter Råby har han inte haft någon kontakt med droger, anstalter eller brott. Han har varit misstänkt för misshandelsbrott (?), men var enligt egen utsago helt oskyldig till detta.

Idag har han mycket goda relationer till både föräldrar och syskon. Föräldrarna träffar han varje vecka och syskonen samlas hos föräldrarna vid olika sociala tillfällen. Han har ett gott stöd från föräldrarna som hjälpte till mycket med målning och tapetsering när de flyttade till sin nuvarande bostad.

Lennart blev aktuell för Råby när han i tonåren var med i ett gäng. När han drack sprit blev han aggressiv och därför fick socialvården upp ögonen för honom. Upprepade fall av misshandel gjorde att han till slut blev häktad och efter 14 dagar placerad på Råby.

Det är oroväckande att Lennart måste konsumera alkohol för att kunna ge utlopp för sin aggressivitet och att den då tar sig farliga och destruktiva former. Vi bedömer att Lennart behöver kvalificerad hjälp för att kunna hantera sina känslor på ett bättre sätt. (---) Vår uppfattning är att Lennart under en period behöver separeras från sin ursprungliga miljö och då framförallt från kamratgänget.

Så skrev man från socialnämnden och så blev det. Och resultatet blev lyckat. Ingripandet beskriver han idag som en plågsam upplevelse. Han tyckte det var ett hårt slag, men värst tror han det var för föräldrarna. Håketiden tycker han var rent "knäckande", som ett riktigt straff. Råby visste han inte vad det var och syftet med vistelsen hade han inte heller så klart för sig. Men han förstod att de ville få bort honom från gänget och hemstaden. Den planerade tiden för vistelsen uppfattade han inte säkert, men trodde som alla andra på sex månader, och det hade det kanske blivit om han inte begått en "dumhet" under en permission. Att tiden var obestämd spelade dock mindre roll just då.

*Ja, det var jobbigt det med, (...) men det spelade ingen roll, allting var jobbigt under den tiden. Mycket jobbigt var det.*

Men den obestämda tiden var ändå ett hot, han blev rädd för att stanna för länge och då fanns det ju ingenting att se fram emot. Hans strategi var den enklast tänkbara: att sköta sig.

*Jag valde den sidan, jag måste sköta mig och lägga av med sånt där trams.(...) Jag skulle följa allting de sa, ju fortare kom man ju hem. Det var ju att sköta sig så att man slapp att få back. (Man) gjorde så gott man kunde.*

Personalens uppgift tyckte han mest var att kolla hur man betedde sig, men det fanns undantag. Han fick hjälp att slutföra en verkstadsteknisk utbildning som han höll på med. Tiden på den låsbara avdelningen tyckte han var skrämmande. Den kunde han inte vänja sig vid. Efter en kort tid på den låsbara avdelningen kom han i kontakt med K, en av de mer erfarna och mest omtyckta av vårdarna. Han hjälpte honom till utskrivningsavdelningen Västbo och till ett vanligt arbete utanför Råby. Hans Råbyvistelse kom därmed att bestå av vanligt arbete, internatboende i öppna former utanför Råby och permissioner hem varje helg. Tiden på Råby var i mycket detta fria arbete, hotet om förlängning om han inte skötte sig, och den goda relationen till K. Den relationen är fortfarande levande och han frågar intervjuaren om K fortfarande minns honom och om han skulle våga åka ner och hälsa på. En gång försökte han, men vände igen därför att han inte vågade ta kontakt.

Som han ser det klarade han av vistelsen därför att han hade bestämt sig för det. Det är upp till en själv om man klarar det, menar han. Även Lenart provade på knark en gång under Västbovistelsen och den negativa påverkan som kamraterna kunde innebära ser han som en av de få negativa



sakerna med Råby. Men i sin minnesbild ser han sig själv som skild från de andra. De sysslade med sitt och det hade inte med honom att göra. Han mognade under den tid han var där och tycker att han fick mycket hjälp att bryta med det gamla livet.

*Det var mycket hjälp där nere faktiskt. Annars hade jag sannolikt kanske fortsatt.*

### **De som klarar sig någorlunda**

Rubriken och kategorin är egentligen helt missvisande eftersom de som finns i denna kategori förmodligen klarar sig lika bra som de i den första, men vägen dit har varit krokigare och kantad av ett eller annat snedsteg.

#### **3. Det går att välja**

Sten är 28 år och vi intervjuade honom nästan exakt 10 år efter utskrivningen från Råby. Intervjun är märklig på det viset att han som få andra förmedlar en mycket stark tilltro till sitt eget värde och sin egen förmåga. Hans bild av sig själv, av Råbytiden och sitt nuvarande liv är mycket ljus och livskraftig. Den förmedlas med humor, saklighet och eftertanke och med förbluffande minne för detaljer i den ganska avlägsna vistelsen. Men han har förklaringar på det mesta och även till varför han minns tiden så bra.

Nu bor han i en köpelägenhet tillsammans med sin sambo. De har inga barn och inga planerade ännu. Hon har ett okvalificerat men fast arbete. Han är tillfälligt arbetslös, men annars utbildad hantverkare inom byggsektorn med flera års erfarenhet av sitt yrke.

Sten växte upp i en skånsk stad med föräldrar och tre syskon. Båda föräldrarna var yrkesarbetande, med goda inkomster. Han minns inget annat än god sams i familjen under uppväxten, men den förändrades när han var i fjortonårsåldern. Då började föräldrarna bråka med varandra för att snart därefter skiljas. Det var då problemen började, då började upproret. Sten flyttar med mamman och hamnar i konflikt med pappan. "Vi är alldeles för lika", säger han, "jag tålde inte honom och han tålde inte mig". Båda har hetsigt humör och båda skall alltid ha sista ordet. Konflikten dem emellan kommer att vara tills Sten är ungefär 20 år. Föräldrarna och uppväxten beskriver han i varma ordalag och han säger sig inte heller ha upplevt att föräldrarna gjorde någon åtskillnad på barnen.



I fjortonårs ålder börjar han ett liv i gängkriminalitet: "Allt du kan tänka dig inom brottslig verksamhet". Innan placeringen på Råby stod han åtalad med en trettio, fyrtio åtalspunkter: bilstöld, inbrott, rån, misshandel m.m. Då var han 17 år. Under den tiden säger han att de hann med kanske 500 brott tillsammans. Han beskriver sig själv som "en av X-stads värsta typer på den tiden": "... stal bilar, körde och krockade, gjorde inbrott, stal och sålde, knarkade; allt du kan göra". Vad gjorde socialen? Ingenting. Man var där och pratade, sen var det inte mycket mer förrän de såg att det var allvar. Då kom ett brev från socialen där de ställde ultimatum: fängelsestraff eller Råby. Samma dag åkte de till Råby och dagen efter fick han packa väskan och åka dit.

För Sten blir upproret, kriminaliteten, drogerna och anstaltsvistelserna en avgränsad period på 6–7 år varefter allting återgår till det "normala" igen. Livet kommer i vanliga gäng, föräldrelationerna stabiliseras utan att egentligen ha varit riktigt dåliga. Utbildning, arbete, bostad, flickvän följer och ett ganska gott liv rullar på. Varför blir det så? Ja, för det första har han bibehållna goda relationer till föräldrar, syskon och flickvän under hela placeringstiden. De besöker honom regelbundet när han inte själv är hemma på permission. För det andra är han mentalt färdig med sitt kriminella liv redan innan placeringen tar sin början. Han tyckte redan då att placeringen egentligen kanske var onödig:

*Men i och med att jag redan hade bestämt att jag skulle lägga av med det så tyckte jag det var onödigt. Men man vet inte. Jag kanske hade fortsatt om jag inte hade kommit till Råby. Det vet man ju inte. Så det kanske var lika bra att jag kom dit, så jag fick ha dom där sex månaderna på mig och reda upp innan jag kom ut och leva ett normalt liv igen. Så det var förmodligen bra, tycker jag.*

Han betonar starkt betydelsen av det egna frivilliga valet som avgörande för hur det skall gå. Man väljer om man vill fortsätta med kriminalitet eller göra det till en bra period; det gäller både fängelse och Råby.

*Det går att välja. Det går absolut att välja. Antingen hänger du med de personerna som har fuffens för sig eller så väljer du en egen väg. Det går att välja den gröna vägen.*

Och det är lätt att välja en sådan väg om man själv bestämt sig för det i motsats till om personalen försökt tvinga honom till det. Behandling utan vilja till förändring föder behandlingsmotstånd.

*Då hade jag gjort allt för att triskas emot allting de gjorde ju, men det gjorde jag inte i och med att jag hade valt.*

Orsaken till att han kan göra ett sådant val vet vi inte men självklart är det viktigt att han har en god uppväxt att falla tillbaka på där han känt sig accepterad och älskad. Han känner också väl normerna för vad som är förväntat och accepterat beteende i samhället. Men utöver det kommer den snabba insikten om att de beslutade sex månaderna lätt kan bli till en placering som kan förlängas tills han fyller 21 år.

*Så jag visste det att sköter jag bara mina kort så var det inga problem. Så det visste jag och jag menar att det här LVU:et det hade man i sex månader efter och hade man gjort nåt så hade de bara plockat in en så hade man fått sex månader till. Så liksom ville man bara det så kunde man vara kvar där. Men det ville jag inte så jag skötte mina kort.*

Att tiden för utskrivning inte var bestämd upplevde han som "jobbigt". Han såg också kompisar som redan suttit på Råby två, tre år och det avskräckte. Nej tack, sa han, jag skall ut efter sex månader.

*Och så hade jag en tjej också då och jag visste att hon accepterade inte vad som helst. Hon kunde inte acceptera att jag satt i fängelse. Det var jobbigt nog. Det var mycket det att jag hade bestämt mig för att det här var ingenting för mig. Så gick det in hos mig. Öppen för förslag vad de hade liksom. Så här ska du nog göra så blir det bra för dig. Så testade jag det, och så gick det bra.*

Ett ytterligare skäl anger han själv i att han kom undan kontakten med de andra i gänget: alla blev placerade, men på olika anstalter i Sverige. Sten bodde under hela tiden på den öppna avdelningen och det ser han också som en orsak till det lyckade resultatet.

Sten beskriver behandlingsinnehållet och de dagliga aktiviteterna ungefär som alla andra, men med en stor skillnad. Hans bild är ljus. Den dagliga verksamhet som de flesta beskriver som rutin, förvaring eller meningslösheter ser han som något positivt och "normalt". Personalen var hyggliga, de ville verkligen hjälpa honom. "Det gjorde mig bara gott att komma dit", säger han.

Arbetet i verkstaden såg han som ett helt normalt arbete. Den mekaniska utbildning han fick avbryta p.g.a. placeringen fick han fullfölja på Råby genom bistånd från hemmaskolan. Helgerna var antingen trivsamma aktiviteter: bad, cirkus, utflykter eller hempermission.

Vistelsen blir lyckad för Sten. Han skrivs ut till sin mamma efter sex månader. Han har kommit ifrån kamraterna och det kriminella livet och han har inte befattat sig med droger under placeringstiden. Orsaken till det lyckade resultatet lägger han till hälften på sitt eget fasta beslut att lägga av och klara sig och till hälften på Råby som hjälpte honom genom att visa in honom på rätt linje.

*Om jag inte hade åkt in, vem har sagt att jag inte hade fortsatt även om jag hade bestämt mig. För jag menar det hjälpte väl till att man fick de här månaderna på sig att tänka igenom vad man ville syssla med resten av sitt liv.*

Han kan återvända till flickvännen och oförändrat goda relationer till föräldrarna. Ett år senare återvänder han för att hämta ut sitt stipendium och då återser han många av de ungdomar som han bodde tillsammans med. De är fortfarande kvar på avdelningarna och han tycker synd om dem. Hans uppfattning är att många av dem blivit kvar helt enkelt för att de inte har något annat att se fram emot:

*Det var många av dem där nere som hade skött sig och så skulle de bli utskrivna, så rymde de och gjorde inbrott bara för att de skulle få vara kvar. För de vågade liksom inte komma utanför, de hade ingenting att komma till. Det hade ju jag. Jag hade ändå mina föräldrar att komma till. Jag hade tjej också som jag kunde komma tillbaka till. Så har man inte det så är det svårare...*

Nu har han en bra bostad som är betald. Han har en yrkesutbildning och ett arbete som han trivs med. Han har ett gott förhållande till flickvännen och sin släkt. Han har ett rikt fritidsliv med sport och kamratumgänge även om alltmer tid går till hemmet och sambon. Smolket i bägaren är att han nyligen blivit arbetslös eftersom byggföretaget fick lägga ner. Men han har hyfsad ekonomisk ersättning och är igång med arbetslivsutbildning.

Så varför kan vi inte placera Sten i gruppen lyckade fall? Ja, en orsak är att han nu är arbetslös. Andra orsaker är att han suttit några gånger i fängelse efter Råbytiden och att han periodvis ägnar sig åt haschrökning. Fängelsedomarna är märkliga på det viset att de bygger på brott han begick före Råbytiden. När han behandlats och rehabiliterats blev han dömd till fängelse för de gamla brotten och får sitta av tiden trots att han då redan var anpassad. Han har också ett brottsregister som gjort att han några gånger drabbats av polisens misstankar på ett orättfärdigt sätt enligt honom själv.

Idag skäms han över att han stulit från andra människor, men tiden på Råby skäms han inte för. Och det är just hans egen positiva värdering av vistelsen som gör att han minns så mycket personer och detaljer från de sex månaderna för tio år sedan.

*Nä, men det är förmodligen för att det är en del av mitt liv som jag inte skäms för. Det är förmodligen därför jag kommer ihåg det. Hade det varit någonting som jag hade skämts för och velat glömma så hade jag inte kommit ihåg det heller. Men det kanske är en liten påminnelse för att så här ska det inte vara igen och det är väl därför man kommer ihåg mycket mer.*

#### **4. Jag kände mig jävligt sviken**

Om förra intervjun gick i dur, går denna nästan helt i moll. Lindas bild av Råby är mörk och hon tillskriver inte heller Råby någon större del i att det gått ganska bra för henne. Hon utgör också ett exempel på den grupp inskrivna som Sten nämner; de som själva såg till att vistelsen blev lång och komplicerad. De som inte såg något lockande i världen utanför anstalten.

Linda växte upp med en ensamstående mamma eftersom hennes far försvann tidigt ur bilden. När Linda var fyra år gifte hennes mamma om sig och hon fick samtidigt en halvbror. Makarna separerade efter några år och Linda blev den som stannade kvar hos mamman. Därefter bodde hon en tid hos släktingar. Ytterligare en man kom till familjen som misshandlade Linda och då blev det fosterhem. Efter fosterhemmet hamnade hon på Råby, då var hon fjorton år gammal.

Efter åren på Råby flyttade hon så småningom till Hassela och sedan till eget boende. Hon blev gravid och flyttade samman med fadern till barnet. Men relationen fungerade inte och nu har de en kraftig konflikt med inslag av polisanmälningar om olaga hot, besöksförbud och vårdnadstvister.

Linda är 21 år när vi intervjuar henne och det var fem år sedan hon skrevs ut från Råby. Hon bor nu ensam med sin lilla pojke i en mellanstor skånsk stad. Hon har bott c:a ett år i sin nuvarande lägenhet i ett modernt bostadsområde. Hon separerade från barnets fader för en kort tid sedan och just nu njuter hon av att bo själv. Hon saknar både skol- och yrkesutbildning men har nyligen läst upp grundskolebetygen för att kunna studera vidare. Linda är en av de som taxerade 0 i 1994 års taxering. Försörjningen klarar hon med ett nödrop genom föräldrapenning och socialbidrag. Själv bedömer hon sin ekonomi som usel, och tycker inte det känns bra att barnet skall behöva leva på socialbidrag.

Hon minns ingenting av sin uppväxt. Hon kan redogöra för tidpunkter och människor som passerat revy, men därutöver är det stopp. Pappan har hon träffat två gånger. Hon känner honom inte alls; han är avfärdad för gott: "Jag tänker aldrig ta kontakt med honom igen". Relationen till mamman vill hon inte ens tala om, trots att intervjuaren försöker med olika ingångar och olika åldrar: "Jag minns nästan ingenting... Det har varit en jävla röra alltid... Jag minns ingenting om min mamma... Jag vet faktiskt inte". Ombedd att markera på skalan i formuläret vilken relation hon haft till sin mor kryssar hon för "Svältfödd på kärlek". Uppväxten sammanfattar hon i:

*Usel, dålig, värdelös! Jag har aldrig haft någon familj.(...) Usel.*

Hennes uppväxt med bristen på relationer och på minnet av de dåliga relationerna har satt sig som en bestående nedstämdhet hos henne; hon blir lätt deprimerad och hon anstränger sig att inte tänka på det som hänt. Hon har funderat på att söka psykologhjälp, men känner sig ännu inte beredd att gräva upp alla gamla minnen.

Upprinnelsen till att socialvården kopplades in och att hon så småningom hamnade på Råby var att hon började skolka, röka hasch och umgås med äldre ungdomar som missbrukade. Konflikterna med mamman ökade och socialvården kopplades in. Sedan blev det utredning på barnpsykiatrisk klinik och därefter Råby.

I utredningen skrev socialsekreteraren:

...hon utsatte sin hälsa för allvarlig fara genom drogmissbruk och (...) det syntes utsiktslöst att utreda hennes missbruk och levnadsomständigheter i övrigt under frivilliga former, då Linda helt saknar insikt i sin situation.

Hon blir föremål för ett s.k. omedelbart omhändertagande, och kom sedan att stanna på en och samma låsta avdelning på Råby under två och ett halvt år. Linda tillhör den senare och yngre undersökningsgruppen och är alltså en av dem som fullt ut fått uppleva den nya behandlingsmetoden med kontaktperson, relationen som tänkt behandling och vistelse på en och samma avdelning för personkontinuitetens skull.

Tiden på Råby har satt djupa och negativa spår hos henne. Det finns ett avsnitt i intervjun som framstår som helt centralt och det är när hon kommenterar syftet med placeringen. Då höjer hon rösten och talar engagerat



och nästan anklagande till intervjuarna. Syftet med placeringen, hur uppfattade du det? Hade du förstått det eller?

*Nej, det hade jag inte, och det gör jag fortfarande inte. Jag förstår inte vad det går ut på att låsa in människor. Vad det ska ge dem. Absolut ingenting. För det är ju bara inläsning. Jag vet inte hur det är nu, men då, det var ju ingenting över huvud taget. Man var inlåst men så var det inte mer. Och sen så skulle man gå till trädgården och jobba och ut till K i verkstaden, och sen så var det liksom inte mer. Och det gör ju ingen människa bättre. Och sen så kunde man röka hur mycket hasch man ville därinne, så att syftet det vet jag fortfarande inte vad det var.*

Hon utvecklar sina tankar om detta mycket värtaligt och på ett sätt som visar att hon funderat mycket över det. Visst införde man efterhand lättnader i inläsningen under åren så att hon kunde vistas utanför avdelningen, men "bara känslan av att inte kunna öppna sitt fönster och alltid vara inlåst under så lång tid" gjorde mer skada än nytta menar hon.

Trots att hon också hade roliga stunder på Råby är det de negativa bilderna som slår igenom: det fanns ingen behandling, bara vaktande, det fanns ingen plan för vistelsen, missbruket florerade fritt t.o.m. på den låsta avdelningen, eftersom personalen inte var tillräckligt vaksamma. De hade också svårt att sätta gränser, något som Linda och de andra ungdomarna inte mådde bra av. Ungdomarna sinsemellan talade mest om droger och när man behövde droger så cyklade någon av dem till stan för att hämta. Den klentrogne intervjuaren undrar om inte personalen märkte när de rökte hasch. Nej, det var inga problem, man kunde t.o.m. sitta i rökrummet utan att någon märkte det.

Under tiden på Råby ökade hon först sitt missbruk av hasch och tabletter och hon lärde sig också mer om droger som hon inte kunde innan. Kontrollen från personalens sida tyckte hon var så dålig att hon själv kom med förslag på bättre sätt att kontrollera drogfrihet. Från att tidigare inte ha sysslat med brott lärde hon sig nu hur man gör inbrott, hur man plockar larm från kläder så man kan stjäla dem o.s.v. Drogerna gjorde hon uppehåll med i slutet av Råbytiden, men brotten fortsatte hon med också efter Råby.

Omgivningen och miljön tycktes inte vara gynnsam för någon terapeutisk kontakt eller känslomässig närhet mellan ungdomar och personal. Istället dominerade planlösheten, strukturlösheten och en stor personalomsättning:



*Nej, dom hade ju ingen struktur heller över någonting, de bara jobbade liksom. Det var ju ingen planering och ingenting bara utan de... ja. Sen så var det ju mycket vikarier och mycket som studerade och sånt som kom och jobbade extra och det var ju..., det var ju helt knäppt.*

Inte heller tycker hon att man kunde få någon hjälp med sina problem. Både hon och andra hade varit med om svåra upplevelser och då måste man ha någonstans att vända sig:

*Jag tror att många skulle behöva prata av sig och ha någon form av samtal. Jag vet inte om de har det nu, men då hade de inte det i alla fall.*

Kontaktpersonen då, var inte han någon hon kunde tala med och relatera till? Nej, det handlade mest om praktiska saker och med honom fick hon aldrig någon relation. I stället var det kamp om att få en av de äldre och mest omtyckta kvinnorna på avdelningen som kontaktperson, men det lyckades inte för henne.

De positiva minnen hon har med sig gäller nästan enbart fritidsaktiviteterna, men de var å andra sidan mycket uppskattade. Men när hon tänker tillbaka är det också med insikten att det var sådana saker som hon aldrig kommer att få råd att göra själv.

Hur klarade hon sig igenom så lång tid inlåst på anstalt? Hade hon några överlevnadsstrategier?

*Ja, och det har jag fortfarande. Jag stänger av mig helt och hållet, känslor och... Ja, alltså det är ingenting som berör mig om jag inte vill det.*

Att en så lång placering ger svårigheter inför utskrivningen är inte svårt att förstå. Men här finns ytterligare ett element som försvårar rehabilitering och utskrivning. I de tidigare fallbeskrivningarna har alla haft mer eller mindre fungerande stöd från föräldrar och släkt som de kunnat luta sig på under och efter placeringen. Men det gäller inte Linda. Hennes vistelse blir lång och besvärlig bl.a. av just det skälet att hon inte har någonting att se fram emot. Ingenting görs för att förbättra relationen till mamman under dessa år. Åtminstone inte så att Linda uppfattar det. Trots Råbys brister är det det enda hem hon har. Där är hon trots allt trygg. Där behöver hon inte konfronteras med tomheten utanför anstalten. Än idag uttrycker hon sina känslor inför Råbytiden som en ambivalens.

*... jag ville nog inte flytta heller, för att jag, jag vet inte, jag var så, man blir institutionsskadad, alltså. Och det var behändigt att bo där på nå-*

got sätt. Det var mycket omedvetet. Man skulle hellre dö än att erkänna det för dom andra att man inte ville flytta, men jag tror inte att det var någon som ville flytta nästan. Jag tror att det var mer vanligt det än att de ville flytta. I alla fall vi som hade varit där så länge. Och jag gjorde ju allt för att fördröja tiden ändå. Jag vet inte, det var så konstigt, det var så dubbelt, liksom.(...) man var så trygg där på något sätt. Jag vet inte, jag kan inte förklara det. Det var så konstigt. Och ändå så ville man inte vara där. Och i och med att jag visste att min mamma... att jag inte hade henne, jag hade ju ingen. Det var både och.

Utskrivningen blir därför också en ambivalent upplevelse. Å ena sidan lättnad över att bli fri, och å andra sidan besvikelse över att bli lämnad.

*Jo, då tyckte jag det var rätt skönt, men sedan så kände jag mig jävligt sviken av dem. För att det är ingen som har hört av sig till mig alls. Jag bara skrevs ut, sen var det inte mer. Och jag tycker, så kan man inte göra efter så lång tid. (...) Bara så där skriva ut mig efter så lång tid och sen så ingenting mer. Dom vet inte ens om jag lever eller om jag är död. Det tycker jag är dåligt.*

När hon senare placeras på Hassela så slutar hon för gott med både brott och droger. Relationen till mamman har förbättrats indirekt genom barnet. Även om Linda helt rejekterar mamman "Jag har inte behov av hennes kärlek och jag har inte behov av att ha en mamma", accepterar hon henne som mormor. Hon tror att mamman försöker gottgöra bristerna genom barnbarnet. Liksom i den första fallbeskrivningen tjänar bristerna i den egna uppväxten som incitament till att göra det bättre för nästa generation: "Jag kan göra det desto bättre för min dotter".

Att det gått bra för henne trots allt tror hon beror på hjälpen hon fick från Hassela och att hon flyttade så att hon kom från de gamla kompisarna och träffade nya människor.

*... hade jag inte kommit till Hassela efteråt så hade jag aldrig klarat mig. (...) För jag tror inte på det här med att låsa in folk, jag tror inte att dom blir bättre människor av det. Och vad jag vet så är det väl inte så många som klarar sig efter Råby. Statistiken är väl inte så bra?*

### **De som klarat sig dåligt**

När vi nu kommer in på de grupper som klarar sig dåligt handlar det om ett betydligt större antal än de som klarat sig bra. Urvalet av levnadsöden blir så mycket större och inget är mer representativt än något annat. Jag har

ändå valt två fall i varje grupp för att i någon mån illustrera vad vi fört till de olika kategorierna.

### 5. "Kaos."

Tina tillhör den äldre gruppen och har varit utskriven från Råby i tolv år. När vi intervjuar henne är hon 27 år och bor tillsammans med sin fästman och två små barn i en välskött lägenhet i en mindre ort i Skåne. Familjen har bott på orten i tre år, men bara ett år i just denna lägenhet. Tina har två barn med andra fäder men båda barnen är omhändertagna av sociala myndigheter och placerade i fosterhem.

Så långt är det ganska enkelt att beskriva hennes situation, sen blir allting mycket svårare. Intervjun vi gör blir mycket lång och rörig av flera skäl, många stickspår, avbrott p.g.a. barn som kräver uppmärksamhet och ett händelserikt liv. Livet tycks röra sig framåt i en ständig malström där tiden för eftertanke och reflektion helt saknas. Det händer saker och Linda agerar i än den ena än den andra riktningen. Det tycks som om Råbytiden är den första stabila punkten i hennes liv. Trots en inskrivning på drygt ett halvår tycks någon utskrivning i psykologisk mening knappast ha ägt rum. Tiden på Råby var säkert en av de bästa tiderna i hennes liv trots många bittra minnen. Därefter har hon levt ett tumultartat liv som först de senaste åren tycks ha lugnat ner sig.

I vår intervjukommentar står det bl.a. så här:

Vi ringde till henne och hon ville gärna ställa upp. Men när dagen för intervju kom ringde hon återbud p.g.a. att hennes pojkvän misshandlat hennes två barn och hon var tvungen att ta skydd hos en stödfamilj. Hon lovade att höra av sig när det lugnat ner sig. Eftersom hon inte hörde av sig på någon månad och telefonen var avstängd skickade vi ett brev och då ringde hon. Vi bokade intervju som denna gången faktiskt blev av. Tina visade stolt upp sitt hem, stolt var hon med rätta! Med hennes förutsättningar och uppväxt var detta himmelriket. En lägenhet på tre rum och kök i X med helt ordinär inredning, välstädat och trevligt. Något helt annat än socialkvartarna och hotellen hon bott på tidigare! Hennes barn (de två som inte var omhändertagna) samt hennes något kufiska sambo var hemma första halvan av intervjun och det störde. Inte henne men väl mig. Hon är en väldigt speciell kvinna som har gått igenom mycket och på något maskrosliknande sätt lyckats med att

skaffa sig ett något fungerande liv. En mäktig intervju där hon helt gränslöst och mer än gärna berättade om sig själv.

Tina lever nu i ett förhållande som hon inte vill kalla samboförhållande trots att de varit samman sedan några år och har två barn tillsammans. Det förhållande hon har nu är trots allt det stabilaste förhållande hon haft.

*Nä, vi har varit sambo, sen flyttade vi isär och sen har vi blivit sambo och sen flyttade vi isär nu, så ... Men vi håller ihop och sånt där ju. Så ena gången sover vi här och andra gången sover vi hemma hos han och sen sover jag själv. Så det är så där.*

Hon saknar arbete och yrkesutbildning och har trots grundskola brister i grundläggande skolkunskaper. Hon har haft några kortare arbeten, men försörjningen bygger nu på socialhjälp, föräldrapenning, barnbidrag, bidragsförskott och bostadsbidrag. Hon bedömer själv att hon lever på existensminimum. I taxeringsuppgiften för 1994 anges inkomsten till 27 000 kronor. Hon drömmer om att åka på semester någon gång, helst i en husvagn, men inser att det nog inte blir av förrän om kanske femton år. Hon har också fått en stödfamilj av socialkontoret som hjälper henne med "än det ena, än det andra".

Tina växte upp med båda sina föräldrar under förhållanden som vi inte får veta så mycket om mer än att "socialen kidnappade mig när jag var liten för att mina föräldrar vanskötte mig...". Fadern hotade ta livet av hela familjen om inte socialen lämnade familjen ifred. Tina placeras i fosterhem och vid en permission i hemmet kidnappar fadern barnen och flyr utomlands. Då har Tina precis börjat skolan. I början av tonåren återvänder hon tillsammans med sin mor, medan pappan blir kvar utomlands. Mamman blir sjukpensionerad och efter ett halvår hemma i Sverige börjar Tina missbruka. Då blir det placering på barnpsykiatrisk klinik och därefter fosterhem igen. Det fungerar inte så bra och hon blir hotad av fosterfadern: "börjar du inte lyda så sätter jag dig på Råby yrkesskola och det är det värsta ställe man kan komma till".

Hon sammanfattar sin uppväxt i ett enda ord: "Kaos".

Mamman har hon sagt upp bekantskapen med.

*Jag vill inte veta av henne. Jag tycker det är så svinaktigt det hon har gjort emot mig.*

Pappan är död och hon berättar inte om sin tidiga relation till honom. Hon minns inte så mycket heller. Och hennes mor har aldrig velat prata med

henne om "det som hände". Det hon minns är att pappan var mycket kontrollerande och dominerande över mamman.

*Min far var ingen man, han var en härskare över morsan.*

Själv var hon rädd för honom under uppväxten: "så mycket som han gjort mig" som hon säger.

Varför hon blir placerad på Råby minns hon inte, men tror att det beror på att fosterföräldrarna inte ville ha henne kvar. Hon blir placerad på ungdomskliniken i Lund efter en missbruksperiod och får där veta att hon skall till Råby "några dagar". Hon hade då sniffat så kraftigt att hon höll på att dö. Det skrämde henne så att hon slutade med sniffning.

Missbruket är den dominerande anledningen till omhändertagandet. I utredningen skriver socialsekreteraren:

Omedelbar placering genomfördes i ett akut läge, då flickan inte bedömdes kunna återvända till familjehemmet. Mer kvalificerad vård än den familjehemmet kan erbjuda erfordras.

Hon placerades på en av de låsta avdelningarna på Råby. Hon trodde hon skulle vara där en kort tid tills de hittade ett nytt fosterhem, men så blev det inte. Hon tyckte det var hemskt att bli placerad där och det hon minns bäst från vistelsen är att de andra ungdomarna (pojkar) plågade henne. De kastade ägg, ruttna äpplen och apelsiner på henne när hon låg i sängen. Men det upphörde när hon slutade reagera för det och efter en tid trivdes hon ganska bra. Hon vägrade gå i skola (eftersom hon hade stora läs- och skrivsvårigheter!) och arbetade istället både förmiddag och eftermiddag – och det trivdes hon bra med.

Hon tydde sig mer till personalen än ungdomarna, fick stöd av personalen och tog för sig av det stödet. Den obestämda tiden anpassade hon sig till efter ett tag. "Till sist rörde det inte mig i ryggen." Hon var också klar över personalens syfte med vistelsen:

*...att anpassa ungdomarna till det normala livet. Lära sig äta riktigt och lära sig att hitta på aktiviteter utan att missbruka och sådana grejer. Inte stjäla och inte ljuga och sånt.*

Det blev en lärorik tid tyckte hon där hon lärde sig att acceptera sig själv och andra och att säga till när det behövdes. När hon ser tillbaka på den tiden tycker hon att den gav henne fotfäste. Arbetet i trädgården tyckte hon



var så tillfredsställande att hon arbetade kvar där, från och till, under flera år.

Hon hade kontakt med sin mor under placeringstiden, men permissionerna var inget hon såg fram emot eftersom det alltid var fullt med folk hemma "som satt och söp och bar sig åt som djur". Socialsekreteraren hade hon, som alla andra, inte mycket kontakt med. Hur ofta var de där?

*Så ofta de slapp. Ytterst sällan.*

Hon skrevs ut till sin mor, men flyttade snart hem till en pojke hon kände och blev gravid. Då flyttade hon hem igen. Barnmorskan och mamman tyckte hon skulle göra abort och resultatet blev, som så ofta i sådana fall, att hon gjorde precis tvärtom. Och efter två år fick hon ett barn till. Strax därefter kom socialen och tog båda barnen från henne. Då hade hon fått vara med om att det äldsta barnets fader misshandlade det yngsta barnet vid två tillfällen.

Efter Råby har hon inte gjort några brott utan hennes problem har varit kopplade till missbruk av narkotika och tabletter. Hon har funderat på att börja arbeta på Råby, men "då behöver jag lära mig läsa och skriva". Hon tror själv hon skulle kunna vara till hjälp eftersom hon har egna erfarenheter och "vet hur det går till". Hon saknar Råby och har behållit kontakten på olika sätt. Hon åker dit varje år till Lucia, hon har gett de egna barnen namn efter ungdomar från Råby, och hon har t.o.m. döpt ett av barnen i kyrksalen på Råby, något hon är mäktigt stolt över.

Hon instämmer i att man lär sig mer om missbruk och brott på Råby, men som så många andra ser hon sig själv som någon utanför det där:

*Jag umgicks inte med dem. Jag var en ensamvarg. Jag skötte mig själv. Jag gjorde det jag skulle... Jag hade min egen vilja och jag hade min egen framtid och ingen skulle störa mig.*

Mycket rasade dock för henne när barnen blev omhändertagna.

*Då åkte jag ännu mer ner i skiten igen och började använda hasch.*

I det läget bestämmer hon sig för att resa tillbaka till det land på kontinenten där barnen och hon själv har sitt medborgarskap. Hennes tanke är att svenska myndigheter inte har rätt att ta barn från någon som är utländsk medborgare. Men det lyckas inte och eftersom hon ständigt lever på fattigdomens rand återvände hon till Sverige, över Danmark, *till fots!* När hon återvänt till Sverige hamnar pojkvännen i fängelse. Hon flyttar till ett socialhotell i en annan stad där hon fortsätter missbruka till medvetlöshetens

gräns. Sedan lever hon hos än den ene, än den andre i ett hektiskt missbrukarliv. Hon flyttar åter samman med sin dåvarande pojkvän i en lägenhet som socialvården ordnar tills han åter hamnar på kåken.

Tina försöker än en gång åka till sitt "hemland", men saknar pengar, och säljer därför en ring. Hon bor en tid hos sin far, men

*... han var så jävla äcklig när han bara satt och glodde på mig. Jag sov med kläderna på, jag vägrade fullständigt ta av mig kläderna...*

Hon liftar hem och fortsätter med hotellboenden och missbruk och kontakter med pojkvännen som åker ut och in på fängelset.

Vägen ut ur missbruket går i krokiga vägar via inläggning på avgiftningskliniker, psykiatrisk tvångsvård, återfall i missbruk genom kontakterna med de gamla kamraterna, övergång till tyngre droger på rekommendationer av vänner o.s.v. Sedan slutar hon tvärt när hon träffar sin nuvarande pojkvän, flyttar till sin nuvarande hemkommun och bryter med de gamla kontakterna. Själv ser hon hela sitt liv som ett kaos tills hon träffade sin nuvarande pojkvän, då började saker och ting ordna upp sig.

Idag drömmer hon om att kunna ta körkort och skaffa bil, börja arbeta inom vården med missbrukande ungdomar. Hon har regelbunden kontakt med de fosterhemsplacerade barnen och kontakten tycks fungera ganska bra. Hon tar helt avstånd från den uppfostran hon själv fått när vi diskuterar hur hon vill uppfostra sina egna barn.

*Jag uppfostrar mina barn med kärlek och inte med slag.*

Tina har de senaste tio åren flyttat inte mindre än 20 gånger vilket hon själv tycks inse först när vi ber henne berätta om sina flyttningar:

*20 gånger på tio år! Wow! Två gånger om året. Ha,ha,ha.*

Nu tycks det äntligen (peppar, peppar) ha lugnat ner sig för Tina, men med tanke på misshandeln månaden innan intervjun kvarstår en del frågetecken. Men, med Gustav Jonssons ord: Hon hankar sig fram.

## **6. "Mitt stora problem är mitt humör"**

Per är 25 år och bor ensam i en andrahandslägenhet i en mindre ort i Skåne. Han har bott på lite olika ställen men har nu närmat sig de platser där han växte upp och där hans mor bor. Han har nyligen flyttat till denna lägenhet, men hans mål är något helt annat: en egen gård på landet som han själv får rusta upp.

Det är tio år sedan han skrevs ut från Råby. Han har varit samboende några år, men det tog slut för tre år sedan. Han har genomgått en kort vårdyrkesutbildning och arbetar i ett vårdande yrke sedan tre år. Han började arbetet p.g.a. en tillfällighet, men har blivit mer och mer intresserad av det och ser nu sin yrkesframtid inom vård och behandling. Han har som de flesta andra en mycket dålig skolunderbyggnad och ser därför genomgångna och planerade kurser som stora utmaningar och framsteg. Han diskuterar engagerat om bristerna i vården och hur man skulle kunna förbättra dem. Han taxerade 1994 för ärligt intjänade 120 tusen kronor, möjligen tjänade han mer på annat, men "man kan inte säga för mycket på bandet".

Per är kanske inte det bäst valda exemplet på dem som klarar sig dåligt, men han illustrerar väl gränserna för vad som kan rymmas i en s.k. "misslyckad" kategori. I en annan typ av undersökning skulle han lika väl kunna klassificeras som helt lyckad eller som helt misslyckad. Allt beror på kriterier och sättet att mäta.

Per är mycket lätt att intervjua. Han anstränger sig att svara utförligt och tydligt på alla frågor, han är mån om att svara så att vi förstår vad han menar och ger gärna exempel på vad han menar. Men det känns som om han inte öppnar sig helt, som om han har mer som han inte vill berätta om, bakom den mycket hårda fasaden. Det är uppenbart att han gått genom en utveckling mot större mognad och insikter och han kämpar för att komma tillrätta med de delar av sin person som hela tiden ställer till det för honom. Han försöker förklara genom att tala om sig själv som två personer, den han är nu, den riktige Per, och dumme Per, den del av honom som ställer till det för sig och som han inte har riktig kontroll över.

Per har sedan drygt ett år brutit med allt gammalt och dåligt och försöker klara en anständig tillvaro genom att stålsätta sig mot alla inre och yttre påfrestningar. Han kämpar mot sina egna tendenser till att lösa alla problem med våld, han kämpar mot ett starkt drogbegär och han gör det genom att kontrollera sig själv på ett nästan självplågande sätt. Han har provat det mesta här i livet och det redogör han för på ett rationellt och sakligt sätt. Jag provade den drogen och jag provade den, men det passade inte mig att använda sådana droger. Han redogör eftertänksamt för de misstag han gjort och säger sig ha lärt av dem.

*Jag är den jag är idag. Det är för att jag har lärt mig av misstagen, förhoppningsvis. Ja, jag vet ju vad jag gjort för fel. (...) Om livet är en lång rak stig så har jag gärna liksom velat sticka ut för långt åt sidorna för att testa allt och sen gå in igen liksom och försöka hitta tråden.*

Per växte upp de första åren tillsammans med båda föräldrarna, sedan lämnade pappan familjen när han var i fyra års åldern. Han har tre syskon, varav ett är mycket äldre än han själv. Båda föräldrarna var yrkesarbetande, men saknade yrkesutbildning. Efter föräldrarnas skilsmässa blev det till ständiga bråk mellan Per, modern och hans något yngre bror. Och bråken mellan bröderna blir allt mer upptrappade, avbrutna av perioder med sämja. Pappan bröt han kontakten med helt vid tjugo års ålder. De första åren uppfattade han sig som faderns favorit, när han sedan efter skilsmässan sökte stöd hos honom blev han avvisad. Pappan var missbrukare och bar sig illa åt mot sin fru, han slog henne och han slog Per, och detta kan han aldrig förlåta sin far.

Under skoltiden gör han som han vill, han är rastlös, slåss, och uppför sig allmänt bråkigt. Han blir en enstöring som går sina egna vägar. Han tycker själv att han mognade tidigt jämfört med kamraterna, men han mognade på fel sätt, alldeles för snabbt. I skolan låter man honom sköta sig själv och mycket beror på hans häftiga humör, och närheten till våld. Han återkommer till det temat flera gånger under intervjun.

*... jag är rätt så överaktiv och orkar mycket, stark. Jag blir fruktansvärt vansinnig när jag blir arg. (---) Det är ju mitt problem, att jag blir så fruktansvärt vansinnig.*

Vreden försöker han kontrollera genom att ta makten över den och göra den till något som bara han själv kan kontrollera.

*... är det någon som gör mig illa så tar jag ju hand om det själv. Det är ingen annan som skall komma och ta hand om mina problem för det är bara jag som kan lösa mina egna problem. Om det är andra som ställer till problem eller om jag har problem med mig själv (så) är det bara jag som kan lösa det. Så att det är mitt stora problem, mitt humör.*

Och på vår fråga om hur han mår psykiskt, svarar han att han är spänd, har huvudvärk ofta och är stel i nacke och axlar. Huvudvärk har han haft under hela uppväxten och den är så stark och ihållande att han ibland inte ens kan ta sig ur sängen. Han har fantasier om hjärntumörer, blödningar och hjärnskador och han har också sökt läkarhjälp men utan resultat. Det enda som hjälper är när han får slå, sparka eller terrorisera någon, då lättar det! Överhuvudtaget är kontroll ett nyckelord i hans liv. Han är mycket noga med att komma i tid, vara punktlig och ställer höga krav på sig själv. Det är också denna kravmoral som gör att han sökt sig till kamrater inom MC-

världen. Det är "hyvens killar" som ställer upp för en: inga svek eller falska löften där.

Till Råby kom han för att han höll sig borta från hemmet och stal bilar, gjorde inbrott och levde ett allmänt rövarliv. En dag kom polisen: ... då var det dags att följa med här". Och sedan var det "en jävla socialsekreterare som spärrade in mig". Det blev transport med handbojor till Råby, som han aldrig hört talas om och som han inte visste vad det var. Då var han 15 år.

I socialsekreterarens utredning står det:

Per fullföljer inte skolgången trots extra insatser. Håller sig också borta från hemmet dagar och nätter i sträck och har under den tiden gjort sig skyldig till brott, typ skadegörelse och bensinstöld. Moderns försök att få honom att sköta skolgång och stanna kvar i hemmet har misslyckats.

Han stannar på Råby sju månader på en och samma låsta avdelning och placeringen blir lyckad. Han trivs bra, han får bra kontakt med några i personalgruppen och han tycker i efterhand att de nog fungerade som ett slags fadersfigurer.

*Jag har en positiv syn på Råby, trots att det var mycket skit ...*

Under tiden på Råby var han med om att trakassera flickorna som bodde där. Orsaken var att de höll på att sniffa lim och personalens kontroller fick negativa konsekvenser även för dem som inte höll på med sådant. Därför ordnade han så att de slutade med det missbruket.

*De fick stryk. Faktiskt. Och vi kastade in lite grejer på nätterna, apelsiner, (Vi) öppnade dörren och så kastade vi apelsiner och ägg och sådana grejer på dem så de blev ju rätt kraftigt utmobbad.*

Den obestämda tiden tänkte han inte på förrän det gått en tid, men då kom tanken: "sköter jag mig så kommer jag ut". Innan dess hade han varit med om både rymning och isolering, med inslag av våld.

Han blir också klar över att makten över vistelsetiden ligger hos personalen. Han ger också exempel på hur de kunde utnyttja sin maktposition över ungdomarna.

*Man visste inte när man kom ut ju. (...)jag upplevde liksom att vissa av vårdarna (...), de utnyttjar situationen lite grann att man protesterar (och så) vad man tyckte och kände liksom, att det var en viss press. Har alltså då vissa bilder på personer, man kunde inte säga annat, man kunde inte vara på ett visst sätt, för att då blev det liksom påbackning. För*



*då lade de fram det till den konferensen de hade om det var en gång i månaden så tyckte de inte att man skulle bli utsläppt.*

Personalens uppgift beskriver han som så många andra som rent vaktande: "De var där liksom", "De hade nycklar så de kunde släppa ut oss", ... de passade oss lite". Även om man kunde vara kompis med personalen "... så var de svin ändå". "Det är två lag ändå, ju". Tiden såg han mest som en fängelsetid, man hade inga rättigheter och man var inlåst. Det var som ett ungdomsfängelse.

På samma sätt som det fanns en hierarki mellan personal och intagna, fanns det en hierarki bland ungdomarna. Efterhand som de äldre ungdomarna skrevs ut och hamnade i fängelse så steg han i graderna. "Om man är högst i rangordningen så är det ingen som hackar på en."

Han berättar också med förundran hur bra skolbetyg han plötsligt fick. I åttonde klass i vanlig skola hade han betyg i fyra ämnen och det var ettor. Efter Råbyskolan hade han slutbetyg från grundskolan med, för honom, mycket goda betyg.

*Ja, jag fattar inte riktigt, 2.7, det är ju mycket. Det har jag liksom aldrig förstått.*

Han hade en god relation till sin mor och de höll regelbunden kontakt under hela placeringstiden. Han skrivs också ut till henne efter de sju månaderna. Och placeringen blir på ett sätt en framgång. Han slutar helt med bilstöld och skadegörelse och han lämnar Råby med betyg på avklarad skolgång. Att den typen av kriminalitet tar slut tillskriver han till stor del Råby.

*Ja, jag höll mig lugn ett bra tag efter det och jag visste vad jag ville och avbröt ju det beteendet jag hade innan, med den kriminella killen som jag umgicks med då så jag stal t.ex.inte bilar och skadegörelse och sådana här grejer... Annars så slutade jag med bilar och stöld och sånt, inbrott.*

Däremot började han sedan med grövre våldsbrott, sprit och droger. Men det är enligt honom något helt annat som inte har med Råby och den tidigare ungdomsbrottsligheten att göra. Han ser inte heller att Råby har något med hans nuvarande situation att göra. Det som lever kvar är en ljus bild av Råby och den handlar mest om de förebilder några av personalen blev för honom och att de satte upp klara och tydliga regler som skulle följas. Han fick en bra kontakt med A och R och han tyckte man kunde lita på

dem. Det betydde och betyder fortfarande mycket för honom att man kan lita på andra människor.

Han har blivit anhållen och häktad många gånger för grova anklagelser, men det har för det mesta saknats bevis. Tre gånger har han dömts för våldsbrott, olaga hot, våldsamt motstånd och liknande brott, bl.a. har han stuckit kniven i en jämnårig kamrat. Droger har han också bekantat sig med efter Råbytiden, han ser sig inte som missbrukare, men har vid olika tillfällen använt sig av droger. Att han inte använde droger under Råbytiden berodde på att det då inte fanns några droger där. Hade det funnits hade han använt det, säger han.

*Före hade jag nog rökt lite hasch. Under tiden använde jag ingenting. Efter tiden har jag provat allt utom heroin.*

Men han har spärrar som hindrar honom att fastna i missbruket. Dels vill han inte göra sin mor besviken, dels mår han mycket dåligt efter ruset.

*Jag mår inte bra alls på avtändningen, det var liksom ingenting för mig. Jag fastnade inte för det. Jag är en klar alkoholist, det är liksom vad jag klarar av.*

Och det är spriten han tar till när livet blir för svårt. I samband med separationen från flickvännen söp han konstant i månader och den perioden slutade med ett självmordsförsök och inläggning på psykiatrisk klinik. Han mår idag mycket dåligt, men avhåller sig med viljans hjälp från både våldsbrott och alkohol sedan ett års tid.

### **De som har det mycket dåligt**

Allt eftersom vi letade efter ungdomar att intervjua tyckte vi oss upptäckta att graden av svårighet i att hitta dem hängde väl samman med hur de hade det. Internt skojade vi om att den billigaste och enklaste utvärderingen egentligen är telefonkatalogen. De som finns där, eller indirekt finns där via föräldrarna, är de lyckade fallen. Jag skall illustrera de ibland dramatiska skillnader vi upplevde när vi skulle leta våra intervjuoffer med exempel från vår intervjudagbok.<sup>27</sup>

Om de två första lyckade exemplen står det: "Vi ringde till henne och bokade tid" respektive "Vi fick hans nya adress från föräldrarna som vi ringde till". Och så såg det i stort sett ut för den lyckade gruppen.

<sup>27</sup> Intervjuanteckningarna skrivna av Marie Fernström och Henrik Hesselman.

För den grupp som vi bedömt ha det sämst såg det helt annorlunda ut:

Först åkte vi till hans adress, men där bodde han inte. Vi har pratat med hans mamma, men de har ingen kontakt sedan flera år. Genom en annan intervju (XX) fick vi reda på att det skulle gå att hitta Tore på M:s inackorderingshem, så vi ringde dit. Där fanns han inte för tillfället, men de trodde att han hade flyttat till ett behandlingshem som heter F-berg. På F-berg hade han varit ett par dagar sade de när vi ringde, men han hade skrivit ut sig med en gång. "Prova med hans socialsekreterare", tyckte de, och gav oss namn och telefonnummer till B K. Det var en upprörd kvinna som var hans ekonomihandläggare: "Nej, jag vet inte var han är, och kommer han inte inom en vecka så avslutar jag honom!", sa hon. Efter ännu ett samtal till henne två veckor senare föreslog hon att vi skulle ringa till narkomanvårdsbasen, till Tores kontaktperson där, Mikael B. Han hade bara en sak att säga: "Du kan väl höra av dig till mig när ni hittar honom." Hur kan man vara trettio år och så spårlöst försvunnen?

Vi hittade slutligen Tore på en anstalt i södra Sverige. Låt mig citera ytterligare ett stycke ur våra arbetsanteckningar.

Vid första anblicken är det en helt normal kille som möter mig i fängelsegröna kläder utanför besöksrummet på Fosie lokalanstalt. Till det yttre ser han ut som vem som helst. Vad jag egentligen har framför mig är en looser, en av samhällets stora förlorare. Tore är amfetaminist och han har inte haft en bostad på sju år! Han bor tillfälligt hos andra missbrukare, och sitt uppehälle betalar han genom att ordna droger till dem också. En gång hade han bott längst upp i en trappuppgång i två månader och det hade varit himmelriket! Han försörjer sig genom "överlevnadsbrott", d.v.s. småbrott som i och för sig bara ger lite pengar, men också lågt straff. "Jag är inte beredd att sitta för rån". Dagen efter vår intervju ska han på rättegång: han gick ut bakvägen från en affär med en korg matvaror, och när ett butiksbiträde försökte stoppa honom hotade Tore honom med en skruvmejsel. Nu vet han inte om det kommer att rubriceras som stöld eller rån, så han är lite nervös. Tore har inga planer på att lägga av med drogerna så länge han inte har någon bostad. Det första han kommer att göra när han kommer ut är att fixa pengar, "bryta" (sig in), och sedan skaffa amfetamin. Han anser att han inte har något annat val. På fängelset håller han sig ren, han börjar bli för

gammal för att droga på fängelser, tycker han. Det är sjätte gången han sitter på Fosie, han brukar söka sig dit: "Personalen känner mig här och de litar på mig." Tore har inga visioner, inga drömmar, inga vänner, ingenting."

Ett annat exempel är Rolf som är aktiv och tung missbrukare sedan flera år men som inte ser sig som missbrukare i första hand, utan som ensam.

Vi letade först på den adress vi fått av folkbokföringen, men den visade sig vara fel. Sedan fick Gerry ta över letandet för att göra en djupintervju, men han hittade inte heller honom. Under tiden vi letade fick vi höra rykten om att Rolf skulle vara schizofren och missbrukare så vi började ge upp hoppet. När Gerry lämnade tillbaka honom till oss letade vi upp mamman genom folkbokföringen och Telia och fick till slut tag i henne. Efter ett långt samtal [...] började hon berätta om Rolf. Hon berättade att han är tung missbrukare sedan elva år och att de har mycket lite kontakt. Han var precis i slutet av en behandling och bodde på (x) halvväghus. Jag fick numret dit och ringde. En pigg och glad Rolf svarade, och visst, han kunde ställa upp på en intervju. Vi bestämde en tid veckan efter då han flyttat hem till sin lägenhet igen.

På avtalad tid är jag på plats, ett gammalt hyreshus ganska centralt i Y. I trappan upp är det mörka fläckar på varje trappsteg och det tar en stund innan jag förstår att det är blodfläckar! På tredje våningen hittar jag en dörr med Rolfs namn spretigt textat på en dittepad papperslapp, och utanför den dörren slutar också blodspåren. (De visade sig senare vara grannens.) Nåväl, jag ringer på dörren och väntar mig i princip vad som helst, men ingen öppnar. Jag går ut en runda runt kvarteret och försöker igen en kvart senare och då hörs det faktiskt ljud inifrån lägenheten. En yrvaken Rolf i jeans och T-shirt och med håret på ända öppnar. Han verkar mycket trött, men visst, han kom ihåg att jag skulle komma. Det pigga och glada sedan veckan innan är dock utbytt mot apati, han verkar deprimerad och modlös. Det märks att mina frågor om Råby väcker gamla minnen till liv och varje gång tårarna kommer i ögonen går han ut i köket och hämtar mer te.

Jag blir alltid så förvånad när jag ska träffa någon av de "stora, tuffa pojkarna", d.v.s. de som har en diger akt här på Råby och som man vet har fortsatt i samma tempo i kanske tio år. Den store tuffe pojken är mycket liten och mycket ensam. Så även Rolf. Han har ingenting. Jo, han har

en lägenhet. Men ingen kontakt med pappa, nästan ingen med mamma, mycket lite med syster och inga vänner alls. Mycket, mycket ensam. När jag pratar med honom om hans missbruk säger han "Jag ser mig inte som missbrukare, jag ser mig som ensam". Han ser alla människor som onda, man kan inte lita på någon. Alla sviker. Hans upplevelse av Råby kan sammanfattas i en enda mening: "I den period av livet då andra människor har lärt sig något, där har jag bara ett svart hål".

Men låt oss välja några andra exempel som i detta fallet illustrerar tydliga könsspecifika livsmönster för de ungdomar som av olika processer drivs vidare i ett liv utanför samhället. I båda fallen finns heroin med som viktig faktor, men kanske med delvis olika funktioner. Först den manliga vägen: brottslighet och fängelse, sedan ett kvinnligt exempel på hur man kan ha det riktigt dåligt utan att sitta på anstalt.

### **7. "Jag har haft en sån hög mur runtomkring mig hela tiden."**

Palle är 23 år när vi intervjuar honom på en riksanstalt. Han skrevs ut från Råby för 8 år sedan och trots att han i år räknat är en ung man är han samtidigt en mycket gammal och erfaren man. Han skrevs in på Råby när han var 13 år och stannade på låst avdelning i ett och ett halvt år. Intagningsorsakerna var våldsbrottslighet och rymningar och så här formuleras skälen i socialsekreterarens utredning:

Det övergripande målet synes vara att pojkens kriminella beteende bryts och att han får möjligheter till hjälp i sin identitetsutveckling och kan bearbeta relationerna till omvärlden. (Palle) utsätter sin hälsa och utveckling för allvarlig fara och måste beredas vård. Med hänsyn till sin dokumenterade rymningsbenägenhet måste vården ske på sluten avdelning.

Men så blev det inte riktigt.

Palle växte upp med mamma, pappa och två småsyskon. För syskonen har det gått väl, för honom har det gått riktigt illa.

*Det är bara jag som kommit på sidan. Jag har ingen förklaring till det. Jag har försökt tänka på det flera gånger, men jag har aldrig funnit något svar.*

Familjen flyttade flera gånger under hans uppväxt och Palle hamnade i svårigheter redan i tio års ålder då han placerades på skoldaghem och upptagningshem. Föräldrarna separerade när han var åtta år och sedan



flyttade de samman igen. I fjärde klass började han röka hasch tillsammans med några kamrater. Sedan började gängbrottslighet med inbrott, bilstöld-er, hasch och tabletter. Palle var en av de ledande i ett gäng på tjugo-trettio ungdomar. Sedan kom socialen in i bilden och därefter blev det transport till Råby.

Om uppväxten berättar han att det var mycket bråk, skrik och slag. Pappan hade ett hetsigt temperament och Palle höll sig främst till sin mamma som han hade en god relation till. Liksom Per ovan ser han sig som den som gått emellan i slagsmål och bråk, den som stått kvar och försvarat sig och den som blivit straffad för det. Ofta på ett orättvist sätt.

*Jag fick väl ta emot de mesta smällarna. Kanske om mina syskon bråkade, så gick jag in och stoppade det, men så fick jag ändå för det.*

Trots tillgången till föräldrarna har han aldrig kunnat tala med dem om sina problem. Detta är ett tema i hans liv som han återkommer till gång på gång. För många av de idag vuxna männen gäller att de har en bild av sig själv som utåt sett tuffa och starka, men bakom det är de ledsna, ensamma och lämnade att själva reda upp sina problem.

*Jag har aldrig kunnat prata med mina föräldrar om problem och sånt. (---) Om jag hade kunnat prata med mina föräldrar om mycket, så hade jag inte suttit här nu, tror jag. Jag har hela tiden dragit mig för att fråga dem. Så har det blivit så.*

Placeringen blev en ny separation för honom som han tyckte var svår. Han var mycket rädd, men "sånt visar man aldrig". Och om man är mycket rädd och inte visar det så får man ett hårt skal utanpå. Och sådan var han under placeringen: den hårde, den som inte backar för nånting. Och han beskriver det som ett hårt liv eftersom han hela tiden måste leva upp till den bilden inför omvärlden. Palle: han är farlig han. Idag ser han sig inte alls som farlig egentligen, men med ett häftigt temperament, och blir han arg kan han bli farlig. Men det menar han att vilken människa som helst kan bli.

Placeringen blev för honom en bekräftelse på övergivande och utstötning:

*Ingen ville ha mig, ingen ville bry sig om mig. Det var så det kändes. Mina föräldrar ville inte ha mig längre.*

På Råby placerades han på låst avdelning och under den tiden busade han mest och levde jävel. Han rymde och han rökte hasch som de hämtade i Lund. Under rymningarna snodde de bilar och missbrukade och då bodde

de hos gamla Råbyungdomar. Han gjorde sig hård och onåbar mot alla försök till förändring

*...jag slogs. Det gick inte att få kontakt med mig. Det var helt omöjligt. De skrev ut mig därifrån till slut.*

Idag, i efterhand kan han se att personalen försökte hjälpa honom. Utåt sett kämpade han emot, men även om han inte ville visa det så lyssnade han på dem ändå. Efterhand kom fler och yngre killar som han kände och som han drog med i "det tuffa gänget". Trots sin egen ringa ålder kände han sig mycket äldre än de andra. Han hade varit med om så mycket och tyckte att han vuxit upp alldeles för fort. Men även han lärde sig mycket som han inte visste innan: om olika sorters knark t.ex.. Överhuvudtaget handlade "snacket" mellan ungdomarna mycket om olika slags brott.

*Man lärde sig sno andra bilar. Man lärde ut olika. Jag lärde ut och de lärde ut.*

Skolan var den del av Råby han uppskattade mest. Dit längtade han för att det var avkopplande och för att läraren inte var en del av "behandlingen" :

*... även om han jobbade där, han jobbade inte inne på avdelningen. Han kom utifrån. Så det var mycket därför.*

Isoleringsrummet fick han besöka flera gånger, bl.a. för knivhot. Det var en hemsk upplevelse även om han förstod varför han hamnade där. När han berättar om isoleringen suckar han djupt och försvinner en stund mentalt från intervjun. Detta upprepas vid flera tillfällen under intervjun och han förmedlar flera gånger en känsla av bitterhet och ånger, av att ha blivit sviken och av att ha gjort saker som lett helt fel i hans liv och som kunde blivit annorlunda om hans relationer till pappan hade utfallit annorlunda. Isoleringen var anstaltens reaktion på hans hotfulla handlingar inom Råby. Men eftersom han såg sig själv som provocerad att utföra dem födde det i sin tur ett hat och en besvikelse. Då upplevde han det som att allting rasade för honom. Återigen är det hans egen bild att han blev provocerad av andra som skulle visa sig tuffa och eftersom han inte backade blev han syndabocken som låstes in.

Innehållet i vistelsen blev han aldrig klok på. Och här förmedlar han i stort samma bild som Lisa i det sista exemplet. Man fick springa löst på området och fick inte så mycket gjort. Ingen tog upp det han betraktade som problem, det blev mest förvaring. "Det var ingen behandling, inte från någon", säger han. Även om de ibland försökte få en på rätt väg, så var det

ingen som var där när man kom till de verkliga problemen. Därför rymde han. Han menar att personalen skulle tagit egna initiativ till grupper och samtal, inte vänta tills ungdomarna ville prata. Personalen var ju där för att hjälpa dem.

Han tycker inte heller att man skall blanda killar och tjejer inledningsvis eftersom åtminstone killarna inte direkt vill öppna sig eller vågar visa sig inför en tjej. Men sedan borde man komma på samma avdelning.

Han kom sällan hem på permissioner och han förstod aldrig riktigt varför. Han fantiserade då om att det berodde på att de inte ville ha hem honom. Han hade heller ingen god kontakt med föräldrarna under vistelsen. Han kände hat och ville inte tala med dem. Så småningom skrevs han ändå ut genom pappans aktiva ingripande. Men då hade missbruket redan blivit förvärrat och brottsligheten utvecklats, främst i samband med rymningar. När han ser tillbaka på Råbytiden idag ser han enbart problem. Tiden där innebar ingen hjälp för honom, han ser det mest som förvaring. Och de problemen orsakades av att han inte kunde eller vågade vara sig själv och att personalen inte ville eller kunde nå honom bakom det tuffa skalet.

Efter Råby kom brottsligheten igång på allvar igen efter ett halvår och då kom också heroinet in i bilden. Därefter har knarkhandel, missbruk och fängelsevistelser upptagit större delen av hans liv. Han har levt ett liv på rymmen eller hemma hos kompisar och det har enbart handlat om butiks-rån, pengar, knark och pengar. Han köper och säljer knark och det har sedan varit hans sätt att försörja sig. Därefter har han suttit i fängelse flera gånger för rån, misshandel och liknande brott. Men, som han säger det är ju mycket pengar i heroin, det är lönsam sysselsättning och man slipper att arbeta. Heroinförsäljning och brottslighet är hans yrke helt enkelt.

Han säger sig ha hållit upp med heroin under tiden han suttit på anstalten. Trots att det naturligtvis finns att få där. Nu vill han försöka reda upp sitt liv. Anstaltstiden försöker han enbart stå ut med. Även här har han blivit isolerad och enligt egna uppgifter enbart för att han försökt försvara sig. Han får inga besök och inga permissioner och han känner bara hat inom sig. Han ger ett intryck av att vara mycket nedbruten av vistelsen på anstalten.

Trots det har han en etablerad relation med en (drogfri) flicka, men deras samboende är naturligtvis symboliskt för närvarande eftersom han sitter inne. De har inte heller några gemensamma barn. Hans flickvän är den enda som han tycker kunnat bryta igenom hans skal och hon hjälper honom också att riva den mur han alltid tyckt sig ha runt omkring sig. Han tycker

själv att han har en bättre chans än de flesta när han kommer ut eftersom han har både bostad och flickvän i motsats till de flesta andra internerna. ”Nej, det får bero nu”, säger han.

#### **8. Lisa – maskhållaren. Det är nog meningen att mitt liv skall vara så här upp och ner.**

Lisa är 29 år och var inskriven på Råby för c:a tio år sedan under ett och ett halvt år. I vår intervjukommentar står följande att läsa:

Vi skickade brev men fick inget svar. Då ringde vi till hennes mor som sade att Lisa hade ett hemligt telefonnummer som hon inte fick ge ut, men hon skulle ringa till Lisa och förmå henne att ringa oss. Ingenting hände. Vi ringde till mamman två gånger till och bad henne hjälpa oss, utan resultat. Ännu fler brev skickades, men Lisa hördes inte av. Vi hade ingenting annat att göra än att åka dit och ringa på och då var hon faktiskt hemma. Lisa såg sliten ut och hade tappat ett par tänder i överkäken. Hon tvekade först, men bestämde sig sedan för att ställa upp. Någon gång måste jag bli ärlig och börja säga som det är, resonerade hon. (---) Det märktes att hon ville berätta och att hon var glad för att någon lyssnade. Mycket reflekterande och varm tjej som veckan efter skulle in på behandling för sitt heroinmissbruk. Hemmet var sparsamt möblerat, eftersom hon sålde allt efter hand för att bekosta heroinet. Hon var väldigt orolig för att socialen skulle ta hennes (...) barn ifrån henne; det var därför hon skulle in på behandling (M.F.).

Lisa får representera kvinnorna i den grupp som har svårast att klara sig. Hon är inte den som har det värst, men hon är vald för att hon kan ge en så tydlig bild av de svårigheter hon ställts inför och står inför. Hon är också en av de ungdomar som fått stipendium från Råby.

Lisa växte upp i en familj med båda sina föräldrar och många syskon, både äldre och yngre, både hel- och halvsyskon. Båda föräldrarna var hemma under hela hennes uppväxt. Hon berättar om ständiga bråk mellan föräldrarna och om mamman som försökte hålla samman familjen, men också om en till det yttre harmonisk uppväxt ute på landet. Ett ledande tema i hennes berättelse är den dåliga kontakten med pappan. ”Jag tyckte mest han var en idiot”. Hennes sätt att synas och märkas i syskonskaran var att spela pajas och den hon sökte uppmärksamhet från var pappan, men till ingen nytta. Han var aldrig hemma och när han var det hade han aldrig

tid med barnen. Den kontakt hon hade var mest hugg och slag. Senare under tonåren såg hon dock till att hon syntes.

Redan i tolv års ålder började hon dra sig från hemmet. Hon drack och rökte hasch och umgicks med äldre pojkar: "... så mycket som möjligt och sen umgås med sådana som var mycket, mycket äldre, alltid". Hon kom allt längre från både föräldrar och syskon, vilket ledde till att hon idag knappt känner varken sin mor, far eller syskon. Hon beskriver sitt liv som ett slags berg- och dalbana där hon nu befinner sig i nedersta läget:

*... det är väl det som är meningen kanske. Man skall kämpa sig till topp nästan, nästan på topp, och sedan skall det dala snabbt och så skall man hålla på.*

Under lång tid behåller hon ändå en god relation till sin mamma, som hon tycker är för snäll. Hon vill inte göra henne illa och därför berättar hon inte hur hon har det egentligen: "Jo, det är så bra".

*Maskhållaren är jag och det har jag alltid varit. Jag håller masken utåt att allting är så bra (...) när det egentligen inte är det. (...) Så därför blir det ju att då tar jag till drogerna istället, så slipper jag tänka på allt sånt.*

*Det är ett mönster för mig hela tiden alltid, ungefär, har fått det bra, sen så fort det blir nästan för bra, eller jag får det ordnat omkring mig, så är det, nog fan sabbar jag till det, eller det blir klydd av det.*

Båda citaten illustrerar två genomgående teman i hennes liv, och det sista säger hon med stor emfas. Framgångar som vänds i motgångar, och hennes eget aktiva handlande för att riva ner det som är värdefullt, är teman som går igenom hennes liv. Och den typen av handlande går igen i Råbytiden, i äktenskapet och livet i stort. Det är drogerna som först för henne in i samhällsvården och till Råby. Det är amfetamin och heroin och den brottslighet som krävs för att driva in pengarna till missbruket: villainbrott och lägenhetsinbrott, som utlöser myndigheternas handlande. Men hon kommer inte till Råby förrän i sena tonåren och ser därför på vistelsen med lite andra ögon än de som placeras i yngre år: "...att man skulle sitta på Råby bland en massa snorungar!".

Lisa behöver behandling för sitt narkotikamissbruk med kontinuerlig psykologkontakt. En förändring hos Lisa kan endast ske med tvång, ev inlåsning. Där hon ställs inför faktum om sitt missbruk och kriminalitet



och de sociala konsekvenser det innebär att fortsätta det livet. På framtiden, slussning till familjehem, när Lisa nått insikt...

Så skriver socialsekreteraren och Lisa placeras via ett "omedelbart omhändertagande" på låst avdelning. Hon reagerar med tankar om att sticka därifrån direkt, hon tycker det är "jobbigt", men som vanligt visar hon ingenting av det. Hon förstår syftet med placeringen; att hon ska komma från droger och slippa en fängelseplacering, men själv tycker hon det skulle varit bättre med två månaders fängelse. Men då finns förstås också tanken om att hon sen skulle kunna fortsätta med heroinet. För Lisa är redan i unga år en erfaren missbrukare, och som sådan blir hon lite av en förebild för alla de andra på avdelningen. Hon är en av de äldre intagna som förmedlar kunskap om missbruket som praktik. Hon berättar hur imponerade de yngre blev av hennes erfarenhet och hennes sprutor:

*... det var ju mycket sånt snack man körde där och de frågade och frågade och frågade och man förklarade till en viss del, men sedan blev man trött på det. Det var ju vardagslivet för en själv.*

Lisa blir snabbt klar över att man kan bli kvar på Råby tills man är 21 år, men hon klarade inte att ta sig därifrån så snabbt trots flera chanser. Hon är idag upprörd över att man sätter samman de som är femton och yngre med 20 åriga veteraner. De unga lär sig snabbt av de äldre och hon liksom många andra har sett de gamla kompisarna vandra vägen till ett liv i missbruk och fängelse.

Lisa hade kontakt med sina föräldrar och syskon under Råbytiden, t.o.m. de välartade helsyskonen var och hälsade på. Orsaken till att just hon hamnat i svårigheter berättar hon mot bakgrund av kunskaperna från en behandlingsvistelse i ett s.k. Minnesotahem. Där lärde hon sig att missbruket är genetiskt betingat – inget man kan lastas för själv. Så hon redogör för släktingar som också varit missbrukare för att visa på ärftligheten. Men orsaken till att hon hamnade på Råby ser hon som egna fel. Socialen försökte motivera henne för flera vårdalternativ, men hon ville inte något av det och så blev det Råby. Hur var det där då? Var det avskräckande? Fick hon någon behandling för sitt missbruk?

*Nja, alltså... man kände sig nog rätt så liten och ynklig och så här.(...) Man behövde varken tänka eller tycka eller nånting. Man kunde stänga av allting så fixade alla andra egentligen. De väckte en på morgonen och de plingade när det var middag och de plingade när det var lunch.*

*(...) Man kunde bara följa systemet, man behövde egentligen varken se eller höra.*

Efter ett tag finner hon sig till rätta, hon börjar arbeta i köket och får fler och fler förtroenden. Att få gå till en närbelägen affär och handla får henne alldeles paff. Men hon klarar det och är stolt över att hon går tillbaka igen. Men lite senare rymmer hon med några andra flickor precis innan hon skall flytta till en öppnare avdelning.

*Varenda gång det skulle ske några förändringar så skulle jag genast göra uppror, då rymde jag eller något sådant. (---) Så fort något skulle hända eller någonting skulle ordnas eller det kanske skulle bli till min fördel så ställde jag till det igen. Jag vet inte varför, men så har jag nog haft det alltid, tror jag.*

Hon tycker att hon har det bra på Råby och med det menar hon att man har roligt tillsammans och har en bra gemenskap bland de intagna. Av personalen lärde hon sig att lyda. Om man lyssnade på personalen och var "samarbetsvillig" fick man något tillbaka, om inte fick man bara skit. Innehållet i vistelsen var för henne inte vård utan förvaring och passning och sen inte så mycket mer. Många i personalgruppen utövade sin makt på ett felaktigt sätt, tyckte hon. De gjorde sig roliga på de intagnas bekostnad. Ännu minns hon känslan av obehag när personalen glatt meddelade att nu skulle de gå hem och då skulle ungdomarna låsas in.

Den ovissa tiden satte sina spår och hon blev snabbt klar över att hon var tvungen att ändra sig om hon inte skulle bli kvar till 21 år. Hennes överlevnadsstrategi bestod i en första protestreaktion: "här tänker inte jag vara", och sedan anpassning:

*Jag luskade (...) fram att för att få det bra så måste det finnas någon väg. Och då kom jag på att det jag själv ställer upp för: att inte bråka, inte (vara) stökig och inte så här, och försöker finna mig i det mesta, så får jag ju både komma ut och jag får gå fritt på området och de litar på mig och så får jag ju mycket mer fördelar. Så det var nog mitt sätt att klara av det.*

Råby blev hennes hem, men ett underligt sådant. För henne var det stället där hon slapp ta ansvar och kunde göra som hon ville.

*Jag kunde skita i hela världen, jag kunde alltså göra så mycket saker, men jag hade det bra ändå. Jag hade alltså någonting ändå. Mitt hem ändå det var Råby, Råby var ju mitt hem ändå, tyckte jag.*

Råby blir hennes hem för att hon inte tyckte att hon hade någon annanstans att ta vägen. Föräldrahemmet var inget alternativ för henne. Rymningar var kul för stunden, men till vilken nytta är de när man inte har något att rymma till? Lisa tyckte då att ett tidsbegränsat fängelsestraff skulle varit bättre, för ovissheten i vården kändes så hopplös. Samtidigt är hon nu i efterhand skeptisk till om en tidsbestämd vistelse varit bättre:

*Jag tror inte ändå att det hade hjälpt att ha en tid, då hade man nog skött sig ännu bättre bara för att få komma därifrån. Jag är den personen som gärna gör det, sköter mig, och gör allting bara för att "swisch", komma där ifrån.*

Efter en tid kom hon till en öppen utskrivningsavdelning där hon trivdes bra. När hon ser tillbaka på den tiden tycker hon att hon fick något positivt ut av vistelsen, en vilja att ändra sitt liv. Men hon fick ingen information om droger och ingen behandling för missbruket. Och mot de positiva erfarenheterna ställer hon missbrukarens svårigheter att ta motgångar och drogen som alla svårigheters dämpare.

*Heroinet dämpar det mesta, alla problem och alla bekymmer är borta.*

Lisa hade kontakt med föräldrar och släkt under vistelsen, men för henne innehöll den mest besvikelse. De köpte saker till henne, och saker blir man inte lycklig av. Det var inte det hon behövde, utan hon önskade att hennes pappa hade brytt sig lite mer om henne. Han kom också, men pratade för det mesta med personalen istället för med henne.

Efter Råby skrevs hon ut till en lägenhet och arbete på prov. Men hon fick inget stöd efter utskrivningen och tyckte det var svårt att gå från den ordnade institutionssvärlden och rakt ut "till gatan": lägenhet och arbete. Och svårigheterna i den abrupta omställningen blev henne för svåra så hon sökte sig till de gamla vännerna igen. Hon återgick till drogerna en tid, men slutade när hon blev gravid. Hon gifte sig och började föda barn och under den tiden gick det bra för henne i nästan fem år. Tillsammans med sin man kämpade de på och skaffade Volvo och radhus och arbete och levde som "alla andra". Men så gick allting åt skogen, sakta men säkert. Varför det? Hennes egen förklaring är att de inte orkade leva upp till omvärldens och de egna kraven på att de skulle ha det lika bra som andra.

*... vad vi än hade så var det alltid någon som klankade på oss. (---) Hur bra vi än hade det, så, vi hade det ändå inte som dem ändå. (---) Jag tror jag gärna ville leva upp till att andra skulle också se att vi hade det*

*bra. (...) Idag tänker jag "Va fan lyssnade jag på sånt skitsnack egentligen".*

De isolerade sig alltmer från omvärlden och levde i en liten och trång släktvärld. År ut och år in träffade de bara sig själva, föräldrarna och barnen. Men det gick inte att enbart leva för barnen och inget annat. Så miste de sina arbeten, fick ont om pengar, började sälja sina saker och så blev det drogerna igen. Tankar om vad grannarna tyckte om "knarkarfamiljen" gjorde att de flyttade i panik, men det blev bara värre och värre. Och så flyttade de igen, och igen. Slutligen hamnade mannen i fängelse och Lisa åkte in på behandling och då trodde hon att det skulle ordna upp sig. Men hon orkade inte längre hålla samman familjen som förut.

*... helt plötsligt har jag släppt det här. Jag är inte så stark längre. Jag är svag och hjälplös som jag aldrig velat vara.*

Nu har hon missbrukat sedan nästan fem år och det blir bara mer och mer heroin hela tiden. Nu ser hon att barnen inte mår bra av det eftersom de hamnar i bakgrunden. Hon har inte tid med dem och hon blir allt mer lättirriterad. Hon säljer alltmer av sitt hem och socialen blir allt mer påträngande och vill omhänderta barnen. "Skall du vara mamma eller inte mamma, det är upp till dig."

*Visst vill jag förändra mitt liv, det vill jag i ena minuten, men i nästa minut tänker jag. Asch, va fan skall jag göra det för, det är ju ingen mening egentligen. Alltså, för då börjar jag titta tillbaka hur det har varit. Det har gått så – upp och ner. Är det meningen att jag skall vara i ett missbruk i fyra år minst. Skall jag nu kanske repa mig i fem år och så skall jag dala igen. Hur skall livet vara...?*

Hon återkommer till det hon ser som sitt livsmönster: så fort hon fått det bra och hon får det ordnat omkring sig så "sabbar" hon det igen. Och nu sitter jag här och har ansvar för tre barn, säger hon. Hon ser mörkt på det mesta och kan stundvis tycka att det är bättre om någon annan tar hand om hennes barn. Men det tycker hon inte innerst inne. Det som håller henne uppe är att hon fortfarande har kvar barnen och tanken på att "det är det inte alla som har". Orsaken till det tror hon ligger i sin förmåga till maskhållning: att det alltid skall se fräscht ut kring henne. Men insikten om att hon inte längre orkar detta håller på att slå rot. Fasaden flagnar alltmer:

*... det syns ju att där är ett missbruk. Tänderna börjar trilla och man har aldrig några pengar och alltid fattig och det enda man jagar det är pengar och elände och usch, nä.*

För några år sedan hade hon inga betalningsanmärkningar och inga skulder. Idag har hon skulder på fyrahundra tusen kronor och ett otal betalningsanmärkningar. Hon har gjort slut på nästan allting hon äger och har ett missbruk som är värre än när hon var som mest aktiv i tonåren. Hon har inget arbete, ingen skolutbildning och ingen yrkesutbildning. Hon har där- emot inte själv begått så mycket brott mer än för att få ihop till mat och sprit, och för att få pengar till droger. Idag försörjer hon sig på "... bidrag, bidrag och bidrag – men ändå räcker det ju aldrig till ändå". Barnen ser hon till att de får mat, själv äter hon inget eftersom hon hellre lägger pengarna på droger. I övrigt mår hon bara dåligt, "jag tycker inte nånting är bra", och har en vacklande hälsa med ständig skräck för HIV.

Råby kan ha haft betydelse för att hon slutade med villainbrott, men på vilket sätt kan hon inte förklara. Idag förstår hon hur kränkande det måste vara att bli utsatt för villainbrott. Råbytiden är annars en händelse i det förflutna då hon hade det bra, men:

*Det är borta, det har varit, och sen är det inte mer.*

Inför barnen har hon en dubbel roll eftersom de inte vet att hon lever ett missbrukarliv. De är rädda för knarkare och sprutor, de är rädda för tjuvar som skall komma in i lägenheten och hon försöker förklara för dem att knarkare inte är farliga – inte alltid i alla fall.

Nu kommer hennes föräldrar ofta och hälsar på och enligt henne har de aldrig förstått att hon varit missbrukare och att hon hållit på med sprutor och heroin. De har alltid sett någon i omgivningen som skyldig till de bekymmer hon hamnar i. Men jag är snart trettio, de måste förstå någon gång att jag själv är den som tar droger, menar hon.

*Ja, ja. Nu har jag inga fler chanser och sen, som heroinist, min kropp... Jag har ju märkt det i mitt missbruk nu att jag inte kommer att hålla mycket längre annars. Tar man inte en överdos så blir det någonting annat. Det är så väldigt..., mitt missbruk är väldigt destruktivt idag, tycker jag.*



## 8. Vad undersökningen säger och *inte* säger

### Olika slags kunskap

Vad är det för typ av kunskap rapporten ger och vad är det den inte ger besked om? I intervjuundersökningen framträder ungdomarnas bild av tiden på Råby. Det är inte någon objektiv "sanning". Bilden är en konstruktion som består av olika minnesfragment, reflekterade och mognade hågkomster, starka oförglömliga upplevelser, bortträngda minnen, oreflekterade hågkomster, förvanskningar och efterkonstruktioner. Den upplevelse man fått av Råby färgas av tidigare upplevelser inom familjen, av kontakten med andra människor och av andra anstalter och vårdformer. Ungdomarna var olika gamla och erfarna när de placerades och tiden för uppföljningen har varierat kraftigt. Många har fortsatt på nya anstalter, andra har börjat eller återupptagit ett mera normalt liv. Den bild man förmedlar påverkas säkert av den nuvarande livssituationen. Den kunskap vi har sökt har varit den subjektiva, det numera vuxna barnets sanning om sin uppväxt, sina erfarenheter av samhällsvård och sitt nuvarande liv. Det är den vi är intresserade av. Orsaken är dels att den kunskapen så sällan kommer fram i samhällsdebatten, dels att det faktiskt är den subjektiva sanningen som ger faktiska konsekvenser för människans handlande. Det jag upplever som sant styr vad jag känner och gör oavsett vad en utomstående betraktare skulle anse om saken.

Mycket i denna undersökning är i vid mening inspirerat av Gustav Jonsson och Skå-forskningen. Mina egna erfarenheter av det sociala arbetet som både praktik och forskningsfält har gått hand i hand med de kunskaper som förmedlats via Skå. Gustav Jonsson har också ställts inför problemet med värdet av den subjektiva kunskapen i en vetenskapsvärld som domineras av positivistiska och behavioristiska vetenskapsideal. Låt mig citera ett stycke ur "Flickor på glid – en studie i kvinnoförtryck", som jag djupt sympatiserar med.

När jag t.ex. frågat en f.d. Skå-flicka, numera en vuxen kvinna, om hur hon har det med sin karl därhemma eller med sitt arbete borta, så är det inte bara uppgiften i och för sig som jag är ute efter. Jag söker inte bara objektiv kunskap. Det som intresserar mig är också hennes personliga – subjektiva! – upplevelse av karlen och jobbet. Det är möjligt att mannen är en hygglig person fast hon beskriver honom som en buse.

Det är möjligt att hon skönmålar eller svartmålar förhållanden på sin arbetsplats. Det är ändå hennes sanning. Och det är hennes sanning, hennes upplevelse av sin situation som jag vill lyssna till (1977:96).

I den här typen av undersökningar finns oftast ett teoretiskt grundat antagande om att de vårdades upplevelser och reaktioner har en viss orsak. En skola hävdar att det man uppfattar och kan ta emot av vården ytterst är en spegling av de tidiga relationer man utvecklat i förhållande till sina föräldrar. Anstalten blir en scen där det gamla dramat åter blir iscensatt. Det som faktiskt sker i relation till personalen blir av underordnad betydelse eftersom den unge uppfattar det som i en skrattspegel. Det man ser och hör är projektioner från egna tidigare upplevelser och bilden av yttrevärlden är en förvanskad bild. Det som sker och resultatet av vården är därför i första hand en effekt av den unges inre värld och inte den yttre realiteten. Den trevliga och intresserade behandlaren som Lisa ser blir till en snokande skata i Annas ögon. Tryggheten och pålitligheten hos den vuxna personalen blir för andra till något man ska akta sig för och inte beblanda sig med.

En andra skola hävdar att de ungas möte med anstalten och personalen är en viktig och faktisk händelse av samma betydelse som barndomsupplevelser. Hur bemötandet sker är av avgörande betydelse för resultatet av vården. Bortom psykiska konstruktioner finns också möjligheter till ett äkta möte mellan personalen och den unge och denna relation kan ha en avgörande betydelse för den unges identitet och utveckling.

En tredje skola ser liksom den första orsakerna till de ungas beteende i faktorer som ligger utanför den unge själv och hans möte med andra. Här betraktas de avgörande faktorerna helt enkelt som felaktig inläring. Förändring sker följaktligen genom att man lär ungdomarna andra sätt att reagera och vara. Här är det inte personlighet och känsloliv som står i centrum utan korrekta och pedagogiskt grundade reaktioner i form av belöningar och bestraffningar. Röker du utomhus får du 100 kronor i veckopeng, röker du inomhus får du 50.

Hur läsaren tolkar resultaten av undersökningen beror delvis på vilka teoretiska glasögon han har på sig. Denna undersökning har inte haft som syfte att testa sådana teorier, men empirin ger onekligen underlag för funderingar kring hur ungdomarnas skilda upplevelser ska tolkas.

Undersökningens andra del, registerundersökningen, ger en annan typ av kunskap. Här är det hårda data i form av inskrivningstider, ålder och kön som talar. I denna mening är kunskapen mera "objektiv", men som

framgår av kommentarerna till undersökningen är dessa till åtminstone viss del resultatet av teoretiska och metodiska överväganden, konstruktioner skulle andra säga, som ger en viss typ av kunskap och inte en annan. Genom att så tydligt som möjligt redovisa hur materialet har hanterats ger det utrymme för läsaren att göra en egen bedömning av vad undersökningen säger och vad den inte säger.

Här ska jag nu försöka lyfta fram några centrala resultat från undersökningen. Därefter kommer en diskussion av hur vi kan förstå resultaten och vad det kan innebära för såväl forskning, lagstiftning som praktik.

### **Skillnader mellan undersökningsgrupperna**

En av undersökningens huvudfrågor var om vi kunde finna några skillnader mellan den äldre och den yngre gruppen när det gällde behandlingen och dess effekter. Nu är detta en komplicerad fråga att svara på eftersom den inbegriper frågor om jämförbarhet mellan de båda ungdomsgrupperna om förekomsten av objektiva skillnader i behandlingsinnehållet och ungdomarnas och vår egen förmåga att uppfatta en sådan skillnad. En annan svårighet är att de båda grupperna vuxit upp olika länge och under olika samhällsförhållanden – åldersskillnad och skillnad i livserfarenhet är stor. Vi kan inte heller säga att den yngre gruppen om sex år kommer att ha en situation som liknar den äldre gruppens – det vet vi ingenting om. Om det dessutom är så att det ungdomarna uppfattar och tar till sig av vården i hög grad är en funktion av levande eller internaliserade relationer till föräldrar och andra viktiga personer blir bedömningen än vanligare. Kunde man haft jämförelsegrupper i undersökningen? Frågan är då åter vad är det som skall jämföras mellan grupperna? Är det en i yttre mening likartad situation? Föräldrarnas ekonomiska situation, typen av brott, bostadsorten eller psykiska egenskaper enligt något test? Svaret är att vi vet inte vilka de relevanta jämförelsefaktorer är – vi saknar ännu kunskap för att kunna göra en sådan jämförelse. Tvillingstudier stupar förmodligen på att det inte finns så många placeringar med en tvilling hemma och en placerad på anstalt, men det stupar framför allt på en annan viktig faktor – familjedynamiken.

Barnen i en familj med ett omhändertaget barn har inte en likartad situation annat än i yttre mening. Det sociala arvet slår inte urskillningslöst så att den fattiga familjen där det förekommer psykisk ohälsa, missbruk, osämja och disharmoni, isolering gentemot omgivningen o.s.v. automatiskt fortpantar faktorer som driver nästa generation ut i en ännu sämre situa-

tion. Så är det inte. Barn som vuxit upp i fattiga familjer med sådana problem kan inte prognostiseras som framtida ungdomsbrottslingar eller drogmissbrukare (jfr Jonsson 1969). Det vi emellertid ser tecken till i denna undersökningen är att *ett* av barnen i en familj av olika psykologiska skäl reagerar på orättvisor, övergivenhet, övergrepp, negativa förväntningar och utstötning på ett för samhället oacceptabelt sätt. Varför just detta barn reagerar och inte de andra går att analysera, men det får vi återkomma till i en annan rapport. I ett individperspektiv är detta den utlösande faktorn och den har med psykologi och familjedynamik att göra. Familjens resurser att hantera denna situation, de sociala sammanhang den unge hamnar i och samhällsapparatusens hantering av problemet när det blir känt utanför familjen avgör den unges vidare öde.

### *Uppväxt*

De uppgifter vi har om ungdomarnas uppväxtsituation visar att de vuxit upp i familjeförhållanden som innehåller missbruk, ekonomiska bekymmer, våld och hot. Det är ju sådana förhållanden den sociala barnavården fått i uppgift att kontrollera. En sådan disharmonisk familjesituation är helt dominerande i den äldre gruppen. I den yngre gruppen borde situationen bedömas som ännu sämre eftersom många där helt saknat en uppväxtfamilj, men andra uppgifter talar emot det. I den äldre gruppen svarar drygt fyrtio procent att de vuxit upp svältfödda på kärlek, men detta gäller enbart tjugofyra procent i den yngre. Andelen f.d. ungdomar som är bittra eller missnöjda med sin uppväxt är också betydligt större i den äldre gruppen. Drygt sextio procent hamnar i dessa båda kategorier mot enbart drygt trettio procent i den yngre gruppen. Det tycks främst vara kvinnorna som svarar för den största andelen av missnöjet. Sammantaget således svårare uppväxtförhållanden i den äldre gruppen och sämst för flickorna. Jag tror att en orsak till detta kan vara den större andelen storstadsungdomar i den äldre gruppen.

Beslutet om omhändertagande och placering uppfattades också på olika sätt av de båda grupperna. Svaren visar att en del inte hade någon uppfattning alls om placeringsbeslutet eftersom de levde ett så kaotiskt liv att de knappt ens uppfattade placeringen förrän den var ett faktum. Den äldre gruppen såg i högre utsträckning än den yngre placeringen som en ren katastrof. Och omvänt tycks det som om den yngre gruppen i något högre grad uppfattat placeringen som en chans eller en möjlighet till förändring.

En av huvudförändringarna i behandlingsmodellen var införandet av kontaktmän. Av svaren framgår klart att kontaktmannaskapets införande har uppfattats och tagits emot på ett positivt sätt av ungdomarna. Med införandet har andelen problemorienterade och planerade kontakter ökat och utvecklingen tycks ha gått i den planerade riktningen. Men takten är mycket låg.<sup>28</sup>

När det gäller behandlingsinnehållet visar undersökningen att det finns tydliga skillnader mellan den tidiga och den senare gruppen. Inslagen av förvaring och meningslös sysselsättning tycks ha reducerats och nivån på behandlingsinnehållet ha förbättrats. Men fortfarande är nivån på den uppfattade behandlingen låg, ett oklart eller negativt uppfattat rehabiliterings-syfte dominerade svaren även i den yngre gruppen.

Det ungdomarna lärt sig under Råbyvistelsen kan i mycket hänföras till "den dolda läroplanen" – d.v.s. kunskaper man fått av de andra ungdomarna, i strid med de uttalade behandlingsmålen. Och den tendensen tycks hålla sig obruten genom åren. Att ta makten över de intagnas (negativa) kultur är svårt inom anstaltens ram.

Den grundkonflikt som i många fall utlöst de ungas utagerande och brottslighet tycks starkt relaterad till familjedynamiken. Trots det kunde vi konstatera att i runt sjuttio procent av fallen var föräldrarelationen oförändrad och i princip obearbetad – åtminstone så som ungdomarna uppfattade det. Fler försök till påverkan av föräldrarelationerna redovisas dock i den yngre gruppen.

Kommunen är beställaren och finansiären av (större delen) av en placering på §12-hem. En placering på ett år belöper sig till nästan 1.5 miljoner varav kommunen står för 60–70 procent av den kostnaden. Men kontakten mellan den unge och kommunen, här representerad av socialsekreterarna tycks inte vara den bästa. Bra kontakt redovisades totalt endast i sexton procent av fallen. Kontakten mellan socialsekreteraren och den unge tycks inte tillmätas någon betydelse av vare sig den unge eller socialsekreteraren själv. Möjligheten till en bibehållen behandlingskontakt och därmed en planerad återkomst av den unge till hemmet och samhället sker därför utifrån mycket dåliga förutsättningar.

Rymningar och avvikelser tillhör vardagen och utgör inte några tillfälliga undantag i verksamheten. I den yngre gruppen har alla utom en rymt en eller flera gånger. Trots att grupperna är små och kvaliteten i svaren inte

<sup>28</sup> Andelen socialpedagoger, fritidspedagoger och socionomer ökar under landstingsperioden och dessa objektiva förändringar sammanfaller till dels med införandet av kontaktpersoner.



alltid fullgod finns alltså en tendens till ökat rymmande mellan de båda tidsperioderna. Resultaten kan tolkas som en effekt av den ökade behandlingsinriktningen. Om vistelsen innehåller mer av utflykter, permissioner, lättnader i inläsningen, satsning på förtroendefulla relationer mellan personal och ungdomar följer av det att tillfällena till rymningar också ökar. Här kan vi emellertid inte svara på i vilken utsträckning rymningarna skett från Råby eller i form av avvikelser från permission. Antagandet om ett förbättrat behandlingsresultat när personliga relationer ersätter förvaring och inläsning är sympatiskt och rymningar borde i sig inte vara ett problem om de ses som testande eller inledande försök att bemästra en obehaglig inläsning. Ungdomarna återvänder och rymmandet avtar och detta kan komma att betraktas som ett normalt inslag i verksamheten. Problemet med en öppnare attityd är att rymmandet för det första ses med ogillande av omvärlden: kommuner, polis, åklagare, och för det andra otvetydigt är förknippat med nya erfarenheter inom brottslig verksamhet och drogmissbruk för de unga. Så – här är ett till synes olösligt dilemma – så länge vi rör oss inom ramen för anstaltsbaserad tvångsvård av unga.

### ***Brottslighet m.m.***

När det gäller brottslighet efter vården kan vi inte finna några betydelsefulla skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna. Ungefär lika många fortsatte med brott och ungefär lika många bedömdes helt ha lämnat den brottsliga banan. Vistelsen tycks i de flesta fall ha inneburit att ungdomarnas inriktning på brottsligt handlande inte brutits eller påverkats till det bättre. Skillnaderna mellan de båda grupperna är främst att de rent negativa effekterna i form av ökad brottslighet har reducerats i den yngre gruppen. Trettiosex procent i den äldre gruppen uppgav att Råbys inverkan varit destruktiv för deras brottslighet mot tjugoåtta procent i den yngre gruppen. När det gäller Råbys positiva inverkan är skillnaderna mycket små: tjugofem procent mot den yngre gruppens tjugoåtta.

Inte heller när det gäller drogmissbruk kan vi finna några signifikanta skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna. Huvudresultatet är att de som missbrukade när de kom till Råby också har fortsatt att missbruka. Antalet missbrukare har t.o.m. ökat efter placeringen. Råbys effekter på drogmissbruket domineras, liksom när det gäller brott, av frånvaron av påverkan överhuvudtaget. De skillnader man kan skönja mellan grupperna är möjligen att den negativa effekten ytterligare förstärkts i den yngre gruppen eftersom de som missbrukat efter Råbyvistelsen är sjuttiosex procent

jämfört med sextio procent i den äldre, men missbruket var också större före placeringen i den yngre gruppen.

Slutligen kan vi konstatera att vi inte kan finna någon skillnad i hur det gått för de f.d. Råbyungdomarna senare i livet. Men det kan ha många orsaker. För det första måste man hålla i minnet att Råbytiden enbart är en och en begränsad del av deras liv. Deras svåra utgångsläge, händelser och vändpunkter i negativ eller positiv betydelse utanför vårdapparaten, mogenhet, förälskelser, mötet med samhällsvården på gott och ont, förändrade familjerelationer, en ogynnsam arbetsmarknad etc. är vad som visar sig i dessa resultat. Det som möjligtvis kan sägas är att samhällsvården inte tycks ha inneburit några större förbättringar i deras i huvudsak negativa livsförlopp. Råby är ett av de ställen där man inte lyckats bryta ungdomarnas underläge, ge dem resurser att klara sig i samhället eller åtgärda deras problematiska familjerelationer. Men detta är inget nytt fynd, tvärtom är det ett vanligt fynd som kan exemplifieras med t.ex. den förra Råbyundersökningen eller Maja Andersson i sin uppföljning av de f.d. Skå-ungdomarna:

Ju mer genomgripande åtgärder pojkarna varit föremål för, desto större var sannolikheten för att de senare klarade sig dåligt enligt kriterierna för social anpassning – både i 20-års åldern och senare. Det säger ingenting om orsak och verkan, men de anpassningsproblem som föranleder barnavårdsnämndens ingripande kvarstår tydligt i stor utsträckning för de unga vuxna (Andersson 1976:143).

De engelska forskarna Bullock, Little och Millham från Dartington Social Research Unit i England har sammanfattat en del erfarenheter från de senaste årens forskning kring barn i institution (1993). Några av de slutsatserna är att själva intagningen på anstalt skapar sekundära problem som helt kommer att uppta den unge och personalen så att de ursprungliga problem som föranledde intagningen försummas. En annan slutsats är att ungdomarna som lämnar anstalten tvingas möta helt andra problem än de som föranledde intagningen. Det avvikande beteendet kanske har klingat av men istället skall den unge möta arbetslöshet, isolering och kanske bostadslöshet. De slutsatserna stämmer väl överens med resultaten från denna undersökning.

Det Råby möjligen kan ha åstadkommit av positivt värde är dels att ha stoppat upp negativa processer för en mindre grupp ungdomar, med till-

gång till positiva resurser i hemmiljön, som annars kanske fortsatt i svårare former av kriminalitet. Jag tror också att Råby kunnat erbjuda en tillflyktsort för en liten grupp av fattiga och illa åtgångna ungdomar där inte brottslighet och drogmissbruk dominerat problembilden. Men samtidigt har dessa blivit anpassade till anstalten och i vissa fall utsatta för destruktiva influenser av andra ungdomar. Och det gäller i de flesta fallen att Råby har – indirekt genom anstaltens inbyggda effekter – utsatt ungdomarna för negativa influenser i drog- och brottsammanhang som bidragit till en fortsatt dålig eller kanske förvärrad situation. Men här har man haft god hjälp av bristen på kommunala insatser och resurser vid återvändandet och på resurser för missbruksvård och rehabilitering i frivilliga former efter den ingripande tvångsplaceringen. Missbruket blir för många ungdomar den väg som leder bort från normala mänskliga relationer, konfrontation med de egentliga problemen och till ett liv i elände.

### **Olika analysnivåer behövs**

Analysen kan göras på flera nivåer, och måste göras på flera nivåer. Här kan jag enbart antyda en sådan analys. De ungdomar som genom tiderna blivit aktuella för tukthus, fängelser och uppfostringsanstalter har tillhört fattiga grupper som av samhället uppfattats som hotfulla eller hotande. De fattiga grupperna i samhället har alltsedan 1200-talet och framåt varit föremål för reglering och kontroll från makthavarnas sida. I slutet av 1500-talet börjar anstalten bli den accepterade formen för sådan kontroll i hela västvärlden, även för ungdomar, och under olika historiska perioder sker en tillväxt av anstaltspraktiken under skiftande ideologiska och politiska motiv. Även om ideologin växlar karaktär och formuleras i termer av hjälp, räddning, uppfostran, skydd eller behandling kvarstår karaktären av straff och kontroll, men med förändrade tekniker. I grunden är anstaltsplaceringen en kombination av två urgamla strategier för att hantera oönskade element i samhället: avskiljande och utstötning å ena sidan och kontroll och disciplin å den andra. Först en markering av en gräns mellan det som är acceptabelt och vad som måste uteslutas, i både symbolisk och geografisk mening, därefter en kontroll av individen i rummet genom olika tekniker: övervakning, registrering, disciplinering, normalisering. Fängelset, uppfostringsanstalten, mentalsjukhuset är alla delar av samma historiska strategier och tänkande (Foucault 1983, 1987, Levin 1996b, 1997).

De ungdomar som idag placeras på sådana anstalter fångas upp i tidig ålder av polis och socialtjänst när de begår lagbrott, missbrukar, springer

utan tillsyn på kvällar och nätter och upprör den allmänna moralen. Ungdomstiden är den tid då de unga normalt sett söker sig ut från föräldrahemmet till kamrater och gäng och gata. Några ungdomar hamnar i en av samhället ogillad gruppgemenskap där kriminella handlingar utgör en integrerad, men lite slumpartad del. Orsakerna är i detta skedet ofta psykologiska i den meningen att ungdomarna blivit övergivna av en eller båda föräldrarna, hamnat i konflikter med en eller båda av föräldrarna, syskonrivalitet, relationsproblem i förhållande till styvfäder, blivit misshandlade eller utnyttjade etc. och detta har lett till utstötning eller självpåtagen flykt från hemmet till en gemenskap bland likasinnade pojkar och flickor.

Därefter vidtar en gruppprocess som är mer socialpsykologisk eller sociologisk till sin karaktär. Självhävdelse, hämnd, självdestruktivitet, strävan efter prestige och makt i gänget, eller för gänget, är exempel på drivkrafter som för processen framåt. Missbruk och kriminalitet lärs och lärs ut inom och mellan olika grupper etc., men mycket av det som sker har inledningsvis mer karaktär av en spännande lek (Se t.ex. Sarnecki 1987). Allt detta är välkänt och välbeskrivet och behöver inte vidareutvecklas här.

När kriminaliteten gått över en viss gräns reagerar samhället genom polis eller socialtjänst och när anstaltsplacering blir aktuellt rycks den unge ur sitt sociala sammanhang och omvandlas till en ung brottsling: en pojke eller flicka som uppvisar ett kriminellt "beteende". Placeringen blir en gränsmarkering från samhället i både symbolisk och fysisk mening. Därefter vidtar korrigerande åtgärder så att "beteendet" skall bli mer "normalt". Den unge blir till en fristående individ med vissa oönskade egenskaper som skall förändras i någon samhälleligt acceptabel riktning. Han skall uppfostras och behandlas så att han blir som andra "normala" ungdomar.

Inom anstalten sker så det tredje steget där utvecklingen antingen bryts eller går vidare mot en mer avvikande eller kriminell identitet för den unge. Anstaltsbehandlingen opererar under en ideologi av behandling och terapeutiska processer bakom vilka straff och repression verkar utan att få synas eller höras. Under placeringstiden pågår ett antal synliga och osynliga processer: ett möte mellan personal och ungdomar, där påverkansförsök, möten, strategier och motstrategier utspelas. En del är öppet och verkligt, andra delar är dolda. Dessutom finns en dimension av handlingar som bygger på en inre verklighet; ungdomarnas internaliserade relationer till sina föräldrar. De består av handlingar och fantasier som tycks utspelas här och nu men som egentligen är ageranden som bygger på fantasier och

sammanblandningar mellan barnets relation till sina föräldrar och de i personalen som kommit att bli deras "ställföreträdare".

En tendens som tycks framträda ur fallbeskrivningarna är att Råby i många fall lyckas bryta sådana tillfälliga, kriminella handlingar som kanske bäst kan beskrivas med just begreppet kriminellt "beteende". Alltså något inlärt och situationsbetingat som inte har djupare förankring i den unges personlighet. Åtminstone gäller det de ungdomar som tidigare hunnit etablera vissa samhällsnormer och som har ett liv och en familj att återvända till. För de andra blir anstaltsvistelsen platsen där möjligheten till andra mer asociala värderingar och handlingar kan börja utvecklas och praktiseras. Även för denna grupp kan ungdomstidens kriminella handlingar ibland avbrytas temporärt, men genom att de levande och mer djupliggande relationsproblemen mellan de unga och familjen inte blir tillräckligt föremål för bearbetning kvarstår de efter anstaltsvistelsen.

När den unge lämnas som "färdigbehandlad" i en lägenhet eller i en familj han inte längre tillhör börjar den fjärde processen. En process som till olika delar bygger på de kvarstående känslorna av övergivenhet från föräldrarna, anstaltsanpassning och brister i kommunernas sammanhållande och uppföljande kontakter, social inkompetens som anstaltslivet bidragit till och eventuellt kvarstående eller nyutvecklade asociala normsystem. I det läget är den unge ensam, och lockelsen eller snarare tvånget till gemenskap och samhörighet leder honom eller henne åter till gänget. Till sammans med andra utskrivna från anstalten börjar en process mot ett liv som i verklig mening kriminell eller missbrukare – där den unge antar en självbild och identitet som avvikare. Karriären och de prestigeladdade stegen i livet tar en helt annan bana än för de samhällsanpassade. En grupp kriminella individer med tillskrivna egenskaper har skapats som samhällskategori och den praktiska utbildningen som brottsling som kanske påbörjats på anstalten fortsätter sedan i de grupper som sedan träffas på gatan, på socialhotell och i nya typer av anstalter: häkten, lokalanstalter, rixsanstalter, mentalsjukhus och behandlingshem.

### **Organisationseffekter**

Det finns några resultat som jag särskilt vill lyfta fram från undersökningen. De är centrala för en förståelse av den betydelse de särskilda ungdomshemmen har och de effekter de får. Många av dessa punkter har med behandlingsideologin och samhällets sätt att organisera barnavården att göra, andra har med anstalten som sådan att göra och ytterligare andra med den



betydelse som genomförandet och innehållet i det sociala arbetet faktiskt har för resultatet av vården. Jag kommer också att jämföra mina resultat med de slutsatser man drog av den förra Råbyundersökningen från 1976.

Några av de viktigaste faktorerna som på olika sätt bidrar till en negativ utveckling för de unga är:

1. Den obestämda och godtyckliga placeringstiden
2. Det oklara syftet med placeringen
3. Bristen på behandling inom anstalten
4. Behandlingsmotståndet från ungdomarna
5. Internkulturen
6. Anstaltens isolering från samhället
7. Bristande förberedelser inför den unges utskrivning och återvändande till föräldrar och samhälle

### ***1. Den obestämda och godtyckliga placeringstiden***

De flesta ungdomarna är i början av vistelsen okunniga om att tiden på anstalt kan komma att vara under hela deras ungdomstid. Insikten om att makten över vistelsens längd ligger i händerna på personalen och en (ofta okänd) socialsekreterare är den enskilt största orsaken till motståndet mot behandlingen, rymningar, utstraffningar och skenbar anpassning. Den i ungdomarnas upplevelse godtyckliga makten över inspärningen föder en motmakt i form av protestreaktioner och strategisk skötsamhet. Andra slår sig till ro och anpassar sig till anstaltslivet. Samtliga dessa reaktioner är sätt att undvika den påverkan som personalen försöker utöva inom ramen för den tidsbestämda behandlingen.

Den s.k. behandlingstankens princip om att anstaltsplaceringen ska vara obegränsad i tid och att den ska bestämmas av den unges "behandlingsbehov" fungerar helt enkelt inte i en tvångsanstalt. Snarare motverkar den sitt eget syfte genom att eventuella behandlingsbehov hos de unga blir *svårare* att tillgodose genom motståndet mot behandlingen. Resultatet blir att anstaltskulturen och de intagnas egen kriminella kultur frodas, och därmed fortsätter och t.o.m. påbörjar de unga en kanske livslång brottslig bana. Med Gustav Jonssons paradoxala ord: vettig vård får man inte på anstalt om man inte raserar allt som förknippas med anstaltsvård (Jonsson 1969).

## ***2. Det oklara syftet med placeringen***

Ungdomarna förstår mycket lite av vad som sker när de omhändertas och placeras på ett särskilt ungdomshem. Villkoren för placeringen är oklara och syftet med placeringen tycks man inte förstå. Ännu i vuxen ålder finns det de som undrar vad meningen egentligen var med placeringen. Några förstår att personalen försöker få dem att sluta med kriminalitet, andra ser placeringen mer som straff och förvaring, utan större mening. De flesta placeringar sker under tvång, akut och brådstörtat efter ett s.k. omedelbart omhändertagande (65 %). Allt sker i en hast och under dramatiska former samtidigt som ungdomarna befinner sig i en hektisk period av kriminalitet, droger och uteliv. Därför förmår man inte inledningsvis ta emot information om vad som ska ske och varför. Många tror att placeringstiden sammanfaller med perioden mellan omhändertagandebeslutet och tiden för omprövning, d.v.s. sex månader. I realiteten kan placeringen bli avsevärt längre. När denna insikt når de unga börjar de agera och lägga upp strategier för att komma ur den tvångsvård de inser kan komma att vara under hela deras ungdomstid. Somliga reagerar aggressivt och destruktivt, andra agerar med dolda och smarta anpassningsstrategier.

## ***3. Bristen på behandling***

De flesta ungdomarna uppfattar vistelsen som ren förvaring. Det är händelselöst, slapt, med inslag av kontroll och disciplin. Den påverkan som sker är i första hand en påverkan till anpassning och normalt fungerande inom anstaltens ram. Men att fungera väl inom ramen för en anstalt är inte det samma som att fungera och må bra i samhället utanför. Ofta är det tvärtom mycket svårt att lämna anstaltens relativa trygghet och möta ensamheten och ansvaret för ett eget liv. Mycket lite av arbetet tycks syfta till att förbereda den unge till att klara ett eget liv utanför anstalten. Drogmisbruk är en av huvudindikationerna för placering på §12-hem. Det är också en av de faktorer som har klarast samband med ett fortsatt liv utanför samhället. Resurser för missbruksvård av ungdomar är i stort sett lika med en placering på särskilt ungdomshem. Resultaten av en sådan placering är som vi sett närmast katastrofal ur både den unges och samhällets perspektiv.

Brottslighet i form av egendomsbrott och våldsbrott är de dominerande intagningsorsakerna för främst pojkar. Även detta är starkt korrelerat med ett fortsatt liv i brott och på anstalter.

I denna rapport kan vi se tecken som tyder på hur störda relationer och konflikter till en eller båda föräldrarna är en av de starkaste drivkrafterna

bakom de individuella handlingar som driver de unga till kontakt med samhällsapparaten. Inte heller här tycks vare sig anstaltens eller kommunens ambitioner eller behandlingsinsatser vara tillräckliga. Familjearbete förekommer i mycket begränsad omfattning, om alls, och kontakten med föräldrar och familj upprätthålls i mycket liten utsträckning.

#### **4. Motståndet mot behandlingen**

Nästan alla ungdomar använder någon slags överlevnadsstrategi, passiv eller aktiv, för att undgå oönskad påverkan från personalen och anstalten. Det betyder att många av ungdomarna helt enkelt inte nås av de pedagogiska eller behandlande försök som görs av personalen. De stänger av möjligheten till intryck, de spelar ett anpassningsspel för att komma ut "oskadda" eller så rymmer de fältet helt enkelt. De är inte där, i fysisk eller psykisk bemärkelse.

Orsakerna till behandlingsmotståndet är dels psykologiska, dels sociologiska eller socialpsykologiska. Dels avvärjer man försök från personalens sida att inleda relationer med dem av skäl som har att göra med existerande relationer till de egna föräldrarna, som Britt Jonsson har visat i sin forskning. Dels agerar man för att komma ur det obestämda och godtyckliga tvånget på ett för personalen dolt sätt genom ett flertal överlevnadsstrategier: rymningar, skenbar anpassning, aggressiv anpassning eller genom att slå sig till ro på anstalten. I båda fallen vistas ungdomar och personal sida vid sida, men utan att nå varandra. Åtminstone inte så längre relationen dem emellan karakteriseras av behandling och tvång.

#### **5. Internkulturen**

Bengt Svenson har i sin doktorsavhandling (1996) analyserat anstalternas betydelse för den narkomana världen. Han talar om den *hemhörighet* och *kontinuitet* som utmärker den narkomana världen. De som har vuxit upp på ungdomshem och ungdomsvårdsskolor och debuterat med narkotika i tonåren och sedan fortsatt till fängelser har en stark hemhörighet inom den narkomana världen. "Att ha suttit ihop" får samma betydelse som att ha gått i samma skola, komma från samma by eller vara från samma land.

Kontinuiteten innebär att de som debuterar som narkomaner i tonåren och som växer upp på anstalter har sina barndomsvänner härifrån. I vuxenålder träffar de på sina gamla kompisar på behandlingshem, avgiftningskliniker och fängelser. Det är också här man träffar nya kompisar och etablerar kontakter. Den narkomana identiteten och hemhörigheten för-

stärks, erfarna och oerfarna möts och kunskaper och färdigheter förs vidare inom kulturen på ett mer effektivt sätt än i vardagspraktiken.

Det finns en sådan värld inom uppfostringsanstalten som i stor utsträckning tycks vara dold för personalen. Här lär sig de nykomna ungdomarna att knarka, att begå mer avancerade och raffinerade brott, här får man kontakt med knarklangare, här hotas nya ungdomar till lojalitet med de intagna gentemot personalen etc. Denna dolda värld, internkulturen, är något som finns i alla slags totala institutioner och "hör till" anstalten som sådan (oavsett om det är fängelse, ungdomsvårdsskola eller mentalsjukhus). Denna kultur innebär ett inbyggt motstånd mot behandling, och om den inte motverkas är det den som riskerar bidra mest till anstaltens effekter för ungdomarna.

Genom att samla ungdomar i varierande åldrar och med varierande erfarenhet av kriminalitet och drogmissbruk under ett eller flera år tjänar anstalten som en oavsedd utbildningsanstalt i asocialitet och brott. Många av de yngre ungdomarna påverkas negativt av att få träffa erfarna och kunniga experter på både det ena och andra. Här knyts också de sociala band som för många kommer att leva vidare under resten av livet. Ofta har man en god kunskap om var kamraterna befinner sig och hur det går för de ungdomar man satt inne med under sin anstaltstid. Många av de ungdomar vi intervjuade hade fortfarande en viss kunskap om och kontakt med de andra ungdomar de lärde känna under Råbytiden. Att ha suttit på Råby tillsammans blir något som skapar en gemenskaps känsla och ett slags mer eller mindre etablerad identitet: "Vi som satt på Råby tillsammans".

## ***6. Anstaltens isolering från samhället***

Se punkt 7.

## ***7. Bristande förberedelser inför utskrivningen och de ungas återvändande till föräldrar och samhälle***

Båda de senaste punkterna är egentligen två sidor av samma sak. Anstaltstiden blir en period när de unga alltför länge bryter kontakten med det normala samhället och inte förbereds och kvalificeras för återinträdet på ett tillräckligt sätt. Om tankemodellen är att den unge först skall visa att han kan uppföra sig ordentligt på anstalten och sedan detta tas som tecken på att han är redo att möta samhället begår man två misstag. För det första tar det tid för att den unge skall visa sig lugn och anpassad till anstalten – om det överhuvudtaget sker en sådan process – och den anpassningen har vi

redan kunnat konstatera är en skenanpassning. För det andra har under denna tid många andra och mera destruktiva processer hunnit verka som influerat den unge negativt. En av dessa är en tilltagande social inkompetens inför återinträdet i samhället.

Det kan vara viktigt att hålla isär de båda begreppen behandling och rehabilitering. Utan att här göra någon avancerad begreppsanalys kan vi kanske säga att behandling har att göra med antingen bot av sjukdom eller sjukdomsliknande problem, eller ett slags pedagogisk påverkan för att förbättra oönskade egenskaper hos en person till något "bättre" (se Levin, Sunesson, Swärd 1997). Rehabilitering däremot, eller snarare, habilitering, har att göra med stärkandet av en persons förmåga att delta fullt ut i samhällslivet. Det kan handla om såväl medicinska, psykologiska som sociala insatser för att – efter behandlingsinsatsen – se till att de unge har den kompetens, de färdigheter, den känslomässiga mognad och den förmåga som krävs för att kunna försörja sig, må fysiskt och psykiskt bra, umgås med andra människor på ett för honom och samhället någorlunda tillfredsställande sätt, att kunna skaffa partner och kanske bilda familj.

Behandlingsprogram i olika kollektiv har ofta en inbyggd fasindelning där behandling, kontroll eller tvång är starka moment inledningsvis för att därefter gradvis luckras upp med ökat ansvar för den unge, färdighetsträning och social kompetens och inträde i samhällslivet som de sista stegen (se t.ex. Bergmark & Oscarsson 1988). Trots en i vissa fall individuellt avpassad behandling tycks Råbys behandling i huvudsak ha bestått av anstaltstiden som något tillräckligt i sig själv och därefter en utskrivning av en socialt mindre kompetent person till – ja, i bästa fall en familj med plats för den unge eller ensamheten i en utskrivningslägenhet, men i de flesta fall en oförändrat dålig familjesituation, de gamla kamratkontakterna och fortsatta brott eller anstaltsvistelser.

Anstalten blir personalens referensram helt enkelt för att det är där de vistas dagligen och det är där de möter ungdomarna. Andra undersökningar har visat att personalen i flera fall helt enkelt saknar tillräckliga erfarenheter och kunskaper om ungdomar och ungdomars vardagsliv i sin normala miljö. Normalt tonårsbeteende kan därför komma att tolkas som något avvikande och tankar om vad som är "bra" för ungdomarna utgår istället från anstalten som referensram (Gunnarsson & Månsson 1986). Den oklara ansvarsfördelningen mellan den kommunala socialtjänsten och behandlingshemmet bidrar till de dåliga förberedelserna inför återvändandet. Men det största skälet är förmodligen frånvaron av en *alternativ tankefigur* som



innebär att separationen från föräldrar och hemmiljö, behandlingstiden på anstalt och återvändandet till föräldrar och samhälle ses som en och samma process. En tankefigur där anstalten enbart utgör en, visserligen kraftigt ingripande, men kort och avgränsad del. Begrepp som "eftervård" är ett tecken på den förhärskande tankefiguren som sätter anstalten som centrum i tillvaron och sedan något ospecificerat "som följer efter". Detta efterföljande något saknas dessutom i praktiken eftersom det inte tillmäts något större värde inom den kommunala socialtjänsten och inte heller tillhör anstaltens normala arbete. Senare forskning visar med tydlighet på nödvändigheten av ett helt annat sätt att tänka där man utgår från öppenvården och den unges normala miljö som det centrala, där separationen från hemmet, kontakten under placeringen och förberedelsen inför återvändandet är delar av en och samma process (Andersson 1996). Om separation och placering genomförs väl har också grunden lagts för en god behandling även om den sker på en anstalt och under onormala förhållanden. Om socialarbetaren bibehåller kontakten med den unge under hela perioden och parallellt arbetar med föräldrelationer, den unges tillhörighet i familjen, skolproblem etc. finns också stora förutsättningar för att återvändandet skall kunna genomföras på ett konstruktivt sätt. Här finns enligt min mening ett stort utrymme för utvecklingsarbete.

## **Diskussion**

Jag har tidigare skrivit att detta inte är en utvärdering och det är sant i en viss mening. Det är inte en utvärdering på individuell nivå där effekten av ett behandlingsprogram kan mätas i förhållande till hur det gått för Pelle och Lisa. Men det är utvärdering av och mot de politiska målen för ungdomsanstalten som social institution.

Vi kan förstå §12-vårdens villkor om vi ser att praktiken är sammansatt av flera, analytiskt skilda delar. Det finns för det första ett individuellt fall som oftast placeras i fokus för både personalens och massmedias intresse. Ungdomar som begått handlingar som faller utanför samhällets moraliska normer eller inom ramen för det som betraktas som brottsligt enligt svensk lagstiftning. Bakom det kan vi ofta hitta individualpsykologiska skeenden med en dynamik som styr både den unges och familjens handlande. Denna yttre, reella, och intrapsykiska konflikt har den unge med sig in på anstalten och här iscensätts tolkningar och skeenden som emanerar från denna privata konflikt. Så långt är nog de flesta överens och flera forskare har

visat hur ett sådant perspektiv kan bli begripligt (Jonsson 1973, Vinterhed 1977, Jonsson 1990).

Men till detta kommer att de unga är just unga och gör en hel del saker som hör unga till – oavsett psykiska eller reella konflikter. De går genom sexuell mognad och söker sin identitet, de skall frigöra sig från föräldrarna och de skall finna sin plats i kamratgänget. Dessa båda aspekter kombineras med en utstötning från hemmet eller ett tvångsingripande i familjen, och dessa normala och inrepsykologiska processer tvingas utspelas inom ramen för en mycket annorlunda och konstgjord miljö som är anstaltens. Kontakten med föräldrar och normal miljö bryts, kamratkretsen reduceras till en tvingande kontakt med andra ungdomar i samma eller liknande situation. Den normala frigörelsen från föräldrar och vuxna blir till en mer dramatisk uppdelning i vi och dom, där normerna inom kamratgruppen och kraven på anpassning från omgivningen blir förstörade och destruktiva. För att den unge skall finna en plats i kamratgänget och för att kunna stå ut i en konstgjord inlåsning under ett år – mitt i tonårstid och pubertet – krävs en aktiv anpassning till gänget och gängets normer. I detta fallet är normerna antisociala, lekfulla och äventyrliga, med ett potentiellt destruktivt innehåll: Lekarna, äventyren, rymningarna innehåller bilstölder, inbrott, försök med olika droger och risker av en alltmer förstärkt avvikar-identitet.

Anstalten tvingas att ägna sin mesta tid åt att hantera de arbetsuppgifter och problem som uppstår som en konsekvens av anstalten i sig. Rutinarbeten med mat, städning, väckning, läggning, fritidssysselsättningar och utflykter fyller tiden. Därutöver måste de hantera ungdomarnas högljudda krav på uppmärksamhet, deras protester, deras kast mellan önskemål om förståelse och okvädingsord till de oförstående i vuxenvärlden. Försöken att få ordning på anstalten och de unga blir ett primärt intresse: ordning och disciplin, rutin och regler blir de behov som framträder i det kaos som åtta desperata tonåringar skapar i en liten låst och steril miljö. Konflikten mellan personalens ordningsuppehållande uppgifter och de behandlande intentionerna skapar konflikter som påverkar handlandet negativt. Precis som på kollo eller internat skapas också ett antal för personalen dolda processer. Bakom den ”rationella” ytan lever ungdomarna ett eget liv bortom personalens insyn.

Den unge, så som han framträder i anstaltsmiljön, kommer i fokus. Psykopatologiska etiketter och förklaringsmodeller börjar tillgripas och olika påverkans- och behandlingstekniker framstår som nödvändiga. Den dynamiska relationen och konflikten med föräldrarna kommer i bakgrunden,

ungdomarnas behov av att prova en identitet och ett sätt att förhålla sig till vanliga ungdomar, vuxna och allt som vardagslivet innehåller i samhället träder i bakgrunden. Kan du inte fungera här, kan du ju inte fungera i samhället. Och månad efter månad blir ungdomarna alltmer anpassade till anstalten och dess konstlade rutiner. De mister kontakten med samhället, med fritidsintressen, dans, umgänge med människor i normala miljöer, att ta ansvar för ekonomi, boende, att gå och handla och äta bland vanliga människor etc. Ett år är en mycket lång tid för en pojke och flicka i femtonårs-åldern att vistas i en avskild och konstgjord miljö.

Individualiseringen av de ungas brottslighet gör att frågor om fattigdom, makt, disciplinering och ojämlikhet i resurser kommer i bakgrunden. Idag är vi långt från den diskussion som en gång drev fram utvecklingen av uppfostringsanstalterna. Den sociala och politiska oro som industrialiseringen drog med sig när arbetarfamiljerna inte längre ansågs kunna uppfostra barnen på ett tillförlitligt sätt. Den förvildade ungdomen drog fram på vägar och torg utan någon hufvaders stränga blick. Alltefter omständigheterna ledde det till att de mest uppstudsiga barnen hamnade i fängelse och de värlösa hamnade antingen i fosterhem, på fattighus eller i barnhus. Ur dessa omständigheter växte räddningsinstitut, uppfostringsanstalter och skyddshem fram. Och kvar idag finns delar av de strukturer och tankar som en gång skapats ur förhållanden och ideologier som idag är bortglömda. Anstalterna står kvar, fattigdomen syns inte längre och handlar inte idag om samma dramatiska kamp för överlevnad som vid sekelskiftet. Då var anstalten stället där de unga kunde få mat, tak över huvudet och kläder på kroppen. Men det var också stället där disciplinen härskade oinskränkt med piskan i högsta hugg. Det socialistiska spöket har också mist en del av sin skrämselkraft. Idag handlar de officiella bilderna istället om enskilda individer med särskilda vårdbehov som sägs behöva en tids inlåsning i en anstalt under hemliknande former. Men anstalten konstrar och sparkar bakut och driver gäck med alla försök att omvandla sin grundläggande avskiljande och disciplinerande funktion till något slags individuellt behandlingshem med rehabiliterande funktioner.

Anstalten i sig skapar alltså de villkor de unga lever under, med eller utan sina privata psykologiska konflikter. Ungdomarna kommer i allmänhet från fattiga förhållanden och med erfarenheter av mycket destruktiva uppväxtförhållanden: övergivenhet, överdrivet ansvar, hugg och slag, ständigt åsyn av missbruk, slagsmål och misär i hemmet, utstötning, övergrepp, omflyttningar, ständiga byten av pappor, upprepade placeringar i foster-

hem och anstalter. Och fortfarande är det så att för vissa av dem blir paradoxalt nog Råby som ett himmelrike: lugn och ro, upppassning med mat och fritidsaktiviteter, en "tillåtande" miljö där man kan busa, skrika, rymma och leva loppa med killar och tjejer utan att man drabbas av stryk, utgångsförbud och sura miner från föräldrarna. En del ungdomar berättar att de ökar avsevärt i vikt under Råbytiden därför att de inte är vana vid att få så mycket mat i hemmet. Andra berättar om en fritid som de varken förr eller senare haft råd till på egen hand.

Den traditionella anstalten rymmer emellertid i sig alltid negativa effekter och det tycks krävas mycket aktiva och medvetna insatser för att övertrumfa eller bryta genom dessa. För de flesta blir anstaltstiden något som mest utmärks av rutin, slapphet och tristess. Avskildheten från samhället, internkulturen, smittan från de äldre missbrukarna till de yngre, gemenskapen i utstöttheten, slentrianen i vården, negativa eller destruktiva självbilder, de hierarkiska strukturerna o.s.v. – allt bidrar till de negativa effekterna för de intagna.

De ungdomar som gått genom oskadda eller stärkta har gjort det genom en egen styrka som fått dem att stå emot de negativa frestelserna. De som har sociala och psykiska resurser med sig in är också de som kan ta till sig av det som anstalten trots allt erbjuder. Därutöver finns det ett positivt inflytande som utövas av personalen i de fall en positiv relation uppstår mellan den unge och någon i personalgruppen, i vid mening. Denna hjälp tycks i första hand bestå i det stöd som en extra förälder eller kompis kan bistå med, en pålitlig vuxen som går att prata med, som lyssnar och förstår och som framför allt bryr sig om den unge på ett sådant sätt att det uppfattas som omtanke och äkta engagemang av den unge. Sällan tycks hjälpen bestå av interventioner i den unges konflikter och relationer med de egna föräldrarna. Det tycks också vara så att det finns några personer i personalgruppen som mer än andra har förmåga att förmedla ett sådant trovärdigt engagemang till de unga. Det betyder inte att det automatiskt går bra i livet för dem som fått en sådan relation, men minnet av den lever kvar som något positivt och viktigt. Ibland också som ett reellt stöd flera år efter Råbytiden. Men det har i och för sig inget med anstalten att göra, sådana relationer kan etableras i vilka sammanhang som helst och kanske med fördel utanför en anstalt.

### **Den självklara tvångsvården av unga brottslingar?**

Skyddshem, ungdomsvårdsskolor och särskilda ungdomshem är olika namn för en grundläggande form av samhällsvård som funnits i Sverige sedan sekelskiftet och t.o.m. ännu tidigare än så. Efter en period på tio år mellan 1983–93 är anstalterna åter statligt organiserade och utgör en omfattande och institutionaliserad del av den sociala barnvården. Idag finns det inte mindre än 34 särskilda ungdomshem med 615 platser varav c:a hälften låsbara och hälften öppna.<sup>29</sup> Nästan nittio procent av de placerade var omhändertagna enligt LVU, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga, som reglerar samhällets rätt att vårda barn och unga utan samtycke av deras föräldrar. I denna speciallag finns i paragraf 12 en bestämmelse som säger:

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn skall det finnas särskilda ungdomshem. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, statens institutionsstyrelse beslutar vilka hem som ska vara sådana hem.

Den vidare regleringen av dessa anstalter finns i de följande paragraferna i lagen och i en särskild förordning, Socialtjänstförordningen, som reglerar de särskilda maktbefogenheter de ansvariga för sådana hem skall ha. En särskild myndighet, Statens institutionsstyrelse SiS, har inrättats för att driva och leda dessa särskilda ungdomshem.

Trivial kunskap?

Tja, i ett av våra närmsta grannländer, Danmark, är förekomsten av sådana hem idag fullständigt okänd. Vår kultur är i stort densamma, ungdomsproblemen är desamma, men ungdomsvårdsskolor och särskilda ungdomshem är sedan många år en okänd företeelse. De sista kvarvarande tvångsanstalterna, Bråskovgård och Bøgholt, lades ner, så vitt jag vet, i samband med införandet av den nya Bistandsloven i början av 1970-talet. Tanken att under obestämd tid låsa in ungdomar för tvångsvård med okänt resultat är för dansken en främmande tanke.

Våren 1997 rasar en kraftig politisk och professionell debatt i Danmark eftersom den danska regeringen presenterat ett politiskt program för att komma till rätta med ungdomsvåldet, populärt kallat "Voldspakken" (våldspaketet). Det innefattar bl.a. förstärkta sociala insatser, snabbare

<sup>29</sup> Uppgiften hämtad ur tidskriften SiStone nr 6/1996 där Statens institutionsstyrelse redovisar aktuell statistik.



rättslig behandling av våldsärenden, bättre hjälp till brottsoffer, högre straff för grovt våld och för att bära kniv på offentlig plats och planer för säkrare diskotek och nattöppna restauranger. De förstärkta sociala insatserna skall innefatta uppsökande verksamhet, ungdomsrådgivning, förstärkt samarbete mellan polis och sociala myndigheter, direktkontakt med de ungas föräldrar när de begått brott, inrättandet av stödpersoner etc. Men det som väckt det stora rabaldret är planerna på att skapa lagmässiga möjligheter att överföra dömda ungdomsbrottslingar till låsbar avdelning inom socialvården, där också andra behandlingskrävande ungdomar skall kunna ges längre tids behandling i s.k. säkrade avdelningar. För att klara detta planerar man att på försök inrätta en ny avdelning med 10 platser.<sup>30</sup> Detta är något helt nytt som skakar om rejält i vårddebatten. Mot bakgrund av de svenska erfarenheterna från bl.a. denna undersökning är reaktionerna högst befogade.

I Sverige pågår en liknande debatt om våldet i samband med insläppen till nattöppna diskotek och dansrestauranger och mellan olika ungdomsgrupper. Justitiedepartementet har lämnat ett betänkande som föreslår en ny påföljd för unga brottslingar.<sup>31</sup> Fängelse skall inte längre användas för ungdomar under 18 år, utan de skall istället dömas till överlämnande till vård vid särskilt ungdomshem och verkställigheten skall anförtros åt Statens institutionsstyrelse SiS. Påföljden skall vara tidsbestämd och bestämmas enligt brottets straffvärde till lägst två månader och högst fyra år. Behovet av vård utmönstras ur placeringsskäl. Dom på fängelse reserveras därmed till de extrema undantagsfallen.

Skälen till förslaget är att fängelse bedöms som en olämplig miljö för ungdomar och att verkställigheten därför skall utformas så att risken för skadeverkningar minimeras och möjligheterna till vård och behandling ökas. Dock skall placeringen genomföras som ett straff och under former som garanterar tillräcklig säkerhet.

Förslaget innebär problem av olika slag. T.ex. att §12-hemmen får ta hand om både straffdömda och administrativt omhändertagna inom samma anstalt. Lagen om längsta tillåtna vistelse på låsbar enhet måste ändras så att tidsgränsen förlängs och tvånget knyts till person och dom, inte den rumsliga placeringen. Graden av slutenhet skall anpassas till de behov som föreligger i olika skeden av strafftiden, vilket innebär att den unge skall kunna flyttas till andra öppna enheter inom anstalten. Vistelsen kan också

<sup>30</sup> Pressrelease med namnet "Regeringens strategi över för volden" 14 januari 1997.

<sup>31</sup> Påföljder för unga lagöverträdare. Ds 1997:32 Justitiedepartementet.

innebära att den dömda överförs till annan vård utanför det särskilda ungdomshemmet efter en viss tid. Socialtjänsten blir då ansvarig för hans boende, ekonomi och annan behandling. Kostnaderna kommer att fördelas mellan staten och kommunerna ungefär enligt nuvarande ordning för §12-hemmen. Förslaget innehåller också enligt utkastet lagändringar som gör att tvångsplaceringar av administrativ karaktär skall kunna både föregå och följa placeringen utifrån brottsbalken "...för att säkerställa kontinuiteten och långsiktigheten i vården". Råby är en av de anstalter som planeras för sådan verksamhet.

### **Vilka processer och strukturer leder till framgångsrik behandling?**

En slutsats man preliminärt kan dra är att bäst effekt har Råby för de enkla fallen, främst flickor med akut dramatiska och olösta relationsproblem till föräldrarna i samband med vuxenblivandet. Särskilt de fall där flickorna lämnar hemmet för en tillfällig och äventyrlig gemenskap i olika gäng. Då visar sig rädslan för sexualiteten och fantasier om vad flickorna tar sig till kommer i förgrunden för både föräldrar och samhälle (Svärd 1993). Här kan en tid på Råby få en lugnande effekt och bryta en negativ trend. Men om inte flickorna är starka i sig själva och har en grundläggande trygghet hemifrån riskerar man att göra saken efter värre genom de relationer de etablerar med andra ungdomar på Råby. För de "enkla" flickproblemen kan man naturligtvis tänka sig helt andra och mindre ingripande åtgärder med samma effekt som ett års vistelse på låst anstalt.

En annan av de lärdomar man tycks kunna dra när det gäller praktiken är att långvarig, tidsobestämd anstaltsvård som bygger på tvång och direkta maktbefogenheter från anstaltens sida inte leder till någon rehabilitering. Rehabilitering i betydelsen resocialisering eller social kompetenshöjning kan förmodligen enbart ske om det finns en verklig kontakt med det normala samhället i form av normalt arbete, skola, utbildning och social gemenskap. Och det sker förmodligen bäst i en tidsobestämd, öppen och frivillig kontakt som finns såväl före, under som efter eventuella avbrott i form av anstaltsvistelser. Om anstaltsvård måste användas tyder våra resultat på att den skall vara kort, tidsbestämd, fylld med planerad, fasindelad och meningsfull verksamhet och inriktad på stärkande av kompetens att återvända till vanligt samhälle med eller utan stöd från personer i likartad situation eller av socialtjänstemän med uppdrag att göra just detta. Men det finns flera exempel på anstalter som medvetet försökt bryta med anstaltens alla negativa och destruktiva drag. Barnbyn Skå är kanske det mest kända

exemplet i Sverige, men det finns också intressanta exempel i grannlandet Danmark.

På ungdomsinstitutionen "Solhaven" på Jylland har man valt att ändra på själva grundförutsättningen för det som kallas anstaltsvård och förkastat allt som förknippas med den stora anstalten. Här tar man sin fostrande uppgift på allvar och utgår ifrån kontakten mellan vuxna och ungdomar som grund för organiseringen. Hela idén med tiden på Solhaven är att de unga skall ges redskap och färdigheter för att klara ett självständigt liv och successivt under behandlingen tränas de och stöttas i att genomföra sitt individuella projekt i samhället.

Grunden till denna framgångsrika behandlingsorganisation är negativa erfarenheter av stora anstalter av Råbys typ.<sup>32</sup> En sådan kritik kan också exemplifieras av den som Valstadkollektivet i Sverige riktat mot §12-hemmen.<sup>33</sup> I en sådan verksamhet står pedagogiken och behandlingsinnehållet, själva arbetet i organisationen, och organiseringen av detta arbete i harmoni med varandra. Därmed blir de rehabiliterande effekterna större, men legitimiteten i samma grad lägre.

Där har man aktivt försökt undanröja alla den stora anstalts negativa funktioner och renodla de positiva och konstruktiva. Men allt detta har skett i privata former – det är förmodligen en förutsättning. Och resultaten tycks bli utmärkta. Verksamheten bygger på frihet från tvång, klara tidsperspektiv och sekvenser där behandlingen rör sig från total kontroll till alltmer ökad frihet och ansvar för den unge. Integrationen i samhället är en av de grundläggande delarna av programmet, vilket underlättas av att Solhaven faktiskt ligger mitt i samhället utan att det märks. Ingen enhet är större än för fyra ungdomar och dessa blir på plats med samma personal under hela den tid de vistas på institutionen. Det negativa grupptröcket är reducerat genom det lilla antalet ungdomar, men också genom den genomtänkta pedagogiken. Varje gång en ny pojke eller flicka skall flytta dit inleds vistelsen med fjorton dagars vistelse i en stuga tillsammans med de vuxna som han skall bo med under resten av vistelsen. Därefter besöker de gemensamt alla viktiga personer som finns i hans släkt och bekantskapskrets för att se var det kan finnas stöd för honom i fortsättningen. Först därefter får han sätta sin fot inne i huset bland de andra tre ungdomarna.

<sup>32</sup> Se Sidste chance. Socialpædagogen nr 6 25 marts 1993 50. årgång eller C. Levin: Udsatte Unge – en nordisk konferens om udsatte unge. Nordisk Socialt Arbeid nr 3, 1994.

<sup>33</sup> Se artikeln Bristande kompetens. Det är främsta orsaken till ungdomsvårdens kris. Socionomen nr 1, 1991.

Därmed sker socialiseringen på de vuxnas villkor och inte på ungdomarnas och den dolda internkulturens villkor.

Den personal man anställer ställer man i princip endast två krav på: att de inte skall vara rädda för konflikter med ungdomarna och att de skall tycka om att arbeta med svårhanterliga ungdomar. Uppfyller de inte de kraven spelar det ingen roll vilka kvalifikationer de har. Personalen har därefter en och endast en uppgift: att ägna sig åt de fyra barn de har i huset. Allt annat finns det stödpersonal som ägnar sig åt. Inga problem kan därmed lämnas åt "någon annan", alla konflikter måste lösas här och nu, inga utskrivningar är möjliga, inga utspel och manipulationer från ungdomarnas sida är möjliga. Under behandlingstiden integreras de unga i samhället genom stöd till bostad, arbete och utbildning. Och de når uppenbarligen mycket goda resultat med ungdomar som skickas till dem och som bedömts som omöjliga att ha på andra ställen: såväl inom det sociala som inom psykiatrin. Kostnaden för detta är ungefär hälften av kostnaden för en plats på ett svenskt §12-hem.

### **Basenheter och självhjälsgrupper**

En annan modell, som kanske är mer utprovad i Sverige, är tanken att behandling, påverkan, träning eller stöd skall ske i ett långsiktigt, tidsobegränsat perspektiv i frivilliga, normala och öppna former och så långt möjligt i det samhället den unge skall fungera i. Anstaltsvård, intensiva påverkansprogram, avgiftning etc. skall enbart ses som tidsmässigt avgränsade åtgärder inom ramen för ett kontinuerligt program den unge kan ta till sig i takt med att han behöver det och växer. Hit kan man föra allt från Basenheten i Rosengård, som är en myndighetsbaserad öppenvårdsorganisation till t.ex. AA-rörelsen som är en kamratorganiserad stödverksamhet. I exemplet med basenheterna finns en öppenvårdsbaserad barn- och ungdomsverksamhet som arbetar med den unge och hans familj i hans naturliga miljö inom ramen för principer om normalisering, kontinuitet och frivillighet. Under de perioder då mer ingripande åtgärder krävs, t.ex. i form av placering på anstalt eller behandlingshem, finns personalen med under hela förloppet för att följa vad som sker, för att förbereda återkomsten och återuppta stödet till den unge, precis som innan åtgärden (Se Hagelin & Levin 1988).

Utanför AA-rörelsen har det vuxit fram en professionell påverkansmodell i anstaltsform, den s.k. Hazelden- eller Minnesotamodellen. Här får missbrukaren delta i ett kort och intensivt påverkansprogram där han ges

redskap för att hantera sitt liv efter anstaltsbehandlingen. Redan under denna påverkansperiod inskolas han i AA och i deras självhjälpgrupper. När han kommer ut från behandlingshemmet har han redskap för att hantera sitt beroende av alkohol, en organiserad form av kamratstöd och möjligheten att delta där så mycket och så länge han känner behov av det (Levin 1996 a). Det finns problem förknippade med båda modellerna i praktiken men i båda fallen överbryggas man glappet mellan förvisningen till anstalten och övergången till ett vanligt liv. Anstalten är inte sig själv nog, utan ingår som en liten, men betydelsefull del i en process för att hantera olika slags livsproblem. Styrkan i basenhetsmodellen är att den inte bygger på speciella symptomgrupper eller specialisering på särskilda åtgärder eller metoder. Därmed kan den hantera både förändringar i problembilden och den bredd i livsproblemen som de unga kan behöva hjälp med under sin uppväxt.

### **Avinstitutionalisering?**

Samhället ställer krav på föräldrarna att ansvara för barnens uppfostran så att de faller in i samhällsordningen och följer gällande normer. Om de misslyckas träder det sociala systemet in och i extrema fall tar staten över fostraransvaret och placerar de unga i en anstalt som skall vara en förebild för hur föräldrar skall uppfostra sina barn. Dessa krav finns överallt i samhället, men gränserna är inte synliga mer än när man stöter emot dem: de förmedlas i formella system som skola och dagis och i arbetslivet, de blir än mer märkbara om man tvingas till kontakt med generella stödsystem som försäkringskassa, A-kassa och arbetsförmedling och mycket tydliga när kontrollsystem som den sociala barnavården och socialbidrag träder in i familjelivet. I anstalten är samhällsordningen desto tydligare och tyvärr tycks inte den statliga uppfostran leda till något bättre resultat för de unga.

Uppfostringsanstalten i sin nuvarande form är svår att försvara i termer av behandlingsresultat eller individualprevention. Orsaken är naturligtvis att anstalten som social institution har andra viktigare uppgifter av politisk art, och det är dessa kulturellt och politiskt definierade uppgifter som vidmakthåller strukturen och (de negativa) effekterna. I anstalten materialiseras och synliggörs de samhälleliga normer och den sociala ordning som genomsyrar samhället (Foucault 1983 och 1987, Bakshi 1996). Kritiken av Råby är egentligen en kritik av ett tvångsbaserat anstaltssystem som befinner sig i gränsområdet mellan psykiatrin, fängelset och barnhemmet. Enstaka metodiska förändringar inom ramen för den anstaltsbaserade sociala



sektorn kommer inte att leda till några väsensskilda förändringar. Systemet måste förmodligen reformeras från grunden så att de tvångsmässiga ingripandena baseras på tidsbestämda domar inom rättssystemet, medan de hjälpanande insatserna utvecklas i nya kombinationer där bl.a. erfarenheter från avinstitutionaliseringsprocessen inom psykiatrin, omsorgerna och åldringsvården kan utgöra exempel. Inte för att avinstitutionaliseringen inom andra sektorer i praktiken genomförts på ett särskilt föredömligt sätt, men begreppet, temat och processen måste nu introduceras även inom den tvångsbaserade ungdomsvården. Därmed börjar kanske också en process mot utvecklingen av alternativa synsätt och vårdformer även inom ungdomsvården.

### **Den gamla och nya Råbyundersökningen**

I den gamla Råbyundersökningen från 1971–1972 drog man en del generella slutsatser av sin undersökning (Wiberg 1976). De fann att trots att man vid tiden för undersökningen satsat optimala ekonomiska och personella resurser i form av nya avdelningar, verkstäder, sjukvårdspersonal, psykologer, psykiatriker o.s.v. visar undersökningen att pojkarna inte tyckte sig ha fått någon verklig vård. De har inte nåtts av personalens aktiviteter och avsikter. Observera att detta skrevs av de psykologer och psykiatriker som själva till dels utgjorde den extra satsningen. Det pojkarna upplevde var meningslös, långtråkig och obehaglig vård.

Den andra erfarenheten man gjorde var att undersökningsresultaten, trots undersökningens förändrande och utvecklande syfte, inte nådde ut till personalen. De läste inte resultaten och de diskuterade dem inte heller i någon större utsträckning. I hög utsträckning uppfattade man forskningsresultaten som ett hot mot sin existens. Rapporten avfärdades av några som alltför teoretisk, som inaktuell eller som otillförlitlig – pojkarnas tillförlitlighet ifrågasattes helt enkelt.

Då var forskarnas syfte att bidra till en förändring av anstaltsvården i en demokratisk förändringsprocess, men man tyckte sig märka att forskningsresultaten istället användes för att motivera nedläggning av platser inom ungdomsvårdsskolorna. De slutsatser man drog av dessa generella resultat var att båda fynden hängde samman med skolornas och hela vårdorganisationens hierarkiska struktur som bl.a. omintetgjorde en tvåvägskommunikation inom organisationen. Denna hierarkiska struktur var gemensam för andra liknande organisationer som pojkarna hade erfarenhet av, t.ex. ungdomsfängelser, fängelser och psykiatrisk vård. De upplevde dem alla som i

stort sett samma sak. Och gemensamt för dem alla var upplevelsen av slentrian, meningslöshet och förnedring. Lika gemensamt var att pojkarna i mycket liten utsträckning blivit hjälpta av sina institutionsvister.

Detta är enligt min mening intressanta iakttagelser som pekar på de centrala frågorna inom behandlingsforskningen och för den delen den sociala forskningen överhuvudtaget. Det handlar om den sekelgamla kunskapen om anstalternas negativa verkningar för de intagna och om den totala irrelevansen i denna kunskap för anstalternas överlevnad och t.o.m. tillväxt (Foucault 1987, Levin 1997). Det handlar också om hur forskningsresultat används och inte används där ytterst politiska syften avgör hur kunskapen utnyttjas (Nilsson & Sunesson 1988, Nilsson 1992). Och det handlar om de strategier som används inom den sociala sektorn för att avvärja kunskap som kan påverka arbetet och dess resultat i syfte att skydda de strukturer som ger verksamheten legitimitet (Levin 1996 a och b).

Vilken reaktion kommer denna rapport att möta?

## Litteratur

- Ahnsjö, S. (1941) *Delinquency in girls and its prognosis. The State Institute of Human Genetics and Race Biology*. Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri. (Också som: Acta Paediatrica. Vol. XXVIII. Supplementum III.)
- Aichhorn, A. (1978 ) *Ungdom på villovägar*. [Orig 1925] Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Allmänna råd från socialstyrelsen 1981:2 LVU*. Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- Allmänna råd från socialstyrelsen 1982:5* Hem för vård eller boende.
- Andersson, G. (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (1996) Barn och uppbrott. I Andersson, G. m.fl. *Barnet i den sociala barnvården*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber.
- Andersson, L. (1988) *Behandlingsplanering inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen redovisar 1988:16.
- Andersson, M. (1976) *Hur går det för 50-talets Stockholmspojkar?* Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning Nr 38.
- Bakshi, A-S. (1996) Det åtskilda. En jämförande studie mellan Foucaults och Goffmans uppfattningar om institutioner och interaktion. I Chaib, M. (red..) *Begriplighet och förståelse. Texter om det kommunikativa samspelet*. Lund: Studentlitteratur.
- Barnavårdslagen. (1969) Kungl Maj:ts stadga den 9 december 1960 (nr 728) för ungdomsvårdsskolorna §§ 48–50. *Råd och anvisningar från Socialstyrelsen*. Nov 1969.
- Bergmark, A. & Oscarsson L. (1988) *Drug Abuse and Treatment – A Study of Social Conditions and Contextual Strategies*. Stockholm Studies in Social Work 4. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling*. Stockholm: Beckmans boktryckeri. (1898) Betänkande och förslag afgifna af den af Kongl. Maj:t den 16 Oktober 1896 tillsatta komitén för

utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn.

Blegvad, B-M. (1972) *Brikker i et spil eller: Om behandling på institution*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S.

Blomberg, D. & Grünewald, K. Ungdomsvårdsskolornas nuvarande klientel. Bilaga till betänkandet Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. *SOU 1964:24*.

Blomberg, Dick (1954) Undersökningar rörande ungdomsvårdsskolornas klientel. Bilaga till *SOU 1954:5 Vården vid ungdomsvårdsskolorna*.

Bolin, L. (1992) Från tukthus till ungdomsvårdsskola. I *Från tukthus till behandlingshem*. Stiftelsen Allmänna barnhuset. NordJem.

Bondesson, U. (1974) *Fången i fångsamhället*. Malmö: Norstedts.

Bondesson, U. (1977) *Kriminalvård i frihet. Intention och verklighet*. Stockholm. Liber förlag.

Bonnier, L & Kälvesten, A-L. (1989) *För sommaren – eller för hela livet. Barn och ungdomar från Stockholm placerade i fosterhem 1960*. FoU-rapport 104. Stockholms socialförvaltning, FoU-byrån.

Bramstång, G. (1964) *Förutsättningarna för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom*. Lund: Gleerup.

Bullock, R., Little, M. & Millham, S. (1993) *Residential Care for Children. A Review of the Research*. Darlington Social Research Unit. Department of Health. London: HSMO.

Börjeson, B. & Håkansson, H. (1990) *Hotade, Försummade, Övergivna – är familjehemsplacering en möjlighet för barnen?* Stockholm: Rabén & Sjögren.

Börjeson, B. (1966) *Om påföljders verkningar*. Stockholm. A&W.

Börjeson, B. (1990) Frivillighet och tvång inom missbrukarvården. I *Forskning om missbrukare och vården, särskilt tvångsvården*. DSF.

- Claezon, I. (1987) *Bättre beslut*. En studie av socialsekreterarnas handläggning av omhändertagande av barn. Institutionen för socialt arbete. Umeå Universitet.
- Clemmer, D. (1940) *The Prison Community*. Boston: The Christopher Publishing House.
- Conrad, P. & Schneider J.W. (1992) *Deviance and medicalization. From Badness to Sickness*. Expanded edition. Philadelphia: Temple University Press.
- Dahl, T. Stang (1973) *De okontrollerbara nämnderna*. I Edling, S & Elwin, G. (red.) *Rättssociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Dahl, T. Stang. (1992) *Barnevern og samfunnsvern*. Oslo: Pax.
- Dalteg, A. (1990) *Avancerade unga lagöverträdare*. Doktorsavhandling. Stencil. Psykiatriska institutionen, Malmö Allmänna Sjukhus, Lunds Universitet.
- Dalteg, A. & Levander, S. (1995) *Twelve Thousand Crimes by 75 Boys. A 20 Year Follow-up Study of Childhood Hyperactivity*. Department of Psychiatry, Malmö. Forensic Section. University of Lund, Sweden.
- Eliasson, R., Levin, C., Meeuwisse, A & Sunesson, S. (1990) *Den värderande blicken. Om utvärdering i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Forsling, S. (1987) *444 Stockholmsungdomar i Kris*. Stockholms läns landsting.
- Forsling, S. (1991) *Blir vårstingen värre?* Stockholms läns landsting.
- Foucault, M. (1987) *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Foucault, M. (1983) *Vansinnets historia*. Lund: Arkiv.
- Goffman, E. (1973) *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: R & S.
- Gordan, K. (1973) *Behandlingsforskning på ungdomsinstitution*. Skandinaviska testförlaget.
- Grönwall, L., Holgersson, L. & Nasenius, J. (1991) *Socialtjänstens mål och medel. Handboken om socialtjänsten*. Stockholm: Gothia.



- Gunnarsson, M. & Månsson, S-A. (1986) *Ungdomar, sexualitet och socialt behandlingsarbete på institution. Intervjuundersökning på tre hem för vård eller boende i Skåne*. Meddelanden från socialhögskolan 1986:3, Lunds Universitet.
- Hagelin, K & Levin, C. (1988) *Basenheten i Rosengård – en primärvårdsmodell för socialtjänsten*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansen, L. (1996) *Integration af 15–17-årige lovovertrædere – till ett normalt voksenliv eller til en ungdom og manddom i fængsler?* Stencil. Den sociale kandidatuddannelse. Aalborg Universitet.
- Hansson, J-H. & Svensson, T. (1994) Det terapeutiska paradigmets hegemoni. I Svensson, T. (red.) *Samhälle, psykiatrisk vård och hälsa*. Linköpings Universitet SHS 19, 1994.
- Hessle, S. (1995) *Sociala nätverk i kris, utveckling och fördjupning*. Nätverksstudier på Barnbyn Skå med psykosocialt utsatta familjer. Rapport i socialt arbete nr 74, Oktober 1995. Socialhögskolan. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
- Hilte, Mats (1990) *Droger & Disciplin. En fallstudie av narkomanvården i Malmö*. Lund: Arkiv.
- Hollander, A. (1985) *Omhändertagande av barn*. Umeå: Aktuell juridik förlag.
- Hydén, L-C. (1989) Kriminalitet som livsval. En socialaktstudie av 15 kriminella pojkar. Rapport nr 100. Stockholms Socialförvaltning.
- Hydén, L-C. (1992) "Brott och straff", *Nordiskt socialt arbete*, nr 1 1992.
- Institutionell narkomanvård*. Rapport från BAK-projektet. PM 1988:3 Socialstyrelsen.
- Isaksson, K., Norman, J. & Svedberg, L. (1978) *Överlevnadsstrategier bland socialt utslagna och hemlösa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Jenner, H. (1979) *Mål och verklighet i ett terapeutiskt samhälle*. Uppsala Studies in Education 7. Acta Universitatis Upsaliensis. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Johnston, N., Savitz, L., & Wolfgang M.E. (1970) *The sociology of Punishment and Correction*. 2 ed. New York: John Wiley and Sons.

- Jonsson, B. (1990) *En gång Skå-pojke...* En studie av 20 f.d. Skå-pojkars erfarenheter av Barnbyn Skå. Rapport i socialt arbete nr 49-1990. Socialhögskolan. Stockholms Universitet.
- Jonsson, G. (1944) Undersökningar angående vanartig och asocial ungdom. I *SOU* 1944:30.
- Jonsson, G. (1960) *Flickor på glid*. Promiskuitet hos flickor i 12–16 års åldern. *Psykisk hälsa* 1960:2.
- Jonsson, G. (1969) *Anstalt eller ej – den falska frågan*. *Psykisk hälsa* 1969:2
- Jonsson, G. (1969) *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jonsson, G. (1973) *Att bryta det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jonsson, G. (1977) *Flickor på glid. En studie i kvinnoförtryck*. Stockholm: Tiden/ Folksam.
- Jonsson, G. (1980) *Flickor på glid. En studie i kvinnoförakt*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Kumlien, M. (1994) *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Doktorsavhandling. Uppsala Universitet.
- Larsson, O. (1986) *Samhällets olycksbarn – Om vård i hem med särskild tillsyn*. Utredningsenheten, Brottsförebyggande rådet, BRÅ.
- Levin, C. & Nilsson, G. (1979) Utagerande barn och ungdomar. *Socialmedicinsk tidskrift* nr 7–8, 1979
- Levin, C. & Sunesson, S. (1995) Barnen mellan straff och behandling. *Social forskning* 1/95.
- Levin, C. (1990) Att se eller se igenom – om perspektiv inom utvärderingsforskning. I Eliasson m.fl. (red.) *Den värderande blicken*. Lund: Studentlitteratur.
- Levin, C. (1994) "Udsatte Unge" – en nordisk konferens om socialt arbete med ungdomar. I *Nordisk Socialt Arbeid* 3/1994 Årgång 14. Scandinavian University Press.

- Levin, C. (1996 a) *Socialtjänsten och Minnesotamodellen. Ett samarbetsprojekt mellan två människobehandlande organisationer*. Meddelanden från socialhögskolan 1996:1. Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Levin, C. (1996 b) Barnen mellan straff och behandling. I Armelius, B-Å. m.fl. *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning.
- Levin, C. (1997) *Det sitter i väggarna – om uppfostringsanstalten som social institution*. Under publicering i Egelund, T & Sunesson, S. Socialtjänstens institutioner i socialt och historiskt perspektiv. Socialhögskolan meddelar. Lunds Universitet.
- Levin, C., Sunesson, S. & Swärd, H. (1997) Behandling och socialt arbete. I Denvall, V. & Jacobsson, T. (red.) *Vardagsbegrepp i socialt arbete*. Under publicering. Stockholm: Publica.
- Lindblom, P. (1954) *Ungdomsvårdsskolorna*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Linderot, S. (1992) Utvärdering av försöksprojekt Filborna. Stencil. Socialhögskolan. Lunds Universitet.
- Lindskog, G. (1936) *Striden kring Råby*. Lund: Gleerups.
- Lipsey, M.W. (1995) What do We Learn fr.o.m. 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents? I McGuire, J. (ed.) *What Works: Reducing reoffending. Guidelines fr.o.m. Research and Practice*. Chichester: Wiley & Sons
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Rapport i socialt arbete nr 61-1993. Diss. Stockholms universitet- Socialhögskolan.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn*. Rapport i socialt arbete nr 61 - 1993. Stockholms Universitet: Socialhögskolan.
- Løkke, A. (1990) *Vildfarende børn*. Holte: Forlaget Socpol.
- Mathiesen, T. (1988) *Kan fängelset försvaras?* Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Mattson, Hans (1984) *Den goda förmyndaren. Om samhällets behandling av fattiga*. Sociala metoder 4. Stockholm: Liber.

- Månsson, S-A, Svenning, C m fl. (1978) "Skåneprojektet". Slutrapport från försöksverksamhet inom socialvården i Skåne 1975–1978. Stencil. Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Nielsen B. Grothe. (1986) *Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år*. Holte: Socpol.
- Nilsson, K & Sunesson, S. (1988) *Konflikt, kontroll, expertis*. Lund: Arkiv.
- Nilsson, K. (1992) *Policy, Interest and Power. Studies in Strategies of Research Utilization*. Meddelanden från socialhögskolan 1992:1. Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Nycander, G. (1950) *Personlighetsutveckling på avvägar*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Polsky, H.W. (1987) [1962]) *Cottage six. The Social System of Delinquent Boys in Residential Treatment*. Malabar: Robert E Krieger Publishing Co.
- Psykisk barna- och ungdomsvård. Betänkande I av Mentalsjukvårdsdelegationen inom kommittén för översyn av hälso och sjukvården inom riket. *SOU 1957:40*.
- Påföljder för unga lagöverträdare. Regeringskansliet. Justitiedepartementet. Ds 1997:32.
- Redl, F. & Wineman, D. (1957). *The Aggressive Child*. N.Y.: The Free Press.
- Regeringens proposition 1979/80:1. *Om socialtjänsten*. Bil. 4 Lagrådsremiss om vård utan samtycke inom socialtjänst och sjukvård.
- Robins, L. N. (1966) *Deviant Children Grown Up. A Sociological and Psychiatric Study of Sociopathic Personality*. Baltimore: The Williams & Wilkins Company.
- Sarnecki, J. (1987) *Skolan och brottsligheten*. Stockholm: Carlssons.
- Sarnecki, J. (1990–92) Uppföljning och utvärdering av de särskilda ungdomshemmen (§12-vården) samt Drevvikens ungdomshem. Stockholms läns landsting. Rapport 1–4.

- Schultze, R. (1972) *Vård och behandling vid sociala avvikelser*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Scriven, M. (1997) Evaluation: The state of the art. Stencil. Föredrag vid konferensen "Evaluation as a Tool in the Development of Social Work Discourse". Stockholm: Cus, Centre for Evaluation of Social Services.
- SOU 1944:30* Ungdomsvårdskommitténs betänkande I med utredning och förslag angående Psykisk barna- och ungdomsvård. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 1954:5* Vården vid ungdomsvårdsskolorna. Betänkande av ungdomsvårdsskoleutredningen.
- SOU 1956: 61* Ny barnavårdslag II.
- SOU 1964:24* Om behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna.
- SOU 1974:7* Barn och ungdomsvård. Ett betänkande av fosterbarnsutredningen.
- SOU 1974:31* Settergren-Carlsson, G. & Humble, K. Unga lagöverträdare V. Personlighet och relationer i belysning av projektiva metoder.
- SOU 1974:39* Socialvården. Mål och medel. Principbetänkande av socialutredningen.
- SOU 1977:40* Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Lagar och motiv. Socialutredningens slutbetänkande.
- SOU 1992:18* IUM-utredningen *Tvångsvård i socialtjänsten – ansvar och innehåll*.
- SOU 1993:35* Reaktion mot ungdomsbrott. Betänkande av ungdomsbrottskommittén. Del A.
- Starrin, B. m.fl. (1991) *Från upptäckt till presentation. Om kvalitativ metod och teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Street D., Vinter R.D. & Perrow C. (1966) *Organization for Treatment. A Comparative Study of Institutions for Delinquents*. N.Y: The Free Press.



- Sundell, K., Flodin, B., Rydén-Lodi, B. (1996) *Livet som värsting*. En studie av 15 kriminella ungdomar. FoU-rapport 1996:9 Stockholms Socialtjänst.
- Sundin, B. (1973) *Individ, institution, ideologi*. Stockholm: Aldus.
- Svenning, C. & Svenning, M. (1977) Ungdomsvårdens sista utpost. Rapport om ungdomsvårdsskolornas medverkan i Skåneprojektet 1975–77. Stencil. Sociologiska institutionen, Lunds Universitet
- Svensson, B. (1996) *Pundare, jonkare och andra*. Med narkotikan som följeslagare. Stockholm: Carlssons.
- Svensson, T. (1990) *On the notion of mental illness*. Problematizing the medical-model conception of certain abnormal behaviour and mental afflictions. Linköping Studies in Arts and Science, 54. Hälso- och sjukvården i samhället. Universitetet i Linköping.
- Swärd, H. (1993) *Mångenstädes svårt vanartad. Om problemen med det uppväxande släktet*. Floda: Zenon.
- Torstensson, E. (pseud) (1970) *Ja skiter i varenda jävla pundhuve. Dagboksanteckningar från en ungdomsvårdsskola*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Tärnfalk, M. (1995) §12-vården. Lagen, vården & klienten. Sju ungdomars upplevelse av §12-vård. Stencil. Institutionen för socialt arbete. Stockholms Universitet.
- Vail D. J. (1973) Dehumanisering och institutionskarriären. Grünwald, K. (red.) (1973) *Människohantering på totala vårdinstitutioner. Från dehumanisering till normalisering*. Stockholm: N&K.
- Ward, D. (1972) Behandling i fängelse. I Edling S. & Elwin G. (red.) *Samhällskontroll och mytbildning*. Lund: Wahlström & Widstrand.
- Wiberg, E. m fl (1976) *Pojkar i tvångsvård. Råbyundersökningen*. Stockholm: Prisma.
- Vinnerljung, B. (1996) *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv.
- Vinterhed, K. (1977) *Gustav Jonsson på Skå. En epok i svensk barnavård*. Stockholm: Tidens Förlag.

Zeuner, L. (1990) *Normer i skred. Ungdomskriminalitetens sociale og kulturelle aspekter*. Rapport 90:2. København: Socialforskningsinstituttet.

## Metodappendix

### Populationen och kriteriefrågan

Praxis på Råby har varit att ungdomar som skrivs in noteras med namn, personnummer, inskrivningsdatum, hemkommun och lagrum i en inskrivningsbok. Där får de samtidigt ett löpnummer som identifierar just denna inskrivning.<sup>34</sup> Vid utskrivningen noteras på samma ställe datum och utskrivningsuppgifter. En inskrivning är i idealfallet en ung man i 16-års åldern som skrivs in vid någon av avdelningarna och som efter ett år skrivs ut till hemkommunen igen. Inskrivningsperiod, individ och löpnummer ingår i en harmonisk enhet och uppgifterna om inskrivningsperioden kan hämtas i akten som finns med namn och samma löpnummer i aktskåpet på avdelningen eller i ett låst valv, om det är en äldre akt. Problemet för forskaren är undantagen, misstagen och variationen i praxis.

Ett av de stora metodproblemen i undersökningen har varit att avgöra vad som skulle betraktas som "en inskrivning" och vilken den faktiska vistelsetiden varit. Orsaken till svårigheterna har varit bristen på systematik i sättet att registrera inskrivningarna. Arbetet med registerundersökningen har därför tagit avsevärt längre tid än planerat. Ett problem har varit att bestämma i vilka fall vi skulle betrakta en inskrivning som en och samma trots avbrott i vistelsen av varierande längd och med varierande orsaker. I vissa fall har utskrivning och återinskrivning skett inom ramen för en administrativt sammanhängande inskrivningsperiod och med samma löpnummer. I andra fall har liknande inskrivningsavbrott fått olika inskrivningsnummer och betraktats som två olika inskrivningar. I de fall samma person varit inskriven två gånger och den mellanliggande tiden underskridit en månad har vi räknat det som en sammanhängande inskrivning. Orsaken är att det får betraktas som sannolikt att det är samma problem och problembild som föranleder återinskrivningen. För tolv personer har vi fördelat inskrivningen på två placeringar och för en person har vi fått dela upp den på tre placeringar. I nio fall har vi slagit samman två inskrivningsperioder till en placering. I övrigt har vi följt Råbys egen klassificering av inskrivningarna. Har man räknat två närliggande inskrivningsperioder som en och samma så har vi följt deras bedömning – även om det

<sup>34</sup> Med inskrivning avses här en administrativ kategori som är skild från den *person* inskrivningen avser. Antalet in- och utskrivningar är något större än antalet personer.

(i två fall) skulle vara längre än en månad mellan inskrivningarna. Orsaken är här att Råby under utskrivningsperioden funnits med i bakgrunden, beredda till återinskrivning om det skulle behövas.

En central fråga för undersökningen är relationen mellan ungdomarnas vistelsetid på Råby och den tid de varit inlåsta. Inlåsningstiden kan också delas upp i den totala tid de vistats på s.k. låsbar avdelning (låstid) och den sammanhängande tid de varit på låsbar avdelning (hänglås). En gemensam svårighet för alla tre begreppen är hur olika typer av avbrott, omflyttningar och permitteringar ska räknas. Här måste man skilja mellan den tid den unge varit *inskriven* på en viss avdelning och den tid han faktiskt *vistats* på denna avdelning. Orsaker till att någon inte vistas på avdelningen kan först och främst vara att han eller hon är *permitterad* till hemmet månaden omedelbart före utskrivningen. Ungdomarna kan också vara *avvikna* under kortare eller längre tid och de kan bo på annat sätt under Råbys överinseende under tiden de står som inskrivna på avdelningen. Den vårdform som fanns angiven i 1960-års barnavårdslag som *VUSK* innebar att den unge var inskriven vid anstalten, men vistades utom skolan. Under landstingsperioden fanns en motsvarande vårdform som benämndes "*eftervård*" som inte är angiven i lagstiftningen men som avtalas mellan placerande kommun och respektive anstalt.

Det andra problemet är större och allvarligare eftersom det handlar om brister i journalmaterialet. Det problemet är inte enbart en administrativ fråga eller ett problem för forskaren utan ett reellt samhällsproblem eftersom det avser en mycket ingripande samhällsåtgärd med inlåsnings av ungdomar under långa tider. Det har visats sig att elementära uppgifter om inskrivningstider, vilken avdelning den unge vistats på, graden av slutenhet/inlåsningsperioder, inskrivningsorsaker m.m. i många fall varit svåra att finna. I extrema fall har anteckningar om vistelsen nästan helt saknats. Arbetet med att finna och återskapa gamla uppgifter har därför blivit mycket tidsödande och i vissa fall trots stora ansträngningar – ofullständigt.

Hur forskaren väljer att beräkna vistelsetider och inlåsningsstider är avgörande för tolkningen av förändringar i praxis. Vi har valt att räkna in permitteringsmånaden i vistelsetiden, däremot räknas den inte som "låstid" eftersom den unge inte rimligen kan betraktas som inlåst vare sig i reell eller symbolisk mening. *Avvikningar* är svårare att entydigt bestämma som det ena eller det andra. Dels för att avvikningarna kan vara allt från några dagar till flera månader långa, dels för att man måste göra ett val hur man

ska bedöma objektiva respektive subjektiva data. Vi har räknat all avvikningstid som vistelsetid eftersom de inskrivna ungdomarna har kvar sin plats, och psykologiskt sett torde vara klara över att de inte är fria utan fortfarande föremål för samhälleliga tvångsåtgärder. Om den unge avvikit från låsbar avdelning räknas även avvikningstiden som låstid av samma skäl som ovan. Vi antar att upplevelsen av en permission kvalitativt skiljer sig avsevärt från en rymningsperiod. De särskilda eftervårdskontrakten och tiden i den vårdform som på barnavårdslagens tid kallades VUSK har av jämförelseskäl båda räknats av från vistelsetiden.

Den allra svåraste frågan är hur inlåsning och tvång ska bedömas i relation till s.k. "lätnader" i inlåsningen. Vi har inte undersökt detta på ett systematiskt sätt, men fått indikationer i intervjuerna och i litteraturen. De lätnader i inlåsningen som motiverar längre tids vistelse på låsbar avdelning kan variera från rent symboliska lätnader till reella och långvariga vistelser utanför avdelningen under dagen. Men att bo på en låsbar avdelning under månader och kanske år är kvalitativt så skilt från ett mera normalt boende att enbart möjligheten till vistelse utanför avdelningen inte uppväger de många andra aspekterna av denna speciella boendeform: den påtvingade gemenskapen med andra inlåsta ungdomar, frånvaron av valmöjligheter när det gäller vardagliga saker som t. ex. val av mat och mattider, att inte kunna öppna sina fönster, att be personalen öppna dörrarna varje gång man ska ut eller in o.s.v. De reella lätnaderna är också i hög grad relaterad till de resurser avdelningen förfogar över i form av personal, bilar, pengar mm och i vilken grad lätnaderna avser rörelse inom §12-hemmet eller utom §12-hemmet. Eftersom personalresurserna är begränsade och det alltid krävs minst två behandlare på avdelningen om där finns andra ungdomar, blir rörligheten utanför hemmet begränsad till de tider när en tredje eller fjärde behandlare har tid och möjlighet att följa den unge utanför hemmet.

Just beräkningen av vistelsetider och det vi kallar "låstider" har erbjudit ett stort problem eftersom antalet inskrivningsvarianter i princip är lika stort som antalet individer. Trots det tror vi oss kunna urskilja tre eller kanske fyra olika typer av inskrivningar som utgör steg i en utveckling mot en annan typ av behandling på Råby. *Den första typen* är samtidigt den som erbjuder de största svårigheterna att klassificera vistelsetider och låstider. Anledningen är den vårdideologi som fanns fram till början av 80-talet. Enligt gällande lagstiftning och förordningar från 1960 inleddes alltid vården vid ungdomsvårdsskolorna på låst avdelning (specialavdelning),



men tiden för denna vistelse var maximerad till två månader i följd.<sup>35</sup> Därefter flyttades den unge av nödvändighet till en öppen avdelning och om det inte fungerade där blev det flyttning till annan låst avdelning och efterföljande öppen avdelning o.s.v. Vi kallar denna modell *BVL-modellen*. I sina extrema yttringar borde den egentligen benämnas *kaos-modellen*.

Lägg till det korta perioder med vistelse i fosterhem, återflyttningar till låst avdelning för tillfälliga förseelser, vistelse i isolering, avvikningar, försök med boende i egen lägenhet etc. så får man en mer eller mindre kaotisk bild av vistelsen. Det gör det svårt för forskaren att få ordning i sin kategorisering, och frågan är vilka effekter det fick för ungdomarna? Vi vet dessutom att många av dem hade en lika kaotisk uppväxt och vårdperiod innan de placerades på ungdomsvårdsskolan (Se t ex Levin & Nilsson 1979). Erfarenheterna av denna sönderstyckade behandling, principerna om närhet, kontinuitet etc. som uttrycktes i 1982 års socialtjänstlag och det kommunala och landstingskommunala övertagandet av huvudmannaskapet för ungdomsvårdsskolorna tillsammans med psykoanalytiskt grundad behandlingsideologi utgör grunden till den förändring som först nu när staten åter står som huvudman börjar implementeras.

*Den andra modellen* är associerad med socialtjänstlagens tankar om högst två månader på låsbar avdelning samtidigt som principer om flexibilitet och kontinuitet införs liksom en inriktning mot behandling och inte enbart tillsyn, förvaring och repression (Allmänna råd 1981:2, 98 ff). Konkret visar sig denna modell i ett minskat antal omflyttningar och början till brott mot principen om inledande vård på låsbar avdelning. Ännu har man inte helt anammat kontinuitetsprincipen som utmärker den s.k. behandlingsmodellen.

*Den tredje modellen* kallar vi *behandlingsmodellen* eftersom den bryter mot tidigare sätt att genom yttre medel försöka hantera problematiska beteenden: omplaceringar, isolering, fosterhem. Istället sätter man nu den personliga relationen mellan behandlare och ungdomar i centrum och personkontinuiteten blir det nav kring vilket behandling tänks fungera. Valet av avdelning blir därmed underordnat och villkoren för vistelsen knyts till den unge som individ och inte till rummet. Associerat med en sådan förändring är införandet av särskilda kontaktmän med (begränsat) behandlingsansvar, ökad tolerans för våld, rymningar och individuella beteenden,

<sup>35</sup> Se Kungl. Maj:ts stadga den 9 december 1960 (nr 728) för ungdomsvårdsskolorna §§ 48–50. I Barnavårdslagen. Råd och anvisningar från Socialstyrelsen. Nov. 1969.

etc. Konkret visar modellen sig i långa sammanhängande vårdperioder på en och samma avdelning.

*Den fjärde modellen* är egentligen samma modell som trean, men med den skillnaden att man här systematiskt börjar använda sig av en planerad utskrivning och eftervård. Den nya utskrivningsavdelningen Backebro är ett led i en sådan strategi. Vi kallar denna modell *vårdkedjemodellen*.

## Anteckningar från intervjuarbetet

### Att söka upp en person

Vi utgick från namnet på eleverna och deras personnummer som vi fick på Råby, och det visade sig att om man har de uppgifterna så kommer man faktiskt ganska långt.

Det första steget var att boka tid hos skattemyndigheten och sätta sig vid deras offentliga register. Där kunde man med hjälp av personnummer få fram våra intervjupersoners folkbokföringsadress och, i händelse av att det inte skulle finnas någon sådan, församling. Av våra intervjupersoner var det fyra som överhuvudtaget inte hade någon folkbokföringsadress och en person som hade skyddad identitet (uppgifter fick endast lämnas ut av LOK-chefen).

Namn och adresser faxade vi sedan till Telia för att få fram telefonnummer till de här personerna. Det visade sig att till våra 95 (90) adresser så fanns det 20 stycken som hade telefonnummer som var hemliga. Vi gick också ut till personalen på Råby för att få hjälp med att lokalisera vissa elever. Det var en mycket värdefull hjälp. Personalen hade ofta begrepp om vilka man kunde ringa för att komma i kontakt med en viss elev, de visste att mormor eller någon övervakare kunde vara en viktig person att kontakta.

Rent praktiskt gjorde vi så här:

Vi började med att skicka ut brev till tio personer och tänkte lite naivt att vi skulle få fullt upp att göra med dem ett tag, men vi insåg snabbt att det var lika bra att skicka ut till fler. Det var så många brev som kom tillbaka och så många människor som var svåra att få tag på. Därför kunde man lika gärna ha många att söka, annars blev det mycket dödtid. I fortsättningen skickade vi ut breven 20 och 20, med några veckors mellanrum. Vi förde noga bok på vilka vi sökt och vad vi gjort i de olika fallen. Det är svårt att säga vilken exakt ordning sökandet gått i eftersom det varit olika från fall till fall. Vi har fått använda oss av all vår kreativitet för att finna ut olika sökvägar. I stort gick det dock till så här:

Att någon har varit tvångsvårdad på ett §12-hem är en mycket känslig och sekretessbelagd uppgift. Att dessutom söka upp den personen efter kanske tio år är ännu mer känsligt, ofta är Råby ett avslutat och glömt kapitel: *"Det första jag tänkte när ni ringde var: Råby? Har jag varit där?"* Vi funderade mycket på hur vi skulle kontakta våra 95 informanter på

ett etiskt riktigt sätt och kontaktade därför HSFR:s (Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet) etiska råd för hjälp.

Vi författade ett brev som hade många krav att fylla: Det skulle förklara vad vi ville dem, det skulle vara skrivet så att ingen utomstående som läste det skulle förstå vad vi ville dem och det skulle förmå informanterna att ringa till oss. Vi var så väldigt försiktiga när vi komponerade brevet att inga krav blev uppfyllda utom möjligen det mittersta! D.v.s ingen förstod någonting. I fortsättningen utgick vi i stället ifrån att alla öppnar sin egen post. Vi skrev alltså precis vad undersökningen gick ut på och vad deras funktion i det hela var. Det medförde i och för sig inte att fler ringde hit självmant, men de visste i alla fall vad vi pratade om när vi så småningom hittade och kontaktade dem.

När vi skickat ut första brevet satte vi oss ner för att spända vänta på svar. Det visade sig snart att det var helt fel taktik. Naturligtvis ringde vi till dem som hade telefon, men det var ju inte så många. Då åkte vi istället ut till de adresser dit vi inte hade telefonnummer och breven inte hade kommit tillbaka. Mycket magert resultat. Det är helt enkelt så att många av de vi intervjuat inte bor på sina folkbokföringsadresser, av olika anledningar. Antingen bryr de sig inte om att byta adress när de flyttar över huvudtaget eller också är det en mycket medveten handling. Många av de vi träffat lever utanför samhället och då är det mycket praktiskt att myndigheterna har svårt att få tag i dem:

*Är man kriminell och missbrukare kan man inte ha någon folkbokföringsadress, då får man span på sig.*

*Jag har aldrig haft någon adress, aldrig satt mitt namn på någonting. Jag har aldrig ens ägt ett ID-kort!"*

Det är också så att en del av de vi intervjuat faktiskt inte bor någonstans, de har adressen till någon annan och hämtar sin post där någon gång i månaden. Sedan sover de lite varstans, hos kompisar, i trappuppgångar eller på ett härbärge. De kan också sitta inne eller vara på behandlingshem, det finns tusen anledningar till att man inte bor på sin adress.

Många av de vi sökt har också flyttat under projektets gång. Det finns de som har bytt folkbokföringsadresser tre gånger på sex månader! Alla dessa flyttningar är även något vi sett i intervjuerna. Dels att en stor del har flyttat väldigt många gånger sedan utskrivningen från Råby och dels att påfallande många var i "flyttartagen" vid tiden för intervjun. Antingen hade de precis flyttat in eller stod de i begrepp att flytta ut. Vår telefon har där-

för gått varm till folkbokföringen i Malmö, det har krävts många samtal för att hålla vår adresslista aktuell.

Nästa steg (efter ett påminnelsebrev) blev att bege sig till folkbokföringen för att ta fram deras föräldrars adresser. I många av fallen var det också så att deras föräldrar inte heller bodde på sina adresser och då blev det problem! När vi sökte på en av de intervjupersoner som inte hade någon folkbokföringsadress visade det sig att hans far inte heller var folkbokförd någonstans och hans mor var avliden. Den personen hittade vi genom att en personal på Råby hade sett honom i TV i samband med Tidaholmsupproret! Då vi ringde dit sade de att han hade flyttat till Kumla. Vi skickade brev till fängelset och fick på så vis tag i honom.

Vi har pratat med många mammor och pappor, och i flera fall har vi fått deras historia vad gäller våra informanter. Förtvivlade mammor som vill ha råd om vad de ska göra med sitt barn, pappor som berättar om år av kamp mot myndigheter. Det hände att även om man fick tag i mor eller far så kunde de inte hjälpa oss eftersom kontakten mellan dem brutits. De visste helt enkelt inte var deras barn var, utan rekommenderade oss att kontakta socialförvaltningen.

Om alla sökvägar via föräldrar och vänner var provade fanns det bara en sak att göra: söka på frivården och hos informanternas socialsekreterare. Det gjorde vi dock bara på de personer där vi hade starka misstankar om att de skulle vara aktuella på någon av de instanserna, men efter många veckors sökande hade vi det ganska klart för oss. Eftersom detta är en flyttande grupp människor kunde vi bli lotsade till tre–fyra socialdistrikt innan vi hittade rätt socialsekreterare. Om de p.g.a. sekretessen inte kunde uppge var personen befann sig så hjälpte de oss att förmedla brev och meddelanden.

Elever som har bott på Råby har ganska bra koll på varandra, de vet ungefär hur det har gått för de flesta som satt där samtidigt med dem själva även om de inte vet exakt var de finns. Många gånger har rykten och information från de andra intervjuerna hjälpt oss att hitta de vi söker. T.ex. ”Han sitter på Kumla” eller ”Hon har flyttat till den och den gatan”. Vid ett sådant tillfälle visade det sig dock vara fel: En kille som jag intervjuade på en anstalt sade att ”här sitter en kille som heter XX. Han har också suttit på Råby och vill gärna bli intervjuad!” Eftersom vi letade efter en kille med just det namnet bad jag att han skulle ringa. Det visade sig emellertid att det fanns två XX som har bott på Råby, den ene skrevs ut -83 och den andre -85. Det var helt enkelt fel XX! Mycket tråkigt eftersom det inte har



varit speciellt många som har ringt och bett att få bli intervjuade och när det väl ringer någon så är han inte med i undersökningen.

Våra "säkraste" intervjuer var med dem som satt i fängelse. När vi väl lokaliserat dem (det är den svåra biten) så kunde vi vara ganska säkra på att de skulle höra av sig. Det händer väl inte så mycket spännande saker på ett fängelse. Det är nog också så att de fått tillfälle att stanna upp och tänka över sin situation och att de då är glada att få prata om sig själva i ett par timmar. *"Jag pratar inte med de som jobbar här så som jag pratar med dig nu, det går inte, det kan man inte."* (52). Så det är klart att det är skönt när det kommer en anonym person som de kan prata med. Vi var ju där med det enda syftet att lyssna på vad de hade att säga! (även om det ibland var mycket svårt, men det återkommer jag till)

Reaktionerna när vi sökt upp dem har i de allra flesta fall varit positiva, de har lyssnat på vad vi har haft att säga om undersökningen och sedan bestämt sig för om de vill vara med eller ej. Om de har tackat nej så har vi framhållit ännu en gång hur viktigt det är med deras medverkan, men längre än så har vi inte försökt övertala dem. För oss har det varit mycket viktigt att värna om deras integritet. Vi kom där och ville att de skulle öppna sig och berätta om saker som kanske låg tio till tjugo år tillbaka i tiden och som då ofta var mycket jobbiga upplevelser. Vi tyckte inte att vi på något sätt kunde kräva att de skulle ställa upp utan vi är mycket, mycket tacksamma mot dem som faktiskt har delat med sig av sina erfarenheter till oss. Det är en stor insats!

Även om en person var kontaktad och hade tackat ja till en intervju innebär det inte alltid att det blev någon intervju. Inte just då, i alla fall. Många intervjuer krävde både tre och fyra besök innan de blev av. Det finns fyra personer som har tackat ja, men som inte var hemma vid intervjutillfället och som efter flera påtryckningar ändå inte är intervjuade. Aningen har de försvunnit eller också uteblivit från alla bokade tider. Tre av dem p.g.a. aktivt missbruk och den fjärde vet vi inte riktigt.

### **Intervjuerna**

De allra flesta intervjuerna har genomförts av Marie Fernström och/eller Henrik Hesselman. I början var vi alltid två, vi ville vara säkra på att vi ställde frågorna på samma sätt och letade efter svar på samma frågor. Efterhand som vi tyckte att vi började kunna formuläret och ramarna för intervjuerna övergick vi till att göra dem ensamma. Under resorna blev det dock så att vi gjorde intervjuerna tillsammans av praktiska skäl.

Det är svårt att säga om det fungerade bäst att vara en eller två som gjorde intervjun. En av svårigheterna (som samtidigt var en stor fördel) var att vi inte kände de vi skulle intervjua i förväg. Många gånger kunde man i efterhand säga att: här hade det varit bra att vara två som hjälptes åt att hålla i den röda tråden, eller: den här tjejen hade vi nog kommit närmare om vi bara varit en. Vi visste aldrig vilken miljö som skulle möta oss på andra sidan dörren, det var ett hinder i planeringen men samtidigt var det tjusningen med intervjuandet. (Här måste tilläggas att de dörrar vi ringt på har många gånger varit de med insparkat brevinkast, knytnävsslag genom karmen, brytmärken vid låset o.s.v. En gång var det till och med blodspår i trappan hela vägen upp och som slutade vid informantens dörr. Det visade sig dock vara grannens blodspår...)

Intervjuerna har gjorts efter ett färdigt frågeformulär med både slutna och öppna svarsalternativ. Vi ställde frågorna och pratade runt de olika ämnena tills vi fick svaret klart för oss. Många frågor gällde attityder och därför kunde svaren bli helt olika beroende på vilket ordval och vilken betoning vi använde. Om vi var tveksamma till deras svar lät vi dem själva se de olika alternativen och sätta in sig på det som de ansåg var rätt alternativ.

I de fall det var möjligt och informanten gav sitt medgivande spelades intervjun in på band. Det var tre stycken som nekade, vid en intervju fungerade inte bandspelaren och vid en intervju fick vi inte ta med bandspelaren in p.g.a. säkerhetsskäl (Tidaholmsanstalten). Att använda bandspelare fungerade mycket bra, vi fick gott om tid att prata och det blev lättare att hoppa i formuläret. Sedan kunde vi i lugn och ro efter intervjun skriva ner svaren. Jag tror inte att vi har fått veta mindre för att vi haft bandspelaren på, möjligen är det några ej uppklarade brott som gått oss förbi.

Tidsmässigt var det stor skillnad mellan intervjuerna. Den kortaste intervjun tog en timme och den längsta tog tre timmar. De flesta låg på drygt två timmar. Det berodde helt och hållet på informanterna, på hur mycket de hade att berätta. Det var inte alltid en "effektiv" intervju med betydelsen att vi höll oss strikt till frågeformuläret, många gånger var det andra saker som var viktiga och som de ville prata om. För någon var barnen det som var centralt, för någon det aktuella missbruket. Många gånger fick vi vara ganska klumpiga och avbryta med våra formulärfrågor och det var ofta svårt. Att avbryta en kille som har suttit i 20 minuter och berättat om när hans far tog livet av sig för tio år sedan och hans skuldkänslor för det med

en fråga i stil med "Vad minns du främst från din tid på Råby?", det är inte lätt. Och det går knappast att göra snyggt.

Informanternas reaktioner på intervjuerna har bara varit positiva. Vi märkte att många av dem tyckte det var skönt att någon lyssnade. I början var det jobbigt för mig och Henrik att känna att vi bara gick dit och tog och tog, men efter några intervjuer insåg vi att vi faktiskt gav också. Vi gav dem uppmärksamhet, vi var uppriktigt intresserade och vi lyssnade. De var viktiga och speciella och vem vill inte vara det?

I ett fall blev inte intervjun komplett beroende på att informanten var alltför påverkad av heroin. Jag fick stänga av bandspelaren eftersom hon "somnade" mellan varje fråga. Dock samtalade vi så pass mycket att jag fick huvuddragen klara för mig: *"Hade jag inte bott på Råby så hade jag inte varit narkoman idag!"* (18). I intervjudagboken finns våra anteckningar från omständigheterna kring intervjun med den kvinnliga heroinisten:

När jag anländer till lägenheten möts jag av ett: –"Vänta lite!". Så jag väntar snällt utanför dörren. När jag sedan får komma in möts jag av en ung, sliten tjej iklädd skinnkjol, nätstrumpor och axellös tröja. Hon säger: –"Jag är heroinist och måste ta min dos, du kan sätta på kaffe om du vill". I stället för de vanliga kakorna var soffbordet framdukat med spruta, sked, tändare och heroin! Det var då jag började ångra att jag åkt ensam på just den intervjun. Jag visste inte vad jag skulle ta mig till, om jag skulle stanna eller gå därifrån. Jag beslöt att stanna och försöka genomföra intervjun, detta var ju faktiskt hennes verklighet!!! Så jag gick ut i köket och satte på kaffe. Detta skulle visa sig att bli den mest absurda eftermiddag jag har varit med om i hela mitt liv, denna totala misär mitt i en otroligt välstädd och prydlig lägenhet.

När X kommer ut från toaletten efter att ha tagit sin dos undrar hon om jag har ringt till polisen. –"Nej, säger jag. Det tänker jag inte göra heller." X går dubbelvikt och hennes ögon är alldeles dimmiga. I armvecket finns ett alldeles färskt stickmärke och hon sitter framför mig och sköljer ur sprutan. Fruktansvärt! Hon vill gärna att jag ska genomföra intervjun så jag gör faktiskt några tappra försök, men stänger snart av bandspelaren. Det går knappt att få kontakt med henne och hon "somnar" mellan varje fråga. Då talar jag om för henne att jag avbryter intervjun, men eftersom hon har stannat hemma idag för intervjuns skull så kör jag henne till Z-stad. Vi pratar rätt mycket om Råby i bilen, jag

drar några frågor och hon är förhållandevis klar. I Z-stad släpper jag av henne så att hon kan ta tåget till Y-holm för att dra in lite pengar till sitt heroin på stritan.”

### Intervjumiljöerna

Intervjuerna har gjorts i de mest skiftande miljöer, allt från en 20-talsvilla i Falsterbo till bunkern på Tidaholmsanstalten. Vi har gjort intervjuer i deras hem, i fängelse, på psykiatriskt sjukhus, i häktet, på Råby, på deras arbete, på hotell, på annan lokal (invandrarbyrå), och på telefon. Vi har sett lokalanstalter och rixanstalter, vi har sett slott och koja.... Det här arbetet har tagit oss till många platser som vi förmodligen aldrig skulle kommit till annars.

Fyra intervjuer har vi gjort på vårt kontor. Nackdelen med det är att vi inte sett informanten i hans ”rätta” miljö, men fördelen har helt klart varit närheten till Råby och därmed de minnen från råbytiden som dök upp när de körde in på området. Tre av dem som kom till Råby hade inte satt sin fot här sedan de skrevs ut för c:a tio år sedan, så det är klart att det måste ha känts underligt. Vi visade runt lite och de fick berätta om hur det var här på ”deras” tid.

Att genomföra intervjuerna hemma hos dem (som vi gjort i 29 av fallen) har också inneburit både fördelar och nackdelar. Det har varit deras hem, de har kunnat visa fotografier av sin familj, vi har träffat fru/man och barn och sett samspelet mellan dem. Många av dem har bjudit på kaffe och kakor och stolt visat upp vad de åstadkommit med sina liv. Nackdelen är att det många gånger varit svårt att genomföra intervjun ostört. Sambon har suttit med vid bordet, t.ex., mamman har stått och rökt under fläkten i köket, barnen har sprungit ut och in, kompisar har kommit indundrande och lagt sig i.... Det är dock inte alla gånger som hemmavarande familj varit ett störande moment, ett par gånger märkte vi att det var ett klart stöd för informanten om sambon satt med vid intervjun, även om det störde oss en del! Ett exempel på detta finns i intervjuanteckningarna:

Över telefonen hade vi kommit överens om att vi skulle vara ostörda, detta utgjorde då inga som helst problem. Fyra barn och två kvinnor tog emot mig i farstun och undrade vem jag var. Jag hörde en skrikande mansröst från toaletten som strax blev förkroppsligad. Det var X, iförd morgonrock och med raklödder i ansiktet som uttryckte förvåning. Ef-

ter några sekunders rekognocering i minnet gick det helt plötsligt upp för honom att det var idag och vid just denna timme som han skulle lämna sitt bidrag till samhällsutvecklingen. Han satte kvinnorna i arbete och visade mig in i finrummet. Han ursäktade sig och sade att han helt glömt bort intervjun och att han hade mycket att göra.

X var till slut färdig för intervju, kaffet stod på bordet serverat i finporslinet. Strax efter det att intervjun hade börjat ringde det på dörren. Det var en kamrat till X som satte sig där vi satt. X förklarade för honom att vi höll på med en intervju och inte ville bli störda. Han blev tydligt förnärmad, att en "gajo" kunde sitta i ett zigenarhem och dra uppmärksamheten till sig. Det var för mycket för denne, lindrigt sagt, ohyfsade person som började orera på sitt modersmål och störde intervjun med inlägg som: "*Råby, finns det bögar där?*"

Två intervjuer har gjorts på hotell. Detta p.g.a. att det inte funnits möjlighet att genomföra intervjun i personernas hem och att vi varit på resande fot. Då har vi hyrt en konferenslokal på något hotell och gjort intervjun där. I båda fallen fungerade det bra, alla var nöjda med arrangemanget.

Att göra intervjuer i fängelse är alltid lite speciellt. Vi har gjort elva intervjuer på anstalt. Fyra på rixsanstalter och sju på slutna lokalanstalter. På fängelse är det ingenting som är privat, inte ens deras kläder. De får kanske ha sina egna kläder uppe på avdelningarna men när de får besök måste de ta på sig kriminalvårdens gröna byxor och tröja. De har bara cigaretter med sig så att det räcker över intervjun, för ingenting som de tagit med sig ner får de ta upp till avdelningen igen. Besöksrummen är ofta tråkigt inredda med soffa och fåtöljer klädda i något lättstädat material, kala väggar och galler för fönstren. Ibland trängde ljud från de andra besöken in, en kvinna som skrek, vakter som sprang, nycklar som rasslade i låsen. Det gick absolut inte att glömma var man var. Vid ett besök i ett fängelse gick brandlarmet. Då insåg jag att jag var faktiskt också inlåst i det där rummet, jag hade inga nycklar att öppna med. Det var en skrämmande känsla. Som tur var så var det ett falsklarm.

Under intervjuerna på anstalt frågade vi mycket om hur det var inne på avdelningarna, hur cellen såg ut, vad de arbetade med och vad det var för medfångar de hade. Allt för att få en bild av deras vardag på fängelset. En del av intervjufrågorna föll automatiskt bort för att de satt inne, att t.ex. fråga en som har tre år kvar att avtjäna av en dom på åtta år vad de tycker



om sin fritid är nästan ett hån. Eller hur de ser på sin nuvarande situation vad gäller arbete. Det är ju inte precis frivilligt arbete de sysslar med.

# Bilaga I: Bedömningsschema

## 1. Klarar sig bra (21–24, 25–)

De som är anpassade utan anmärkning eller ännu bättre – ”klarar sig”/självförsörjande. För att hamna i denna kategorin krävs inga eller obetydliga brister i samtliga kategorier.

- Inga domar eller brott under uppföljningsperioden (ev flera år sedan) {65:4–5}
- Inga anstaltsvistelser under uppföljningsperioden (ev flera år sedan) {75:1}
- Inget drogmissbruk under uppföljningstiden (ev flera år sedan) {63:4–5}
- Daglig socialt accepterad sysselsättning {3:3–5; 4:4–5}
- Ingen fysisk eller psykisk ohälsa (sjukskriven mindre än 30 dgr/år) {26: 3–5; 25:3–5}
- Taxerad inkomst för *ensamstående* 1994 > 70 000 (Gäller grupperna 21–) {92}
- (Ev gift/samboende med barn, äger/hyr egen bostad o.s.v.)

## 2. Klarar sig någorlunda

En eller två brister accepteras för att hamna i denna kategori. Här kategoriseras 18–20 åringar som bäst. Generell riktlinje: Har enligt vår uppfattning brutet med gammalt liv; eller är klart ”på gång”.

- Lindrigt brott som gett dagsböter, trafikonykterhetsbrott, åtalsunderlåtelse, skydstillsyn etc., enstaka tyngre brott eller liknande, för länge sedan, och om man brutit med gammalt liv (minst tre år sedan).
- Långvarig sjukdom 30–90 dagar per år
- Inkomstbrist < 70 000 > 40 000 (men försörjer sig på socialt accepterat sätt)
- Arbetsbrist/Arbetslöshet som klart är beroende av strukturella faktorer. (Nyligen eller tillfälligt arbetslös trots tidigare arbete, yrkesutbildning, nyligen avslutad yrkesutbildning etc.)

## 3. Klarar sig dåligt

Här räcker ett av alternativen för klassificering.

- Flera eller allvarligare brott än i 2 ovan, eller tecken på förbättring från kriminellt liv eller liv i droger {65:3; 66:5} (Inga brott 1995)
- Omfattande drogmissbruk, men tecken på förbättring (Inget missbruk 1995)
- En eller flera anstaltsvistelser, men tecken till förbättring (ingen placering under 1995)
- Kriminalitet som 2, men längre sjukdomstid (tidvis arbetsorörmåga, ofta läkarvård) {25/26:2}
- Halv sjukpension, förtidspensionering/Socialbidragsberoende/Svart eller grå sysselsättning {18:(0)1–2; 19:1; }
- Psykiska brister eller drogmissbruk från och till {26:2; 63:3;64:4/5?}

[Här klassificeras också de som arbetar och försörjer sig periodvis, som har realistiska planer för arbete, studier eller vård, som har kontaktproblem på arbetsplats eller skola, som är dömda för brott, men inte varit intagna hela eller större delen av uppföljningsperioden. Här kategoriseras 18–20 åringar som sämst]

## 4. Klarar sig uselt

Generellt: Klarar sig inte bara dåligt, utan tycks fast rotade i sina problem. Här klassificeras de som varken arbetar eller försörjer sig eller studerar. De som saknar realistiska ambitioner. De som är eller har varit helt omhändertagna av samhället under långa perioder (år) *efter* Råby!

(En brist räcker för klassificering här)

- Förtidspensionerad {3:1; 4:2}
- Sjuk mer än 200 dagar/år (inkl intagen på psykiatrisk klinik etc.) {25:1; 26:1; 74:1–2; 75:5}
- Pågående kriminalitet eller fängelsevistelser eller motsvarande (inga tecken på avgörande förändring, nyttillkommande brottslighet under senare år) {x}
- Pågående drogmissbruk eller under drogbehandling (inga tecken på avgörande förändring) {x}
- Omhändertagna barn {8:första sidan}
- Bostadslös/Icke-existerande i myndighetsregister/Prostituerad (även under uppföljningsåret){20:1–2;+00:1–2}
- 0-taxerad eller saknas i taxeringsregister (om skälet är annat än studier, barnafödande eller annan socialt accepterad orsak, annars ingen självständig kategori). {92:1–2}

## KODBLAD

Namn:

IP:

Löp:

Klassificering:

Åldersgrupp: ☐ 18–20, ☐ 21–24, ☐ 25–  
(antal år sedan utskrivning)

Uppföljningstid:

### Negativa belastningsfaktorer

|                    |    |     |   |   |   |
|--------------------|----|-----|---|---|---|
| Brottslighet       | 1  | 2   | 3 | 4 | 5 |
| Anstaltsvistelse   | 1  | 2   | 3 | 4 | 5 |
| Drogmissbruk       | 1  | 2   | 3 | 4 | 5 |
| Omhändertagna barn | Ja | Nej |   |   |   |
| Prostitution       | Ja | Nej |   |   |   |

### Positiva faktorer (1 är bäst)

|                       |   |   |   |   |   |
|-----------------------|---|---|---|---|---|
| Arbete/Sysselsättning | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Taxerad ink 1994      |   |   |   |   |   |
| Taxklass              | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bostad                | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

Bedömningen gäller kontinuitet och regelbundenhet i arbete och studier: har han/hon en socialt accepterad daglig sysselsättning? Om inte: Vilken ambitionsnivå har han i studier eller arbete: realistisk? har han provat olika yrken?

### Yrkesutbildning/Arbetsplaner

### Äktenskap/Barn/Skilmässa/Socialt nätverk

### Annat av betydelse om nusituationen

### Bedömning/Kategorisering

## Bilaga 2: Tabeller

**Tabell 1. Boende vid placering. (%) (n=208)**

| Boende-<br>form | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 | Totalt     |
|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| Föräldrahem     | 34              | 55              | 43              | 48              | 46         |
| Egen bostad     | 0               | 5               | 0               | 0               | 1          |
| Familjehem      | 16              | 19              | 25              | 4               | 15         |
| HVB             | 28              | 5               | 20              | 15              | 16         |
| 12-hem          | 10              | 8               | 3               | 6               | 7          |
| Psykiatri       | 0               | 2               | 0               | 0               | 0          |
| Häkte           | 6               | 3               | 0               | 15              | 6          |
| Annat           | 0               | 2               | 0               | 6               | 2          |
| Okänt           | 6               | 3               | 10              | 7               | 7          |
| <b>Summa</b>    | <b>100</b>      | <b>102</b>      | <b>101</b>      | <b>101</b>      | <b>100</b> |

Med boende vid placering avses i huvudsak det boende som föregått placeringen med två månader. HVB-koden innefattar också utredning på PBU/BUP. Psykiatri kodas enbart om den unge varit inlagd för vård på psykiatrisk klinik/BUP. "Annat" står här för t. ex. ett kringflackande liv. Vi har valt att göra ett undantag i den grundläggande klassificeringen och det gäller ungdomar som går från häkte till §12-hem. Alla dessa har kodats som "häkte", oavsett dominerande boende under de senaste två månaderna.

**Tabell 2. Inskrivningsorsak (två faktorer) – alla. (%) (n=208)**

| Orsak             | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 | Totalt     |
|-------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| Egendomsbrott     | 62              | 66              | 45              | 46              | 56         |
| Våldsbrott        | 20              | 8               | 13              | 11              | 13         |
| Missbruk A        | 6               | 8               | 5               | 7               | 7          |
| Missbruk N        | 42              | 25              | 23              | 41              | 33         |
| Ordningsbrott     | 0               | 0               | 0               | 2               | 0          |
| Rymning/<br>vbond | 8               | 28              | 30              | 13              | 20         |
| Fell i orkar ej   | 18              | 11              | 5               | 7               | 11         |
| Suicidrisk        | 0               | 2               | 3               | 17              | 5          |
| Annat             | 4               | 6               | 8               | 4               | 5          |
| <b>Summa</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b> |

**Tabell 3. Inskrivningsorsak (två faktorer) – flickor. (%) (n=65)**

| Orsak              | Grupp A<br>n=17 | Grupp B<br>n=19 | Grupp C<br>n=11 | Grupp D<br>n=18 | Totalt     |
|--------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| Egendomsbrott      | 35              | 37              | 9               | 11              | 25         |
| Våldsbrott         | 6               | 5               | 0               | 6               | 5          |
| Missbruk A         | 6               | 16              | 18              | 17              | 14         |
| Missbruk N         | 71              | 32              | 9               | 61              | 46         |
| Ordningsbrott      | 0               | 0               | 0               | 0               | 0          |
| Rymning/<br>vbond  | 18              | 47              | 73              | 22              | 37         |
| F eller I orkar ej | 6               | 11              | 0               | 0               | 5          |
| Suicidrisk         | 0               | 5               | 0               | 22              | 8          |
| Annat              | 6               | 5               | 9               | 0               | 5          |
| <b>Summa</b>       | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b> |

**Tabell 4. Inskrivningsorsak (två faktorer) – pojkar. (%) (n=143)**

| Orsak              | Grupp A<br>n=33 | Grupp B<br>n=45 | Grupp C<br>n=29 | Grupp D<br>n=36 | Totalt     |
|--------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| Egendomsbrott      | 76              | 78              | 59              | 64              | 70         |
| Våldsbrott         | 27              | 9               | 17              | 14              | 16         |
| Missbruk A         | 6               | 4               | 0               | 3               | 3          |
| Missbruk N         | 27              | 22              | 28              | 31              | 27         |
| Ordningsbrott      | 0               | 0               | 0               | 3               | 1          |
| Rymning/<br>vbond  | 3               | 20              | 14              | 8               | 12         |
| F eller I orkar ej | 24              | 11              | 7               | 11              | 13         |
| Suicidrisk         | 0               | 0               | 3               | 14              | 4          |
| Annat              | 3               | 7               | 7               | 6               | 6          |
| <b>Summa</b>       | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>100</b> |

**Tabell 5. Placerings- och Vistelsetid. (%) (n=208)**

| Månader      | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 | Totalt     |
|--------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| 0 - 6        | 38              | 22              | 38              | 33              | 32         |
| 7 - 12       | 24              | 34              | 25              | 26              | 28         |
| 13 - 18      | 14              | 30              | 15              | 13              | 19         |
| 19 - 24      | 10              | 6               | 3               | 13              | 8          |
| 25 - 30      | 6               | 3               | 10              | 4               | 5          |
| 31 - 36      | 0               | 3               | 0               | 2               | 1          |
| 37 - 42      | 6               | 0               | 5               | 6               | 4          |
| 43 - 48      | 0               | 2               | 5               | 2               | 2          |
| 49 -         | 2               | 0               | 0               | 2               | 1          |
| <b>Summa</b> | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>101</b>      | <b>101</b>      | <b>100</b> |



**Tabell 6. Sammanlagd tid på låst avdelning. (%) (n=208)**

| Månader      | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 | Totalt     |
|--------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| 0 - 6        | 74              | 58              | 57              | 54              | 61         |
| 7 - 12       | 18              | 17              | 18              | 26              | 20         |
| 13 - 18      | 8               | 19              | 15              | 11              | 13         |
| 19 - 24      | 0               | 5               | 5               | 4               | 3          |
| 25 - 30      | 0               | 2               | 3               | 4               | 2          |
| 31 - 36      | 0               | 0               | 3               | 2               | 1          |
| 37 - 42      | 0               | 0               | 0               | 0               | 0          |
| <b>Summa</b> | <b>100</b>      | <b>101</b>      | <b>101</b>      | <b>101</b>      | <b>100</b> |

**Tabell 7. Sammanhängande tid på låst avdelning. (%) (n=208)**

| Månader      | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 | Totalt     |
|--------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| 0 - 6        | 88              | 64              | 57              | 57              | 67         |
| 7 - 12       | 10              | 17              | 18              | 26              | 18         |
| 13 - 18      | 2               | 16              | 18              | 11              | 12         |
| 19 - 24      | 0               | 3               | 8               | 2               | 3          |
| 25 - 30      | 0               | 0               | 0               | 4               | 1          |
| 31 - 36      | 0               | 0               | 0               | 0               | 0          |
| <b>Summa</b> | <b>100</b>      | <b>100</b>      | <b>101</b>      | <b>100</b>      | <b>101</b> |

**Tabell 8. Placeringstid, låstid och sammanhängande tid på låst avdelning (månader, medelvärde). (%) (n=208)**

| Månader | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 |
|---------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| Plactid | 12.98           | 12.63           | 13.6            | 14.0            |
| Låstid  | 4.96            | 7.03            | 7.95            | 7.66            |
| Hänglås | 3.29            | 5.94            | 7.16            | 6.80            |

**Tabell 9. Korrelation mellan placeringstid, låstid och sammanhängande tid på låst avdelning. (%) (n=208)**

| Månader           | Grupp A<br>n=50 | Grupp B<br>n=64 | Grupp C<br>n=40 | Grupp D<br>n=54 |
|-------------------|-----------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| Plactid - Låstid  | .5              | .71             | .44             | .56             |
| Låstid - Hänglås  | .82             | .92             | .95             | .95             |
| Plactid - Hänglås | .38             | .53             | .36             | .48             |

**Tabell 10. Omflyttningar mellan avdelningar. (%) (n=208)**

| <b>Antal</b> | <b>Grupp A<br/>n=50</b> | <b>Grupp B<br/>n=64</b> | <b>Grupp C<br/>n=40</b> | <b>Grupp D<br/>n=54</b> | <b>Totalt</b> |
|--------------|-------------------------|-------------------------|-------------------------|-------------------------|---------------|
| Inga omflytt | 30                      | 52                      | 75                      | 63                      | 54            |
| Enstaka      | 18                      | 23                      | 15                      | 30                      | 22            |
| 3-5 ggr      | 20                      | 16                      | 8                       | 6                       | 13            |
| 6-10 ggr     | 18                      | 2                       | 3                       | 2                       | 6             |
| > 10 ggr     | 14                      | 3                       | 0                       | 0                       | 4             |
| Okänt        | 0                       | 5                       | 0                       | 0                       | 1             |
| <b>Summa</b> | <b>100</b>              | <b>100</b>              | <b>100</b>              | <b>100</b>              | <b>100</b>    |

Samma tabell uppdelad på kön ger en ännu tydligare bild för flickorna.

**Tabell 11. Omflyttningar mellan avdelningar. (%) (n=208)**

|                    | <b>A</b>      |                | <b>B</b>      |                | <b>C</b>      |                | <b>D</b>      |                |               |
|--------------------|---------------|----------------|---------------|----------------|---------------|----------------|---------------|----------------|---------------|
| <b>Antal</b>       | <b>Pojkar</b> | <b>Flickor</b> | <b>Pojkar</b> | <b>Flickor</b> | <b>Pojkar</b> | <b>Flickor</b> | <b>Pojkar</b> | <b>Flickor</b> | <b>Totalt</b> |
| <b>Inga</b>        | 21            | 47             | 51            | 53             | 76            | 73             | 53            | 83             | 54            |
| <b>Enstaka</b>     | 12            | 29             | 24            | 21             | 14            | 18             | 36            | 17             | 22            |
| <b>3-5 ggr</b>     | 24            | 12             | 13            | 21             | 7             | 9              | 8             | 0              | 13            |
| <b>6-10 ggr</b>    | 27            | 0              | 2             | 0              | 3             | 0              | 3             | 0              | 6             |
| <b>&gt; 10 ggr</b> | 15            | 12             | 4             | 0              | 0             | 0              | 0             | 0              | 4             |
| <b>Okänt</b>       | 0             | 0              | 4             | 5              | 0             | 0              | 0             | 0              | 1             |
| <b>Summa</b>       | <b>100</b>    | <b>100</b>     | <b>100</b>    | <b>100</b>     | <b>100</b>    | <b>100</b>     | <b>100</b>    | <b>100</b>     | <b>100</b>    |

## BIL. 3: Registerformulär

1. Löpnummer -----

2. Inskrivningsår -----

3. Kön -----

4. Ålder -----

5. Remitterad från

- 1 ☐ ML-kommun 10
- 2 ☐ ML-kommun 20
- 3 ☐ ML-kommun 30
- 4 ☐ ML-kommun 40
- 5 ☐ ML-kommun 50
- 6 ☐ Malmö stad
- 7 ☐ Kristianstad län
- 8 ☐ Övr Sverige
- 9 ☐ Annat

6. Hemkommun

- 10 ☐ Helsingborg
- 20 ☐ Lund
- 31 ☐ Eslöv
- 32 ☐ Landskrona
- 33 ☐ Trelleborg
- 34 ☐ Vellinge
- 35 ☐ Ystad
- 40 ☐ Bjuv
- 41 ☐ Burlöv
- 42 ☐ Höganäs
- 43 ☐ Hörby
- 44 ☐ Kävlinge
- 45 ☐ Lomma
- 46 ☐ Sjöbo
- 47 ☐ Skurup
- 48 ☐ Staffanstorps
- 49 ☐ Svedala
- 50 ☐ Höör
- 51 ☐ Svalöv
- 60 ☐ Annan

7. Bostad vid placering

- 1 ☐ Föräldrahem
- 2 ☐ Egen bostad
- 3 ☐ Familjehem
- 4 ☐ HVB
- 5 ☐ P12-hem
- 6 ☐ Psykiatri
- 7 ☐ Håkte motsv
- 8 ☐ Annat
- 9 ☐ Okänt

8. Tidigare vård

- 1 ☐ Ingen
- 2 ☐ Öppenvård/bas
- 3 ☐ Familjehem
- 4 ☐ HvB
- 5 ☐ Råby
- 6 ☐ Annat P12-hem
- 7 ☐ Kriminalvård
- 8 ☐ Psykvård
- 9 ☐ Annat

9. Nationalitet

- 1 ☐ Båda föräldrar svenska
- 2 ☐ En förälder svensk
- 3 ☐ Föräldr utl härk: samma land
- 4 ☐ Föräldr utländsk härk: olika land
- 5 ☐ Zigenst ursprung
- 6 ☐ Annat/Okänt

10. Land -----

11. Familj under uppväxt

- 1 ☐ Två biol
- 2 ☐ Biol fader
- 3 ☐ Biol moder
- 4 ☐ Styvf M biol
- 5 ☐ Styvf F biol
- 6 ☐ Adoptivfamilj
- 7 ☐ Fosterfamilj
- 8 ☐ Institution
- 9 ☐ Annat

12. Inskriven vid avdelning

- 1 ☐ Torna
- 2 ☐ Oxie
- 3 ☐ Åsbo
- 4 ☐ Onsjö
- 5 ☐ Albo/Frosta
- 6 ☐ Bjäre
- 7 ☐ Västbo/Annat

13. Inkrivningsorsak

- 1 ☐ Egendomsbrott
- 2 ☐ Våldsbrott
- 3 ☐ Missbruk A
- 4 ☐ Missbruk N
- 5 ☐ Ordningsbrott
- 6 ☐ Rymning, vagab
- 7 ☐ Famhem/I ork ej
- 8 ☐ Sucidrisk
- 9 ☐ Annat

14. Paragraf

- 1 ☐ P6 LVU
- 2 ☐ LVU 1:1
- 3 ☐ LVU 1:2
- 4 ☐ SOL 6
- 5 ☐ Annat
- 6 ☐ P6 LVU - ej dom

15. Syfte med placering

- 1 ☐ Utred/Obs
- 2 ☐ Vänta famhem mm
- 3 ☐ Utr+ 12-vård
- 4 ☐ 12-vård
- 5 ☐ Inlåsnings
- 6 ☐ Akut insats
- 7 ☐ Oklart syfte
- 8 ☐ Annat

16. Omflyttning inom Råby

- 1 ☐ Nej
- 2 ☐ Ja, enstaka

- 3 ☐ Ja, 3-5 ggr
- 4 ☐ Ja, 6-10 ggr
- 5 ☐ Upprepade omfl
- 6 ☐ Okänt

17. Placeringsstid -----

18. Utskriven till bostad

- 1 ☐ Föräldrahem
- 2 ☐ Egen bostad
- 3 ☐ Familjehem
- 4 ☐ HVB
- 5 ☐ 12-hem
- 6 ☐ Psykiatri
- 7 ☐ Håkte
- 8 ☐ Annat
- 9 ☐ Okänt

19. Utskriven till kommun

- 1 ☐ ML-kommun 10
- 2 ☐ ML-kommun 20
- 3 ☐ ML-kommun 30
- 4 ☐ ML-kommun 40
- 5 ☐ ML-kommun 50
- 6 ☐ Malmö
- 7 ☐ Kristianstad
- 8 ☐ Övr Sverige
- 9 ☐ Annat

4

20. Ålder vid utskrivning -----

21. Utskrivningsorsak

- 1 ☐ Uppnått
- 2 ☐ Delvis uppnått
- 3 ☐ Varken eller
- 4 ☐ Viss försämring
- 5 ☐ Klar försämring
- 6 ☐ Klientbegäran
- 7 ☐ Annat
- 8 ☐ \_\_\_\_\_

22. Utskrivningsår -----

23. Formell utskrivnings orsak

- 1 ☐ Uppnått
- 2 ☐ Annan vård
- 3 ☐ Intagen
- 4 ☐ Ålder
- 5 ☐ Klientbegäran
- 6 ☐ Försvårar
- 7 ☐ I behov
- 8 ☐ Utskriven
- 9 ☐ Annat

24. Omflyttning - tid vård

- 1 ☐ Nej
- 2 ☐ Ja, enstaka
- 3 ☐ Ja, 3-5
- 4 ☐ Ja, 6 - 10
- 5 ☐ Upprepade
- 6 ☐ Vet ej

25. Omflyttning under uppväx

- 1 ☐ Nej
- 2 ☐ Ja, enstaka
- 3 ☐ Ja, 3-5
- 4 ☐ Ja, 6-10
- 5 ☐ Upprepade
- 6 ☐ Vet ej

26. Undersökningsgrupp

- 1 ☐ 85-gruppen
- 2 ☐ 90-gruppen
- 3 ☐ Övriga

27. Därav låst (till 17) -----

28. -----

29. -----

30. -----



## Intervjuformulär - R 94 B

|       |            |                |           |
|-------|------------|----------------|-----------|
| Datum | Ugrupp 1 2 | Intervjuare    | Inskr tid |
|       |            |                |           |
| Plats | Bostad     | Avdelning (ar) | IP        |
|       |            |                |           |

### Temata

1. Hur du har det idag (bostad, ekonomi, sociala kontakter, hälsa etc)
2. Hur du hade det under din uppväxt
3. Dina erfarenheter av Råbyvistelsen och den betydelse den fick för dig

### Familjens sammansättning

Beskriv familjen! (8)

| Namn/Relation | Född år | Yrke     |                   |
|---------------|---------|----------|-------------------|
| IP (Namn)     |         |          |                   |
| Make/a        |         |          |                   |
| Barn          | Född år | Ad Fo Bi | Barnet vistas hos |
| Barn 1        |         |          |                   |
| Barn 2        |         |          |                   |
| Barn 3        |         |          |                   |

Gifta när?

Flyttade samman när?

Tidigare äktenskap/samboförhållande?

Ja Nej

Skilsmässa när?

22. Hur länge har du bott här?

23. Hur många gånger har du flyttat sedan utskrivningen från Råby?

## 1. AKTUELL SITUATION

### *Utbildning*

Vad har du för utbildning?

#### **1. Skolutbildning**

- 0 Ingen uppgift
- 1 Oavslutad skolgång
- 2 Avgångsbetyg grundskola
- 3 Gymnasieskola upp till två år
- 4 Gymnasieskola mer än två år
- 5 Eftergymnasial

Svar: ( )

#### **2. Yrkesutbildning**

- 0 Ingen uppgift
- 1 Saknar yrkesutbildning
- 2 Omskolning, utan föreg utbildning
- 3 Kortare kurs, under ett år
- 4 Yrkeskurs längre än ett år (Folkhögskola)
- 5 Yrkesutbildning mer än två år.

Svar: ( )

### *Arbete*

3. Vad arbetar du med? (Ange typ av yrke för klassifikation)..Kod (SEI): [ , , ]

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ej förvärvsarbete (411- 587 inkl alternativa inkomstkällor)
- 2 Ej förvärvsarbete (Övriga)
- 3 Arbetare 11-22
- 4 Tjänsteman 33 - 57
- 5 Egen företagare

Svar: ( )

4. Vilken sysselsättning har du just nu?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ej förvärvsarbete
- 2 Långvarigt arbetslös/förtidspension
- 3 Arbetslös (som söker arbete nu)
- 4 Undersysselsatt (deltid som vil ha mer, arbetslösa arbetssökande, skulle vilja arbeta om tillfälle bjöds)
- 5 Full sysselsättning/sysselsättning enligt behov

Svar: ( )

Vad har du arbetat med? (Arbetshistorik)

*Hur ser du på din nuvarande situation (när det gäller arbete eller sysselsättning)?*

**5. Om yrkesarbete:**

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket missbelåten
- 2 Missbelåten
- 3 Går an
- 4 Belåten
- 5 Mycket belåten

Svar: ( )

**6. Enbart hemarbete:**

- 0 Ingen uppgift
- 1 Trivs ej, saknar yrke, bitter
- 2 Skulle vilja ha arbete, saknar pengar, yrkesglädje
- 3 Glad att vara hemma, men viss saknad
- 4 Föredrar att vara hemma
- 5 Nöjd, stor lättnad att inte ha annat arbete

Svar: ( )

**7. Vilka framtidsplaner har du när det gäller arbete? (Drömjobb?)**

**Äktenskapet**

**8. Är du gift/samboende? (Se försättsblad)**

- |                    |                                        |
|--------------------|----------------------------------------|
| 0 Ingen uppgift    | 6 Sambo med barn                       |
| 1 Man utan barn    | 7 Som 3 men ett eller flera barn borta |
| 2 Kvinna utan barn | 8 Som 4 med ett eller flera barn borta |
| 3 Man med barn     | 9 Som 6 med ett eller flera barn borta |
| 4 Kvinna med barn  |                                        |
| 5 Sambo utan barn  |                                        |

Svar: ( )

**9. Hur bedömer du samsynen i ditt äktenskap/förhållande jämfört med andras? (Hur har ni det tillsammans?)**

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket disharmoniskt
- 2 Så gott som kronisk missämja, svårt att hålla ihop
- 3 Normal anpassning, tillfälliga gräl
- 4 Mer än vanligt god anpassning, inga svåra slitningar
- 5 Ovanligt harmoniskt, samstämmiga attityder

Svar: ( )

**Barn**

**10. Har du egna barn? (se första sidan, ange var barnen vistas och vem som har vårdnaden)**

11. Var barnet/barnen planerat/önskat? Ange särskilda sociala eller psykologiska omständigheter kring barnets/barnens födelse?

Svar:

12 Vilken kontakt har du med dina barn?(Hur är din relation till barnen)?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ingen eller bruten kontakt
- 2 Sporadisk kontakt och/eller konfliktfylld relation
- 3 Regelbunden kontakt, god relation
- 4 Tät kontakt och/eller mycket god relation
- 5 Överstark relation

Svar: ( )

13 Försöker du uppfostra dina barn på samma sätt som du själv uppfostrades? Varför, varför inte?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Helt avståndstagande
- 2 I huvudsak avståndstagande eller helt avståndstagande till en förälder
- 3 I stort sett enig, vissa avståndstaganden
- 4 Positiv syn på föräldrarnas uppfostran
- 5 Överdriven idealiserad bild av föräldrarnas uppfostran

Ex: "Jag fick själv stryk som barn och det har jag min själ inte tagit skada av!"

Svar: ( )

### **Socialt nätverk**

14 Vilket umgänge har du/ni utanför familjen? Vem/vilka umgås du/ni mest med? Stöd/hjälp i nödsituationer?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Har inga vänner, isolerad, fientlig omgivning, rädsla för insyn
- 2 Inte tillfreds med social kontakt, men ingen isolering
- 3 Medelmåttigt tillfreds, vissa problem med släkten
- 4 Normal social kontakt, har det umgänge man vill ha, många goda vänner, någon brist i umgänget
- 5 Inga tecken på isolering, goda sociala relationer, stödresurser inom släkt och vänskapskretsen

Svar: ( )

15. *Umgås du med familj? När och med vilka?*

- 0 Ingen uppgift
- 1 Öppen konflikt (konflikt med mor och/eller far eller syskonen)
- 2 Föräldrar separerade, en förälder "borta"; hyfsad relation till en förälder, dålig till den andre.
- 3 Bra relation till en av föräldrarna, mindre bra till den andre eller till syskon
- 4 Ytligt sett bra, någon gång mindre problem
- 5 Glad åt familjen, positiv tillgång

Svar: ( )

16 *Har du några speciella intressen? I så fall vilka (Politiska, fackliga, kulturella, etc.)*

Svar:

17 *Är du nöjd med din fritid?*

- 0 Ingen uppgift
- 1 Helt otillfredsställd
- 2 Skulle gärna vilja ha mer aktiviteter, nöjen mm
- 3 Det går an, kunde vara roligare
- 4 Nöjd med fritiden
- 5 Överhettad, hektisk fritid - kan inte få tiden att räcka till.

Svar: ( )

## ***Ekonomi***

18. *Hur försörjer du dig? (huvudsakligen)*

- 0 Annat (kriminalitet, föräldrar, vård, partner) Ange vad och den intervjuades andel av hemmets inkomst:
- 1 Socialbidrag
- 2 Pension, sjukbidrag
- 3 Lön/sjukpenning (EAK) + socialbidrag
- 4 EAK
- 5 Lön/sjukpenning

Svar: ( )

19. *Hurdan är din/er ekonomiska situation?*

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket dåliga affärer, helt beroende av understöd
- 2 Ofta penningbekymmer, men ingen katastrof eller behöver visst kontinuerligt ek stöd
- 3 Inte bekymmerslöst, men i stor sett egen försörjning. Tillfälliga hjälpbehov.
- 4 Normal inkomst, men viss klagan
- 5 Fullgod försörjning, positiv attityd

Svar: ( )



## **Bostad**

20. *Hur bor du idag?* (Redovisa både tillfällig vistelse och "normalt" boende")

- 0 Ingen uppgift
- 1 Bostadslös (Ange vad: kategorier efter bef stat)
- (2 Anstalt) Kodas ej!
- 3 Inneboende/Andra hand
- 4 Föräldrar
- 5 Egen bostad (äger hus/lägenhet)

Svar: ( )

21. *Hur trivs du med bostaden?* (Fråga 21, 22 och 24 ställs inte till intagna)

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket otillfredsställd, oordning och/eller vantrivsel
- 2 Inte tillfreds, dålig kvalitet eller trångt
- 3 Går an - kunde vara bättre, Inga större yttre brister, men inte nöjd
- 4 Tillfreds i stort sett, välordnat, men inte nöjd med läge, ekonomi ell likn
- 5 Belåten, välordnat, allt vad man önskar sig.

Svar: ( )

(Fråga 22 och 23 på första sidan)

24. *Hur trivs du med omgivningen?*

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket otillfredsställd
- 2 Inte tillfreds
- 3 Går an, kunde vara bättre
- 4 Tillfreds i stort sett
- 5 Storbelåten

Svar: ( )

## **Hälsa**

25. *Hur är din fysiska/kroppsliga hälsa?*

- 0 Ingen uppgift
- 1 Alltid sjuk, invalidiserad
- 2 Familjen sjukdomsdrabbad, make och/eller barn) allvarligt kroniskt sjuka. Ofta läkarvård
- 3 Som folk är mest, någon sjukdom som kräver medicinering
- 4 Sällan sjuk, ofta sjukdom i familjen men inget allvarligt
- 5 Aldrig sjuk, alla vid god hälsa

Svar: ( )

26 Hur är din psykiska hälsa?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Psykisk sjukdom eller handikapp; vårdad på mentalsjukhus el psykklinik
- 2 Sökt läkare för nerverna, tidvis arbetsförmåga pga psykiska störningar
- 3 Som folk är mest, tillfälliga depressionsperioder i besvärliga situationer
- 4 Ingen psykisk ohälsa
- 5 Bättre psykisk balans än flertalet

Svar: ( )

## 2. UPPVÄXT

27 Vilka ingick i din uppväxtfamilj?

Svar:

28 Har du varit med om någon separation under din barndom?(Minst tre månader under de 6 första åren - dock inte pga av förälders yrkesarbete)

- 0 Ingen uppgift
- 1 Separation från både moder och fader; eller ideliga fadersbyten, eller uppvuxen i annat hem/anstalt
- 2 Separation från moder, men inte fader
- 3 Uppvuxen med ensam moder eller med moder och styvfader
- 4 En fader några år sedan ingen fader, eller sedan ny fader osv, eller separation under de första skoloråren
- 5 Samma föräldrar under hela förskoleperioden

Svar: ( )

29 Var växte du upp? De första tolv åren mest i:

- 0 Landsbygd
- 1 Tätort (mindre ort på landet utan närhet till stad, 40, Bjuv, Höganäs, Sjöbo)
- 2 Småstad (= Eslöv, Landskrona, Trelleborg, Vellinge, Ystad)
- 3 Medelstor stad (= Helsingborg)
- 4 Storstad
- 5 Förort (inkl tätort i direkt anknytning till storstad, t ex Burlöv).

Svar: ( )

30 Uppvuxen (huvudsakligen) i vilket land?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Amerika, Annat
- 2 Asien, Afrika
- 3 Europa
- 4 Norden
- 5 Sverige

Svar: ( )

### **Föräldrar**

31 Vilka yrken hade dina föräldrar?

Faderns yrke: [ , , ] Utbildning: Här-  
komst:

Moderns yrke: [ , , ] Utbildning: Här-  
komst:

32 Hur vill du bedöma sämjan i dina föräldrars äktenskap jämfört med andra familjer du kände som barn?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Starkt disharmoniskt, skilsmässa och liknande (
- 2 Så gott som kronisk missämja, svårt att hålla ihop eller kärlekslöst äktenskap
- 3 Normal anpassning, tillfälliga gräl men i stort sett belåtna
- 4 Mer än vanligt god anpassning, inga svåra slitningar
- 5 Ovanligt harmoniskt, samstämmiga attityder, öppen varm hematmosfär

Svar: ( )

33-34 Hur var din relation till far och mor? (under uppväxten, 0-12 år)

| Mor | Far |                                                      |
|-----|-----|------------------------------------------------------|
| 0   | 0   | Ingen uppgift                                        |
| 1   | 1   | Illå tåld, utstött                                   |
| 2   | 2   | Inte öppet utstött ,men kritik .Svältfödd på kärlek, |
| 3   | 3   | Accepterad , god relation, ungefär som andra barn    |
| 4   | 4   | Avhållen, väl tillfredsställt ömhetsbehov            |
| 5   | 5   | "Bortskämd" , överhettad föräldrakärlek              |

Svar: Mor ( )

Far ( )

35 Hur skulle du vilja beskriva (sammanfatta) din uppväxt ?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket missnöjd, bitter, stora brister på flera områden
- 2 Missnöjd, större brist endera eller alla områden: socialt, psykologiskt, hälsomässigt, materiellt
- 3 I stort sett nöjd, men brister i materiella och socialpsykologiska hänseenden
- 4 Nöjd, men brister i materiella hänseenden
- 5 Nöjd. Har det som folk har mest eller ännu bättre.

Svar: ( )

### 3. MYNDIGHETSINGRIPANDEN

36 Hur uppfattade du orsakerna till placeringen på Råby? Vilka var orsakerna enligt din mening?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Vet ej, oklara orsaker, orsaken dold för den intervjuade
- 2 Ditlurad under falska förespeglningar
- 3 Tillskrivna behov som IP tagit till sig ("Behöver lugna ner sig")
- 4 Klar bild av orsakerna, men obegripli åtgärd
- 5 Klar bild av orsakerna, ser åtgärden som begriplig

Svar: ( )

37 Hur upplevde du det att bli tvångsomhändertagen? (När förstod du att det var på gång? Hur uppfattade du skälen osv?)

Svar:

38 Hur uppfattade du beslutet om placering på Råby?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Katastrof, orättvist, bittert, skrämmande
- 2 Orättvist, men inte helt oväntat
- 3 Ok, kunde varit värre. Var förberedd på det. eller: Levde ett så kaotiskt liv att IP saknar uppfattning
- 4 Inte helt fel, chans att komma ifrån knark, brott eller annat.
- 5 Mycket positivt, en chans att ändra mitt liv

Svar: ( )

39 Vad var Råby för dig? Vilken bild hade du av Råby innan du kom dit?

Svar:

40 Hur stämde din bild av Råby med verkligheten?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket värre än jag föreställt mig. Skrämmande
- 2 Värre än jag tänkt mig.
- 3 Ungefär som jag trodde, eller: Ingen uppfattning, ingen förhandsuppfattning
- 4 Faktiskt bättre än jag väntat mig
- 5 Mycket bättre än jag trodde (friare, bra verksamhet etc)

Svar: ( )

41 Vems förtjänst eller fel var det att du kom till Råby?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ingen uppfattning/Minns ej/Vet ej
- 2 Egen förskyllan (var en gangster, en buse osv)
- 3 Tydlig betoning av både egen och andras förskyllan (egen och andras)
- 4 Andras förskyllan (experter, skola, socialen)
- 5 Andras förskyllan (familjen)

Svar: ( )

42 Hur uppfattade du syftet med placeringen? Vad sa man om syftet och hur stämde det? Hur länge skulle du vara där?)

Svar:

#### 4. VISTELSEN PÅ RÅBY

43 Vad minns du främst av din vistelse på Råby?

Svar:

44 Hur tog man emot dig på Råby? (Hur upplevde du första dagen, vad hände vid intagningen? Vem/vilka tog emot dig?)

Svar:

45 Vad lärde du dig under vistelsen på Råby? - av personalen och de andra ungdomarna?

Svar:

46 Vad var bäst med Råby?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Allt var dåligt. "Allt är av karaktären sämsta" Det finns bara sämre, sämst och allra sämst. (Aggressiv anpassning)
- 2 Vistelsen som passiv förvaring. "Man behövde inte tänka och vi fick mat och kläder och man gjorde precis som man ville inom vissa gränser".
- 3 Varken positivt eller negativt
- 4 I huvudsak positiva erfarenheter, men vissa negativa erfarenheter
- 5 Enbart positivt. Gav chansen att tänka över livssituationen, ordna upp trassliga relationer, komma från missbruk och kriminalitet, dåliga kamrater etc. Chans till nytt liv.

Svar: ( )

**47 Vad var sämst med Råby?**

0 Ingen uppgift

1 Isoleringen, straffen. Att tvingas bo bland knarkare och missbrukare, man dras med i missbruk och kriminalitet, militärisk personal som ser ner på en. (Aggressiv anpassning, aktiva dåligheter)

2 Tiden går och ingenting händer. Du får ingen utbildning, ingen vård, igen bryr sig etc

3 Brister när det gäller delar av vistelsen: arbetet, utbildningen skolan eller personalen (arbetstvång, dåliga löner, maktlös personal, dåligt samarbete och saklig kritik av tvångsmedel etc)

4 Vissa dåliga saker, men i huvudsak positiv erfarenhet

5 Inget dåligt, tvärtom. "Jag tycker det var det bästa tänkbara." Jag trivdes nästan för bra"

Svar: ( )

**48 Hur hanterade du vistelsen (överlevnadsstrategier)? Hur tänkte och gjorde du för att klara av vistelsen på Råby?**

Svar:

**Innehållet**

**49 Hur uppfattade du innehållet i vistelsen på Råby? Vilken uppgift hade personalen?**

0 Ingen uppgift/Vet ej

1 Ser syftet som att hålla ungdomar borta från samhället, att skydda samhället. Huvudsakligen förvaring eller straff. ("...förstår än idag inte vart de syftar med att föra ihop en massa människor på det viset...")

2 Arbetsträning utan särskilda syften. "Samma gamla traditioner som dom alltid haft".

3 Oklart, men negativt uppfattat rehabiliteringssyfte. "Jag vet inte vad dom ville med mig. De ville ändra på mig, jag skulle arbeta och gå in i samhället.

4. I huvudsak meningsfull vistelse, men mest när det gällde arbete och utbildning.

5 Meningsfull vistelse med god tillsyn, vård och medicinsk och psykologisk behandling av ungdomars problem, yrkesträning och förberedelse för ett meningsfullt liv efter anstaltsvistelsen. Inriktning mot behandling, utveckling, rehabilitering, insikt och goda relationer till föräldrar m.m.

Svar: ( )

**50 Vad innehöll en vanlig dag? Vad hände en normal dag på Råby?**

Svar:

**51a Hur länge var du på Råby? 51b Var tiden planerad eller inte?**

Svar a:

Svar b:



52 Hur upplevde du att inte tiden för utskrivning var bestämd från början?

Svar:

53 Avvek du någon gång från avdelningen? Berätta varför, vad du gjorde och i vilket sammanhang (eller varför inte).

Svar:

54 Hur märkte du av tvånget på Råby, och hur reagerade du på det? (Nämn som exempel läsbarhet, brevcensur, avskiljning/isolering, telefonavlyssning, visitation om IP inte svara spontant).

Svar:

55 Hur uppfattade du meningen med arbetet och arbetsplatserna? Hur fungerade skolan/arbetsplatserna för dig? (Var arbetade du?, vad gjorde du? )

Svar:

### **Relationer**

56 Vilken kontakt hade du med dina föräldrar och syskon under vistelsen?  
(Förändrades den under vistelsen?)

Svar:

57 Vilken kontakt hade du med din (a) socialsekreterare under placeringen?

1 Ingen alls - dröjde länge innan hon visade sig på Råby. Kontakt enbart vid placeringen.

2 Dålig kontakt eller nästan ingen kontakt alls. Mest telefon. Lite i början och slutet. Enbart administrativa eller kontrollerande. Ingen alls. Verkade inte som hon brydde sig när jag väl blivit placerad. Mindre än fem kontakter under hela placeringen.

3 Lite grann. Under fem ggr. Inget terapeutiskt innehåll, mest praktiska frågor.

4 Bra kontakt, mer än fem ggr, praktiska frågor och personlig utveckling, föräldrelationer mm.

5 Mycket bra kontakt, flera gånger under vistelsen 1 g/månad - 1 g/vecka), gemensam planering och samtal om mig, placeringen och framtiden (min utveckling och praktiska frågor). Gemensamma samtal med föräldrar och personal.

Svar: ( )

58 Hade du någon kontaktperson under vistelsen på Råby? (vem?) I så fall:

Hur tyckte du kontakten fungerade? (Vad innehöll den, vad betydde den för dig?) (Skilj mellan formell k och annan betydelsefull person som skall redovisas under 59.)

Svar:

59 Hade du kontakt med någon annan vuxen som hade en positiv betydelse för dig? (ev med anknytning till Råby)

Svar:

60 Fanns det en konflikt mellan att ha bra relationer både till personal och till ungdomarna?

Svar:

61 Hur var stämningen eller klimatet inom ungdomsgruppen? (Regler, pojkar-flickor, översittare, hackordning etc?) Var det en grupp?

Svar:

62 Hur skrevs du ut från Råby? (under vilka omständigheter, planering, känslan inför utskrivningen, till vilken situation? Om fortsatt vård - se "Tiden efter Råby")

0 Ingen uppgift

1 Utskriven mot min vilja av socialsekreterare

2 Utskriven mot min vilja av Råby

3 Skrev ut mig själv (genom tjat på ssk, provocerade fram utskrivning gm rymningar, våld (ange vad))

4 Utskriven enligt plan till annan vård (familjehem, behandlingshem etc)

5 Utskriven i samråd med kommun, institution och föräldrar eller motsvarande till föräldrahem eller eget boende

Svar: ( )

## Effekter

63 Har du använt droger (tabletter, gas, lim, narkotika inkl hasch) före, under eller efter din vistelse på Råby?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Inte före, men under och efter
- 2 Ja både före, under och efter
- 3 Ja, både före och under, men mera sällan efter
- 4 Nej inte under, men efter
- 5 Nej varken före, under eller efter vistelsen

Svar: a ( )

- 0 Ej relevant
- 1 Gjorde aldrig något uppehåll. Direkt efter.
- 2 Återföll inom ett halvår
- 3 Återfall inom 1 - 4 år.
- 4 Återfall inom fem -10 år.
- 5 Helt ren - inga återfall, inga domar.

Svar: b ( )

64 Vilken betydelse hade Råby för ditt missbruk?

- 0 Ingen uppgift/ej relevant
- 1 Enbart negativ
- 2 Mest negativ
- 3 Ingen alls, vaken från eller till
- 4 Mest positiv
- 5 Klart positiv

Svar ( ):

65/66 Har du begått några brott före under eller efter din placering på Råby? Om brottslighet före eller under, - när återföll du i brott?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Inte före, men under och efter
- 2 Ja både före under och efter
- 3 Ja, både före och under, men mera sällan efter
- 4 Nej inte under, men efter
- 5 Nej varken före, under eller efter

Svar: 65 ( )

- 0 Ej relevant
- 1 Gjorde aldrig något uppehåll. Direkt efter.
- 2 Återföll inom ett halvår
- 3 Återfall inom 1 - 4 år.
- 4 Återfall inom fem -10 år.
- 5 Helt ren - inga återfall, inga domar.

Svar: 66 ( )

67 Vilken betydelse hade Råby för din fortsatta brottslighet?

- 0 Ingen uppgift/ej relevant
- 1 Enbart negativ
- 2 Mest negativ
- 3 Ingen alls, vaken från eller till
- 4 Mest positiv
- 5 Klart positiv

Svar: ( )

### ***Tiden efter Råby***

68 Om du ser tillbaka på din vistelse på Råby - vad tycker du den gav dig?

Var det nånting du saknade?

Svar:

69 Tycker du att vistelsen vid Råby varit till någon hjälp för dig?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Nej, tvärtom.
- 2 Nej
- 3 Varken/eller
- 4 En tankeställare
- 5 Ja, i högsta grad

Svar: ( )

70 Vilken betydelse anser du Råby har haft för hur du har det idag?

- 0 Vet ej
- 1 Har det dåligt och anser Råby har skuld i det
- 2 Anser att Råby har viss skuld till nuvarande (dåliga) situation, men andra faktorer har bidragit mer negativt
- 3 Ingen alls - gjorde varken från eller till, ingen negativ påverkan i allafall
- 4 Har det bra, men tillskriver Råby ingen eller liten betydelse för situationen
- 5 Har det bra och anser att Råby har stor del i den goda situationen

Svar: ( )

71 Om du varit med på "stipendiedagen" - Vad betydde den för dig? (Ära? Pengar? Uppskattning? Den gemensamma erfarenheten? En del av identiteten? Kränkt av att inte bli kallad? (2.500kr ) Utveckla!

Svar:

72 "Det sägs ofta att ungdomsvårdsskolor istället för att lösa problem **skapar** problem: man lär sig **mer** om missbruk, kriminalitet osv istället för att komma ifrån det. Hur ser **du** på det idag? Är det sant eller falskt?"

- 0 Ingen uppgift
- 1 Helt rätt - det jag inte visste innan lärde jag mig på Råby.
- 2 I viss mån
- 3 Inte relevant
- 4 Fel
- 5 Helt fel. Jag kom ifrån mitt missbruk/min kriminalitet tack vara Råby.

Svar: ( )

73 Har du kunnat/velat berätta för andra att du varit på Råby? Varför - varför inte?

Svar:

74 Har du haft kontakt med andra myndigheter efter Råby? Beskriv vilka och när.

socialtjänst , psykvård, kriminalvård (villkorligt, åtalsunderlåtelse, häkte), missbruksvård

0 Ingen uppgift

1 Ja, alla mot min vilja, kortare eller längre tid

2 Ja, minst två, under tvång, kortare eller längre tid

3 Ja, en under kortare tid; tillfälligt snedsteg, depression eller ekonomiskt bekymmer

4 Ja, men enbart av egen fri vilja, eget behov

5 Nej, inte alls

Svar: ( )

75 Har du varit placerad vid annan ungdomsvårdskola eller fångvårdsanstalt efter Råby?

Fängelse/Uvs

0 Ingen uppgift

1 Nej

2 Ja, uvs

3 Ja, en kort dom

4 2 -3 kortare domar.

5 Upprepade korta eller lång vistelse, internering

Svar: ( )

76 Har du haft kontakt med någon från Råby efter placeringen?

Svar:

**ID-frågan:**

Vem är du idag? Beskriv hur du ser på dig själv idag.

Svar:

77 Har du något du vill lägga till om ditt liv, om Råby eller frågor om intervjun?